

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

The Reflection of the Phrase “Aktharu al-Nās” in Turkish Translations

“Ekserü’n-Nās” İfadesinin Türkçe Meallere Yansıması

Ali Ertan Ulukan* - Musa Bilgiz**

Abstract: With the exception of a few cases in the Qur’an, the fact that the addressees are expressed using general forms of address, pronouns, and relative pronouns without being explicitly named is considered one of the fundamental challenges to understanding the meanings of the verses. The purpose of this study is to determine the meanings and interpretations attributed to the phrase “Aktharu al-nās” one of the general forms of address used in the Qur’an and translated into Turkish as “most people” in classical exegetical sources and Turkish translations. Of the twenty verses in which the phrase “Aktharu al-nās” appears, nineteen were revealed in Mecca and one in Medina. In this study, the meanings attributed to the phrase “Aktharu al-nās” were primarily identified from classical exegetical sources, with occasional references to modern exegeses. Exegetes such as Mukātil b. Sulaymān, al-Tabarī, Abū’l-Layth al-Samarqandī, al-Wāhidī, and Ibn al-Jawzī interpreted the phrase “Aktharu al-nās” in accordance with the context and reason for revelation of the verses in which it appears as “the polytheist/unbelieving majority of the people of Mecca,” “most people,” “the majority of the people of Egypt,” and “the majority of the People of the Book.” As a sample, nine Turkish translations were examined, and the ways in which this phrase is reflected in the translations were analyzed comparatively. These translations are as follows: Yazır, Hak Dîni Kur’ân Dili: Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli; Ateş, Kur’an-ı Kerîm ve Cümle Meâli; Çantay, Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm; Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Meâli; Altuntaş and Şahin, Kur’an-ı Kerim Meâli; Akdemir, Son Çağrı Kur’an; Öztürk, Kur’an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri; Karaman et al., Kur’an Yolu Meâli; Özsoy and Güler, Konularına Göre Kur’an. In most of the translations examined, it is observed that the meaning “most people” is preferred for the general phrase “Aktharu al-nās” and that an interpretation along these lines is predominant.

Keywords: Exegesis, Turkish Translation, Aktharu al-Nās, Most of the People, Most of The Polytheists.

Öz: Kur’ân’da sayılı istisna dışında muhatap kesimlerin açıkça zikredilmeksizin genel hitap kalıplarıyla, zamir ve ism-i mevsullerle ifade edilmesi, âyetlerin medlûllerinin anlaşılmasının önündeki temel zorluklardan biri

* Corresponding Author: PhD Student, Atatürk University, Institute of Social Sciences, Department of Tafsir

Sorumlu Yazar: Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Anabilim Dalı

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5635-6538>

aliertan.ulukan12@ogr.atauni.edu.tr

** Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Theology, Department of Tafsir

Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2194-9592>

bilgiz@atauni.edu.tr

Cite as/ Atıf: Ulukan, A. E. & Bilgiz, M. (2026). The reflection of the phrase “Aktharu al-Nās” in turkish translations / “Ekserü’n-Nās” ifadesinin türkçe meallere yansıması. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 21(3), 5633-5678. Ankara Bilim University Publications. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.95655>

Received/Geliş: 2 April/Nisan 2026

Accepted/Kabul: 20 September/Eylül 2026

Published/Yayın: 25 September/Eylül 2026

Checked by plagiarism software

olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Kur'ân'da kullanılan genel hitap kalıplarından biri olan ve Türkçeye "İnsanların çoğu" şeklinde çevrilen "Ekserü'n-nâs" terkinin, klasik tefsir kaynaklarında ve Türkçe meâllerde hangi anlam ve yorumlarla ele alındığını tespit etmektir. Ekserü'n-nâs terkinin geçtiği yirmi âyetin on dokuzu Mekke'de, biri Medine'de nazil olmuştur. Araştırmada ekserü'n-nâs ifadesine verilen anlamlar, ağırlıklı olarak klasik tefsir kaynaklarından, yer yer yeni dönem tefsirlerden tespit edilmiştir. Mukâtil b. Süleymân, Taberî, Ebü'l-Leys es-Semerkandî, Vâhidî ve İbnü'l-Cevzî gibi müfessirler ekserü'n-nâs ifadesini; geçtiği âyetlerin bağlamı ve sebep-i nüzulü doğrultusunda "Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğu", "İnsanların çoğu", "Mısır halkının çoğunluğu" ve "Ehl-i Kitab'ın çoğunluğu" anlamlarında yorumlamışlardır. Örneklem olarak dokuz Türkçe meâl incelenmiş ve söz konusu ifadenin meâllere yansıma şekilleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu meâller şöyledir: Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili: Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli; Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli; Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm; Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli; Altuntaş ve Şahin, Kur'an-ı Kerim Meâli; Akdemir, Son Çağrı Kur'an; Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri; Karaman ve Arkdaşları, Kur'an Yolu Meâli; Özsoy ve Güler, Konularına Göre Kur'an. İncelenen meâllerin genelinde, "Ekserü'n-nâs" müvacehe kalıbı için "İnsanların çoğu" anlamının tercih edildiği ve bu yönde bir yorumun hâkim olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Türkçe Meâl, Ekserü'n-Nâs, İnsanların Çoğu, Müşriklerin Çoğu.

Structured Abstract:

In understanding the Qur'an as a divine guide, words and concepts are of the utmost importance. With a few exceptions, the Qur'an generally employs direct address. In most cases, the message is conveyed without specifying time or place, and without mentioning the context (reason for revelation) that forms the background of the topic being discussed. Through this approach, the Qur'an has prioritized the main message it seeks to convey rather than focusing on specific individuals or persons.

In the Qur'an, it is not explicitly stated who is meant by the phrase *aktharu al-nās*, that is, “most people”. In classical exegeses, it has been observed that this phrase is not understood to have the same meaning in every verse where it appears. Exegetes such as Mukātil b. Sulaymān, Abu'l-Layth al-Samarqandī, al-Wāhidī, al-Tabarī, and Ibn al-Jawzī have interpreted the phrase “Aktharu al-nās” in accordance with the context and reason for revelation (*sabab al-nuzul*) of the verses in which it appears, interpreting it to mean “the polytheist/unbelieving majority of the people of Mecca,” “most people,” “the majority of the people of Egypt,” and “the majority of the People of the Book.” In Turkish translations, the question of whether the situation is similar has been examined in the context of the verses in which the phrase “Aktharu al-nās” appears. In the majority of the translations examined, it is observed that the meaning “most people” is preferred for the phrase “Aktharu al-nās” and that this interpretation is predominant.

The purpose of this study is to determine the meanings and interpretations attributed to the phrase “Aktharu al-nās” one of the general forms of address used in the Qur'an and translated into Turkish as “most of the people” in classical exegetical sources and Turkish translations.

The fact that this phrase, which is repeated in many verses of the Qur'an, takes on different layers of meaning depending on the context is a matter that warrants attention. For the phrase “Aktharu al-nās” refers in some verses to the majority who do not believe, while in others it describes those who do not use their reason or are unable to comprehend the truth. This diversity has paved the way for differing interpretations both in the tradition of exegesis and in translation studies.

The study employed a qualitative research method based on an inductive process. The document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used. First, the study identified twenty verses in which the phrase *Aktharu al-nās* appears. Four of these verses were selected as a sample, and the interpreted meanings were identified from classical exegesis texts and elaborated upon. The study primarily drew upon the following works: *Tafsīr al-Mukātil b. Sulaymān*, *Jāmi' al-Bayān*, *Bahru'l-'ulūm*, *al-Wāsit*, *Zād al-Masīr*, *al-Muharrar al-Wajiz*, and *Mafāṭih al-Gayb*. The interpretations given to the relevant verses were compared with six Turkish translations selected as examples: Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli*; Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli*; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*; Altuntaş and Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*; Karaman et al., *Kur'an Yolu Meâli*; Özsoy and Güler, *Konularına Göre Kur'an*. The nine selected translations were chosen to reflect a deliberate diversity in terms of historical period, institutional-academic identity, and translation-interpretation approach. Within this framework, the sample spans a broad time period from the 1930s to the present. It ranges from Çantay, representing the early years of the Republican era, and Yazır one of the foundational texts of the Diyanet tradition to the academic translations by Ateş and Akdemir, and finally to the contemporary works of Bayraklı, Altuntaş ve Şahin, Öztürk, Karaman et al., Özsoy and Güler. This diversity is not limited to historical periods but also brings together the institutional-official tradition (Altuntaş and Şahin, and Karaman et al., with roots in the Diyanet) and independent academic interpretations (Bayraklı, Öztürk, Akdemir, Ateş); and simultaneously represents different translation strategies such as literal, interpretation-centered, and simplified approaches. Thus, the sample acquires a representative character appropriate to the research objective, allowing for the observation of both the stability of the meaning of the phrase “Aktharu al-nās” throughout the historical process and the diversifications within the interpretive tradition. The data obtained were analyzed using content analysis and the comparative method, which are among the qualitative data analysis methods.

One of the stylistic features of the Qur'an is that it conveys its message through general rhetorical patterns. One of these patterns, the phrase “Aktharu al-nās” meaning “most people” is mentioned in twenty verses across twelve sūrahs and stands out as an important rhetorical device in the Qur'an's address to its audience. In this study, the meanings attributed to this phrase by early exegetes have been thoroughly examined in order to determine its intended meaning, and these interpretations have been evaluated comparatively using

examples selected from Turkish translations. Exegetes such as Mukātil b. Sulaymān, al-Tabarī, Abu'l-Layth al-Samarqandī, al-Wāhidī, and Ibn al-Jawzī interpreted the phrase Aktharu al-nās in accordance with the context and reason for revelation (sabab al-nuzul) of the verses in which it appears as “the majority of the polytheists/unbelievers among the people of Mecca,” “most people,” “the majority of the people of Egypt,” and “the majority of the People of the Book.” Accordingly, in the early exegetical tradition, the phrase “Aktharu al-nās” was interpreted to mean that the addressees constituted a majority in terms of their beliefs and behavior. While Mukātil b. Sulaymān generally interpreted this phrase as “the majority of the people of Mecca who were polytheists or unbelievers,” the majority of exegetes led by al-Tabarī adopted the meaning “most people.” We can say that Cumhuriyet’s interpretation is more consistent than that of Mukātil b. Sulaymān. Even though the verses refer to the polytheists of Mecca, all people who hold such beliefs and engage in such behavior regardless of who they are are the addressees of these verses until the Day of Judgment. Indeed, this perspective is expressed by the principle of “al-ibrah bi-umum al-lafz la bi-khusus al-sabab” that is, consideration is given to the generality of the wording rather than the specificity of the cause. This is one of the fundamental principles of the principles of Islamic jurisprudence (usul al-fiqh) and the principles of exegesis (usul al-tafsir) that determine how the verses and religious texts are to be understood.

Regarding the determination of the meaning of the phrase, the language and choices used in the translations vary according to the authors’ accumulated knowledge from the exegetical tradition and their own interpretive approaches; however, it has been observed that in most translations, the expression is preserved in its general conversational form and rendered with a translation close to the literal text. The phrase “Aktharu al-nās” has been evaluated as a highly representative element of a narrative style that, in accordance with the Qur’an’s style of address, emphasizes the criticism of the majority and the exceptional status of the truth. In conclusion, the phrase “Aktharu al-nās” in the Qur’an criticizes all people who do not believe, who do not accept the Qur’an as truth and reality, who do not give thanks to Allah, and who are unaware of the Hereafter and the Resurrection. Consequently, it can be stated that those who, from the very beginning of divine revelation, have closed themselves off from truth and reality and denied the truth even if they constitute the majority of people are the targets of the verses’ criticism.

Keywords: Exegesis, Turkish Translation, Aktharu al-Nās, Most of the People, Most of The Polytheists.

الملخص المنظم:

تكتسب الألفاظ والمفاهيم أهمية بالغة في فهم القرآن الكريم بوصفه هداية إلهية. فالقرآن، مع استثناءات محدودة، يعتمد في الغالب أسلوب الخطاب المباشر، ويبلغ رسالته في معظم المواضع من غير تحديد للزمان أو المكان، ومن غير التصريح بالسياق الذي يشكل خلفية الموضوع المطروح، أي سبب النزول. وبهذا الأسلوب، يمنح القرآن الأولوية للرسالة الأساسية التي يروم إيصالها، بدلاً من التركيز على أفراد أو أشخاص بأعيانهم.

لا يصرح القرآن الكريم بهوية المقصودين بعبارة «أكثر الناس». وقد لوحظ في التفسيرات التراثية أن هذه العبارة لا تُحمل على معنى واحد في جميع الآيات التي ترد فيها؛ إذ فسرها مفسرون، مثل مقاتل بن سليمان، وأبي الليث السمرقندي، والواحدي، والطبري، وابن الجوزي، «في ضوء سياقات الآيات وأسباب نزولها، بمعانٍ من قبيل: «أكثر أهل مكة من المشركين أو الكافرين»، و«أكثر الناس»، و«أكثر أهل مصر» و«أكثر أهل الكتاب». كما بُحث مدى حضور هذا التنوع الدلالي في الترجمات التركيبية لمعاني القرآن الكريم، من خلال الآيات التي ترد فيها عبارة «أكثر الناس». وقد تبين أن معظم الترجمات المدروسة ترجّح المعنى العام، أي «أكثر الناس»، وأن هذا الفهم هو السائد فيها.

تهدف هذه الدراسة إلى تحديد المعاني والتأويلات التي أُسندت إلى عبارة «أكثر الناس»، بوصفها إحدى صيغ الخطاب العام في القرآن الكريم، والتي تُترجم إلى التركيبية بمعنى «غالبية الناس»، وذلك في مصادر التفسير التراثية والترجمات التركيبية لمعاني القرآن.

إن اكتساب هذه العبارة، المتكررة في آيات قرآنية عديدة، مستويات دلالية مختلفة تبعاً للسياق، يمثل مسألة جديرة بالبحث؛ فهي تشير في بعض الآيات إلى الأكثرية التي لا تؤمن، بينما تصف في آيات أخرى أولئك الذين لا يعملون عقولهم أو يعجزون عن إدراك الحق. وقد أفسح هذا التنوع المجال لاختلاف التأويلات، سواء في التراث التفسيري أم في دراسات الترجمة.

اعتمدت الدراسة منهجاً نوعياً قائماً على الاستقرار، ووظفت تقنية تحليل الوثائق بوصفها إحدى تقنيات البحث النوعي. وابتداءً، حُصرت عشرون آية ترد فيها عبارة «أكثر الناس»، ثم اختيرت أربع آيات منها عينة للدراسة، واستُخرجت المعاني التفسيرية المتعلقة بها من «كتب التفسير التراثية»، و«نوقشت تفصيلاً». واستندت الدراسة بصورة أساسية إلى المصادر الآتية: «تفسير مقاتل بن سليمان»، و«جامع البيان و«بحر العلوم»، و«الوسيط»، و«زاد المسير»، و«المحرر الوجيز»، و«مفاتيح الغيب». وقورنت التأويلات المقدمة للآيات المعنية بست ترجمات «Hak Dini Kur'an Dili: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli» (Yazır)، تركيبة اختيرت على سبيل التمثيل، وهي: ترجمة يازر «Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli» (Çantay)، وترجمة تشانتاي «Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli» (Ateş)، وترجمة أتش «Altuntaş ve Şahin»؛ وترجمة التونتاش وشاهين «Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli» (Bayraklı)، وترجمة بايراكلي.

Kur'an-ı Kerim Meâli أكرمير (Akdemir)؛ وترجمة أوزتورك (Öztürk)؛ Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri وآخرين (Karaman et al.)؛ وترجمة كارامان (Karaman et al.)؛ Kur'an Yolu Meâli أوزسوي وغولر (Özsoy ve Güler)؛ Konularına Göre Kur'an.

وقد اختيرت الترجمات التسع بما يعكس تنوعاً مقصوداً من حيث الحقبة التاريخية، والانتماء المؤسسي والأكاديمي، ومنهج الترجمة والتأويل. وفي هذا الإطار، تغطي العينة نطاقاً زمنياً واسعاً يمتد من ثلاثينيات القرن العشرين إلى الوقت الحاضر؛ بدءاً من تشانتاي، الذي يمثل السنوات الأولى من العهد الجمهوري، ويازر، الذي يُعد عمله أحد النصوص التأسيسية لتقليد رئاسة الشؤون الدينية التركية، ومروراً بالترجمات الأكاديمية لأنش وأكدمير، وانتهاءً بالأعمال المعاصرة لبابراكلي، وألتونناش وشاهين، وأوزتورك، وكارامان وآخرين، وأوزسوي وغولر. ولا يقتصر هذا التنوع على الحقب التاريخية، بل يجمع أيضاً بين التقليد المؤسسي الرسمي، المتمثل في ترجمتي ألتونناش وشاهين وكارامان وآخرين، المرتبطتين برئاسة الشؤون الدينية، والاجتهادات الأكاديمية المستقلة لدى بابراكلي وأوزتورك وأكدمير وأنش. كما يمثل، في الوقت نفسه استراتيجيات مختلفة في الترجمة، تشمل الترجمة الحرفية، والترجمة المتمحورة حول التأويل، والترجمة القائمة على التبسيط. وبذلك، تكتسب العينة طابعاً تمثيلاً يتناسب مع هدف البحث، ويتيح رصد مدى ثبات معنى عبارة «أكثر الناس» عبر المسار التاريخي، فضلاً عن وجوه التنوع داخل التقليد التأويلي. وقد خلّلت البيانات المستخلصة باستخدام تحليل المحتوى والمنهج المقارن، بوصفهما من أساليب تحليل البيانات النوعية.

من الخصائص الأسلوبية للقرآن الكريم تبليغ رسالته من خلال صيغ خطابية عامة. وتبرز عبارة «أكثر الناس»، بوصفها إحدى هذه الصيغ، في عشرين آية موزعة على اثنتي عشرة سورة، وتشكل أداة خطابية مهمة في توجيه القرآن رسالته إلى مخاطبيه. وقد تناولت هذه الدراسة بالتفصيل المعاني التي أسندتها المفسرون المتقدمون إلى هذه العبارة، بغية تحديد المراد منها، ثم قُيِّمت تلك التأويلات تقييماً مقارناً بالاستناد إلى نماذج مختارة من الترجمات التركية لمعاني القرآن. فقد فسّر مقاتل بن سليمان، والطبري، وأبو الليث السمرقندي، والواحدي، وابن الجوزي عبارة «أكثر الناس»، وفقاً لسياقات الآيات وأسباب نزولها، بمعانٍ تشمل: «أكثر أهل مكة من المشركين أو الكافرين»، و«أكثر الناس» و«أكثر أهل مصر»، و«أكثر أهل الكتاب». وعليه، جرى تفسير العبارة في التراث التفسيري المبكر على أنها تصف المخاطبين بوصفهم أكثرية من حيث معتقداتهم وسلوكهم.

وفي حين حمل مقاتل بن سليمان هذه العبارة غالباً على «أكثر أهل مكة من المشركين أو الكافرين»، تبنّى جمهور المفسرين، وفي مقدمتهم الطبري، المعنى العام المتمثل في «أكثر الناس». ويمكن القول إنّ تفسير الجمهور أكثر اتساقاً من تفسير مقاتل بن سليمان؛ إذ إنّ الآيات وإن كانت تشير إلى مشركي مكة، فإنّ خطابها يشمل إلى يوم القيامة كلّ من يتبنّى تلك المعتقدات ويمارس تلك السلوكيات، أيّاً كانت هويته. ويعبر عن هذا المنظور المبدأ القائل: «العبارة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب»، وهو من القواعد الأساسية في أصول الفقه وأصول التفسير التي تضبط فهم الآيات والنصوص الشرعية.

وفيما يتعلّق بتحديد معنى العبارة، تتباين الصياغات والاختيارات الترجمية تبعاً للرصيد المعرفي الذي يستمدّه المترجمون من التراث التفسيري، ولمقارباتهم التأويلية الخاصة. غير أنّ الدراسة لاحظت أنّ معظم الترجمات تبقي العبارة على صيغتها الخطابية العامة، وتنقلها بصياغة قريبة من ظاهر اللفظ. وقد غُذت عبارة «أكثر الناس» عنصراً ذا قدرة تمثيلية عالية لأسلوب بياني يُبرز، انسجاماً مع طبيعة الخطاب القرآني نقد الأكثرية واستثنائية موقع الحق.

وتخلص الدراسة إلى أنّ عبارة «أكثر الناس» في القرآن الكريم تتضمن نقداً لكلّ من لا يؤمن، ولا يقرّ بكون القرآن حقّاً وحقيقةً، ولا يشكر الله، ويغفل عن الآخرة والبعث. وبناءً على ذلك، يمكن القول إنّ الذين انغلقوا على أنفسهم إزاء الحق والحقيقة، وأنكروا الحق منذ بدء الوحي الإلهي، هم المقصودون بنقد الآيات، وإن كانوا يشكلون أكثرية الناس.

الكلمات المفتاحية: التفسير، الترجمة التركية لمعاني القرآن، أكثر الناس، غالبية الناس، أكثر المشركين

Résumé Structuré:

Les mots et les concepts revêtent une importance fondamentale pour comprendre le Coran en tant que guide divin. À quelques exceptions près, le texte coranique privilégie généralement l'adresse directe. Dans la plupart des cas, le message est transmis sans précision temporelle ou spatiale et sans mention explicite du contexte qui sous-tend le sujet abordé, à savoir les circonstances de la révélation. Par cette démarche, le Coran accorde la priorité au message essentiel qu'il entend transmettre plutôt qu'à des individus ou à des personnes déterminés.

Le Coran ne précise pas explicitement qui est désigné par l'expression *aktharu al-nās*, c'est-à-dire « la plupart des gens ». L'examen des commentaires coraniques classiques montre que cette expression ne reçoit pas une interprétation uniforme dans tous les versets où elle apparaît. Des exégètes tels que Muqātil b. Sulaymān, Abū al-Layth al-Samarqandī, al-Wāhidī, al-Ṭabarī et Ibn al-Jawzī l'ont interprétée en fonction du contexte et des circonstances de la révélation (*sabab al-nuzūl*) des versets concernés. Ils lui ont ainsi attribué des significations telles que « la majorité polythéiste ou mécréante des habitants de La Mecque », « la plupart des gens », « la majorité des habitants de l'Égypte » ou « la majorité des Gens du Livre ». La question de savoir si une diversité comparable se retrouve dans les traductions turques a également été examinée à partir des versets comportant cette expression. Dans la majorité des traductions étudiées, le sens « la plupart des gens » est privilégié et constitue l'interprétation dominante.

Cette étude vise à déterminer les significations et les interprétations attribuées, dans les sources exégétiques classiques et les traductions turques, à l'expression *aktharu al-nās*, l'une des formes d'adresse générale employées dans le Coran et rendue en turc par « la plupart des gens ».

Le fait que cette expression, récurrente dans de nombreux versets coraniques, acquière différentes strates de sens selon le contexte mérite une attention particulière. En effet, elle renvoie, dans certains versets, à la majorité qui ne croit pas, tandis que, dans d'autres, elle désigne ceux qui ne font pas usage de leur raison ou ne parviennent pas à saisir la vérité. Cette diversité a donné lieu à des interprétations divergentes, tant dans la tradition exégétique que dans les études consacrées à la traduction.

L'étude adopte une méthodologie qualitative fondée sur une démarche inductive et mobilise l'analyse documentaire. Dans un premier temps, vingt versets contenant l'expression *aktharu al-nās* ont été recensés. Quatre d'entre eux ont ensuite été retenus comme échantillon ; les significations qui leur sont attribuées dans les commentaires classiques ont été relevées et examinées en détail. L'étude s'appuie principalement sur les ouvrages suivants : *Tafsīr Muqātil b. Sulaymān*, *Jāmi' al-bayān*, *Baḥr al-'ulūm*, *al-Wasīṭ*, *Zād al-masīr*, *al-Muḥarrar al-wajīz* et *Mafātīḥ al-ghayb*. Les interprétations des versets concernés ont été comparées à six traductions turques retenues à titre d'exemples : Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli* ; Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli* ; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim* ; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli* ; Altuntaş et Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli* ; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an* ; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* ; Karaman et al., *Kur'an Yolu Meâli* ; Özsoy et Güler, *Konularına Göre Kur'an*.

Les neuf traductions sélectionnées répondent à une volonté de diversification selon la période historique, l'ancrage institutionnel et universitaire, ainsi que l'approche traductive et interprétative. Dans cette perspective, l'échantillon couvre une période étendue, allant des années 1930 à nos jours. Il comprend Çantay, qui représente les premières années de l'époque républicaine, et Yazır, dont l'ouvrage constitue l'un des textes fondateurs de la tradition de la Présidence turque des affaires religieuses, puis les traductions universitaires d'Ateş et d'Akdemir, et enfin les travaux contemporains de Bayraklı, d'Altuntaş et Şahin, d'Öztürk, de Karaman et al., ainsi que d'Özsoy et Güler. Cette diversité ne se limite pas aux périodes historiques : elle réunit également la tradition institutionnelle officielle, représentée par Altuntaş et Şahin ainsi que par Karaman et al., dont les travaux s'inscrivent dans la tradition de la Présidence des affaires religieuses, et les interprétations universitaires indépendantes de Bayraklı, d'Öztürk, d'Akdemir et d'Ateş. Elle englobe simultanément différentes stratégies de traduction, notamment les approches littérales, centrées sur l'interprétation ou fondées sur la simplification. L'échantillon présente ainsi un caractère représentatif adapté à l'objectif de la recherche, permettant d'observer aussi bien la stabilité du sens de l'expression *aktharu al-nās* au fil du temps que les variations au sein de la tradition interprétative. Les données recueillies ont été étudiées au moyen de l'analyse de contenu et de la méthode comparative, deux modalités d'analyse qualitative.

L'une des caractéristiques stylistiques du Coran réside dans la transmission de son message au moyen de formulations rhétoriques générales. Parmi celles-ci, l'expression *aktharu al-nās*, signifiant « la plupart des gens », apparaît dans vingt versets répartis entre douze sourates et constitue un procédé rhétorique important dans la manière dont le Coran s'adresse à ses destinataires. Afin d'en déterminer le sens visé, cette étude examine de manière approfondie les significations que lui ont attribuées les premiers exégètes, puis les évalue comparativement à partir d'exemples sélectionnés dans les traductions turques. Des exégètes tels que Muqātil b. Sulaymān, al-Ṭabarī, Abū al-Layth al-Samarqandī, al-Wāḥidī et Ibn al-Jawzī ont interprété l'expression en fonction du contexte et des circonstances de la révélation des versets où elle figure, en lui donnant les sens suivants : « la majorité des habitants de La Mecque qui sont polythéistes ou mécréants », « la plupart des gens », « la majorité des habitants de l'Égypte » et « la majorité des Gens du Livre ». Dans la tradition exégétique ancienne, cette expression a donc été comprise comme désignant des destinataires qui constituent une majorité au regard de leurs croyances et de leurs comportements.

Alors que Muqātil b. Sulaymān interprète généralement cette expression comme renvoyant à « la majorité des habitants de La Mecque qui sont polythéistes ou mécréants », la majorité des exégètes, au premier rang desquels al-Ṭabarī, retient le sens général de « la plupart des gens ». Il est possible de considérer que l'interprétation majoritaire présente une plus grande cohérence que celle de Muqātil b. Sulaymān. En effet, même lorsque les versets renvoient aux polythéistes de La Mecque, leur adresse englobe, jusqu'au Jour du Jugement, tous ceux qui partagent de telles croyances et adoptent de tels comportements, quelle que soit leur identité. Cette perspective s'exprime dans le principe *al-'ibra bi-'umūm al-lafẓ lā bi-khuṣūṣ al-sabab*, selon

lequel « ce qui fait autorité est la portée générale de l'énoncé, et non la particularité de la circonstance qui l'a suscité ». Il s'agit de l'un des principes fondamentaux de la théorie juridique islamique (*uṣūl al-fiqh*) et des fondements de l'exégèse (*uṣūl al-tafsīr*) qui régissent la compréhension des versets et des textes religieux.

En ce qui concerne la détermination du sens de l'expression, les formulations et les choix traductifs varient selon les connaissances que les auteurs ont acquises de la tradition exégétique et selon leurs propres approches interprétatives. Toutefois, il apparaît que la plupart des traductions conservent la forme générale de l'adresse et proposent une restitution proche de la lettre du texte. L'expression *aktharu al-nās* a été considérée comme un élément particulièrement représentatif d'un mode d'expression qui, conformément au style de l'adresse coranique, met en relief la critique de la majorité et le statut exceptionnel de la vérité.

En conclusion, l'expression *aktharu al-nās* dans le Coran vise, dans sa portée critique, tous ceux qui ne croient pas, ne reconnaissent pas le Coran comme vérité et réalité, ne rendent pas grâce à Dieu et demeurent inconscients de l'au-delà et de la résurrection. Il est donc possible d'affirmer que la critique formulée dans ces versets s'adresse à ceux qui, depuis les débuts de la révélation divine, se sont fermés à la vérité et à la réalité et ont nié le vrai, même lorsqu'ils constituent la majorité des êtres humains.

Mots-clés : Exégèse, traduction turque, *aktharu al-nās*, la plupart des gens, la plupart des polythéistes.

Resumen Estructurado:

Las palabras y los conceptos revisten una importancia fundamental para comprender el Corán como guía divina. Salvo contadas excepciones, el texto coránico recurre generalmente a la interpelación directa. En la mayoría de los casos, el mensaje se transmite sin especificaciones temporales o espaciales y sin mencionar expresamente el contexto que subyace al asunto abordado, es decir, las circunstancias de la revelación. Mediante este procedimiento, el Corán otorga prioridad al mensaje esencial que pretende comunicar, en lugar de centrar la atención en individuos o personas concretos.

El Corán no especifica explícitamente a quiénes designa la expresión *aktharu al-nās*, es decir, «la mayoría de las personas». El examen de los comentarios exegéticos clásicos revela que esta expresión no se interpreta de manera uniforme en todas las aleyas en las que aparece. Exegetas como Muqātil b. Sulaymān, Abū al-Layth al-Samarqandī, al-Wāḥidī, al-Ṭabarī e Ibn al-Jawzī la interpretaron atendiendo al contexto y a las circunstancias de la revelación (*sabab al-nuzūl*) de las aleyas correspondientes, atribuyéndole sentidos como «la mayoría politeísta o incrédula de los habitantes de La Meca», «la mayoría de las personas», «la mayoría de los habitantes de Egipto» y «la mayoría de la Gente del Libro». Asimismo, se examinó si esta diversidad interpretativa se reproduce en las traducciones turcas, a partir de las aleyas que contienen dicha expresión. En la mayoría de las traducciones analizadas se observa una preferencia por el significado «la mayoría de las personas», que constituye la interpretación predominante.

El objetivo de este estudio es determinar los significados y las interpretaciones atribuidos, en las fuentes exegéticas clásicas y en las traducciones turcas, a la expresión *aktharu al-nās*, una de las fórmulas de interpelación general empleadas en el Corán y traducida al turco como «la mayoría de las personas».

El hecho de que esta expresión, recurrente en numerosas aleyas coránicas, adquiera distintos estratos de significado en función del contexto constituye una cuestión que merece especial atención. En algunas aleyas, *aktharu al-nās* remite a la mayoría que no cree, mientras que, en otras, describe a quienes no hacen uso de la razón o no logran comprender la verdad. Esta diversidad ha propiciado interpretaciones divergentes tanto en la tradición exegética como en los estudios de traducción.

El estudio adoptó una metodología cualitativa basada en un procedimiento inductivo y recurrió a la técnica del análisis documental. En primer lugar, se identificaron veinte aleyas en las que aparece la expresión *aktharu al-nās*. Se seleccionaron cuatro de ellas como muestra y se identificaron y examinaron pormenorizadamente los significados que les atribuyen los comentarios exegéticos clásicos. La investigación se apoyó principalmente en las siguientes obras: *Tafsīr Muqātil b. Sulaymān*, *Jāmi' al-bayān*, *Baḥr al-'ulūm*, *al-Wasīṭ*, *Zād al-masīr*, *al-Muḥarrar al-wajīz* y *Mafātīḥ al-ghayb*. Las interpretaciones de las aleyas pertinentes se compararon con seis traducciones turcas seleccionadas a título de ejemplo: Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli*; Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli*; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*; Altuntaş y Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*; Akdemir,

Son Çağrı Kur'an; Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri; Karaman et al., Kur'an Yolu Meâli; y Özsoy y Güler, Konularına Göre Kur'an.

Las nueve traducciones seleccionadas responden a una diversificación deliberada en cuanto al período histórico, la adscripción institucional y académica y el enfoque traductológico e interpretativo. En este marco, la muestra abarca un amplio intervalo temporal, desde la década de 1930 hasta la actualidad. Incluye a Çantay, que representa los primeros años de la época republicana, y a Yazır, cuya obra constituye uno de los textos fundacionales de la tradición de la Presidencia de Asuntos Religiosos de Turquía —Diyanet—; comprende también las traducciones académicas de Ateş y Akdemir y, finalmente, los trabajos contemporáneos de Bayraklı, Altuntaş y Şahin, Öztürk, Karaman et al., y Özsoy y Güler. Esta diversidad no se limita a los períodos históricos, sino que reúne asimismo la tradición institucional y oficial, representada por Altuntaş y Şahin y por Karaman et al., cuyas obras se inscriben en la tradición de Diyanet, y las interpretaciones académicas independientes de Bayraklı, Öztürk, Akdemir y Ateş. Al mismo tiempo, incluye distintas estrategias de traducción, como los enfoques literales, los centrados en la interpretación y los orientados a la simplificación. De este modo, la muestra adquiere un carácter representativo adecuado al objetivo de la investigación y permite observar tanto la estabilidad del significado de *aktharu al-nās* a lo largo del tiempo como las variaciones existentes dentro de la tradición interpretativa. Los datos obtenidos se examinaron mediante el análisis de contenido y el método comparativo, como procedimientos de análisis cualitativo.

Una de las características estilísticas del Corán consiste en transmitir su mensaje mediante fórmulas retóricas generales. Entre ellas, la expresión *aktharu al-nās*, que significa «la mayoría de las personas», aparece en veinte aleyas distribuidas en doce suras y destaca como un recurso retórico importante en la manera en que el Corán se dirige a sus destinatarios. Con el propósito de determinar su sentido, este estudio examinó detalladamente los significados que le atribuyeron los primeros exegetas y evaluó dichas interpretaciones de forma comparativa a partir de ejemplos seleccionados de las traducciones turcas. Exegetas como Muqātil b. Sulaymān, al-Ṭabarī, Abū al-Layth al-Samarqandī, al-Wāḥidī e Ibn al-Jawzī interpretaron la expresión conforme al contexto y a las circunstancias de la revelación de las aleyas en las que aparece, atribuyéndole sentidos como «la mayoría de los habitantes de La Meca que eran politeístas o incrédulos», «la mayoría de las personas», «la mayoría de los habitantes de Egipto» y «la mayoría de la Gente del Libro». Por consiguiente, en la tradición exegética temprana, *aktharu al-nās* se entendió como una expresión que designa a los destinatarios en cuanto constituyen una mayoría por sus creencias y comportamientos.

Mientras que Muqātil b. Sulaymān interpretó generalmente esta expresión como una referencia a «la mayoría de los habitantes de La Meca que eran politeístas o incrédulos», la mayoría de los exegetas, con al-Ṭabarī a la cabeza, adoptó el significado general de «la mayoría de las personas». Cabe sostener que la interpretación mayoritaria presenta una mayor coherencia que la de Muqātil b. Sulaymān. Aunque las aleyas remitan a los politeístas de La Meca, su interpelación comprende, hasta el Día del Juicio, a todas las personas que profesen tales creencias y adopten tales comportamientos, con independencia de su identidad. Esta perspectiva se expresa en el principio *al-ʿibra bi-ʿumūm al-laḥẓ lā bi-khuṣūṣ al-sabab*, según el cual «lo determinante es la generalidad del enunciado y no la particularidad de la circunstancia que lo motivó». Se trata de uno de los principios fundamentales de la teoría jurídica islámica (*uṣūl al-fiqh*) y de los fundamentos de la exégesis (*uṣūl al-tafsīr*) que orientan la comprensión de las aleyas y de los textos religiosos.

En cuanto a la determinación del significado de la expresión, las formulaciones y las decisiones adoptadas en las traducciones varían en función del conocimiento que sus autores han adquirido de la tradición exegética y de sus propios enfoques interpretativos. No obstante, se observó que la mayoría de las traducciones conserva la fórmula general de interpelación y ofrece una versión próxima a la literalidad del texto. La expresión *aktharu al-nās* se consideró un elemento altamente representativo de una modalidad discursiva que, en consonancia con el estilo de interpelación del Corán, pone de relieve la crítica a la mayoría y el carácter excepcional de la verdad.

En conclusión, la expresión *aktharu al-nās* en el Corán dirige su crítica a todas las personas que no creen, que no reconocen el Corán como verdad y realidad, que no dan gracias a Dios y que permanecen ajenas a la vida futura y a la resurrección. En consecuencia, puede afirmarse que la crítica de las aleyas se dirige a quienes, desde los inicios de la revelación divina, se han cerrado a la verdad y a la realidad y han negado lo verdadero, aun cuando constituyan la mayoría de las personas.

Palabras clave: Exégesis, traducción turca, *aktharu al-nās*, mayoría de las personas, mayoría de los politeístas.

结构式摘要:

在将《古兰经》理解为神圣指引的过程中，词语与概念具有至关重要的作用。除少数例外，《古兰经》通常采用直接向受众言说的方式。在大多数情况下，经文传达其讯息时并不明确交代时间或地点，也不直接说明所讨论主题的背景，即降示缘由。通过这一方式，《古兰经》优先突出其意欲传达的核心讯息，而非将关注点置于特定个体或人物之上。

《古兰经》并未明确说明“多数人” (*aktharu al-nās*) 这一表述具体指向哪些人。对古典经注的考察表明，该表述在不同经文中并未被赋予完全一致的含义。穆卡提勒·本·苏莱曼 (Muqātil b. Sulaymān)、艾布·莱斯·撒马尔罕迪 (Abū al-Layth al-Samarqandī)、瓦希迪 (al-Wāḥidī)、塔巴里 (al-Ṭabarī) 和伊本·焦齐 (Ibn al-Jawzī) 等经注家，依据相关经文的语境及其降示缘由 (*sabab al-nuzūl*)，将这一表述分别解释为“麦加居民中占多数的多神教徒或不信者”“多数人”“埃及居民中的大多数”以及“有经人中的大多数”。本研究还围绕出现该表述的经文，考察土耳其语译本中是否存在类似的解释差异。研究发现，在所考察的大多数译本中，“多数人”这一含义受到优先采用，并占据主导地位。

本研究旨在厘清古典经注文献与土耳其语译本赋予“多数人” (*aktharu al-nās*) 这一表述的不同含义与解释。该表述是《古兰经》所采用的一种泛指性称谓，在土耳其语中通常被译为“大多数人”。

这一表述在多处经文中反复出现，并随语境变化而呈现不同的意义层次，值得深入探讨。在某些经文中，它指向不信仰的多数群体；在另一些经文中，则用于描述不运用理性或无法领悟真理的人。这种语义多样性促成了经注传统与翻译研究中的不同解释。

本研究采用基于归纳程序的质性研究方法，并运用文献分析技术。首先，研究确定了出现“多数人” (*aktharu al-nās*) 这一表述的二十节经文，随后从中选取四节作为研究样本，梳理古典经注文本赋予相关表述的解释性含义，并予以详细讨论。研究主要依据以下著作：*Tafsīr Muqātil b. Sulaymān*、*Jāmi‘ al-bayān*、*Baḥr al-‘ulūm*、*al-Wasīṭ*、*Zād al-masīr*、*al-Muḥarrar al-wajīz* 及 *Mafātīḥ al-ghayb*。相关经文的解释与作为示例选取的六部土耳其语译本进行了比较，具体包括：Yazır的 *Hak Dini Kur’an Dili: Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli*；Ateş的 *Kur’an-ı Kerim ve Cümle Meâli*；Çantay的 *Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*；Bayraklı的 *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Meâli*；Altuntaş与Şahin的 *Kur’an-ı Kerim Meâli*；Akdemir的 *Son Çağrı Kur’an*；Öztürk的 *Kur’an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*；Karaman等人的 *Kur’an Yolu Meâli*；以及 Özsoy与Güler的 *Konularına Göre Kur’an*。

上述九部译本的选择，旨在有意识地体现历史时期、机构与学术身份以及翻译和诠释取向方面的多样性。在这一框架下，样本涵盖从20世纪30年代至今的广泛时间跨度：既包括代表共和国早期阶段的Çantay，以及其著作被视为土耳其宗教事务局传统奠基性文本之一的Yazır，也包括Ateş与Akdemir的学术性译本，进而延伸至Bayraklı、Altuntaş与Şahin、Öztürk、Karaman等人以及Özsoy与Güler的当代著作。这种多样性并不限于历史时期，还兼顾了机构性、官方性传统与独立学术诠释：前者以植根于土耳其宗教事务局传统的Altuntaş与Şahin、Karaman等人的译本为代表，后者则包括Bayraklı、Öztürk、Akdemir与Ateş的著作。同时，样本也体现了直译、诠释导向与简化表达等不同翻译策略。因此，该样本具备与研究目标相适应的代表性，既有助于考察“多数人”这一表述的含义在历史进程中的稳定性，也有助于揭示诠释传统内部的多样化表现。所获资料采用质性资料分析中的内容分析法与比较法进行分析。

通过泛指性修辞形式传达讯息，是《古兰经》的一项文体特征。其中，“多数人” (*aktharu al-nās*) 这一表述出现于十二章中的二十节经文，是《古兰经》面向受众展开言说时的一种重要修辞手段。为确定该表述的意指，本研究深入考察了早期经注家赋予它的含义，并结合从土耳其语译本中

选取的实例，对这些解释进行比较评析。穆卡提勒·本·苏莱曼、塔巴里、艾布·莱斯·撒马尔罕迪、瓦希迪和伊本·焦齐等经注家，根据相关经文的语境及其降示缘由，将其解释为“麦加居民中占多数的多神教徒或不信者”“多数人”“埃及居民中的大多数”以及“有经人中的大多数”。由此可见，在早期经注传统中，该表述被理解为指称那些在信仰与行为方面构成多数的受众群体。

穆卡提勒·本·苏莱曼通常将这一表述解释为“麦加居民中占多数的多神教徒或不信者”，而以塔巴里为代表的大多数经注家则采用“多数人”这一一般性含义。可以认为，多数经注家的解释较穆卡提勒·本·苏莱曼的解释更具一致性。即使相关经文指涉麦加的多神教徒，直至复生日，所有持有此类信仰并从事此类行为的人，无论其身份如何，均属于这些经文的言说对象。这一理解体现于“应以措辞的普遍性为准，而非以降示缘由的特殊性为限” (*al-ibra bi-umūm al-laḥz lā bi-khuṣūṣ al-sabab*) 的原则之中。该原则是伊斯兰教法原理学 (*uṣūl al-fiqh*) 与经注原理学 (*uṣūl al-tafsīr*) 中规范经文及宗教文本理解方式的基本原则之一。

就该表述的意义确定而言，各译本所采用的语言形式与翻译选择，因译者从经注传统中积累的知识及其自身诠释取向而有所不同。然而，研究发现，大多数译本保留了该表述的泛指性言说形式，并采用接近原文字面意义的译法。“多数人” (*aktharu al-nās*) 被视为一种具有高度代表性的话语要素，体现了与《古兰经》言说风格相契合的表达方式，即突出对多数群体的批评，以及真理所处的例外性地位。

综上，《古兰经》中的“多数人” (*aktharu al-nās*) 这一表述，批评的是所有不信仰、不承认《古兰经》为真理与真实、不感赞真主，以及对后世与复活缺乏认识的人。因此，可以认为，自神圣启示开始以来，那些拒绝向真理与真实敞开心扉、否认真理的人，即使在人群中占据多数，仍是相关经文所批评的对象。

关键词： 经注学；土耳其语翻译；*Aktharu al-nās*；多数人；多数多神教徒。

Структурированная Аннотация:

Слова и понятия имеют первостепенное значение для понимания Корана как божественного руководства. За редкими исключениями Коран преимущественно использует форму прямого обращения. В большинстве случаев послание передаётся без указания времени и места, а также без эксплицитного обозначения контекста, составляющего предысторию рассматриваемого вопроса, — обстоятельств ниспослания. Благодаря такому подходу приоритет отдаётся основному посланию, которое Коран стремится донести, а не конкретным лицам.

В Коране прямо не уточняется, кто подразумевается под выражением *aktharu al-nās*, то есть «большинство людей». Анализ классических тафсиров показывает, что данное выражение не получает одинакового толкования во всех аятах, в которых оно встречается. Такие экзегеты, как Мукатиль ибн Сулейман, Абу-ль-Лайс ас-Самарканди, аль-Вахиди, ат-Табари и Ибн аль-Джаузи, интерпретировали его с учётом контекста и обстоятельств ниспослания (*sabab al-nuzūl*) соответствующих аятов, придавая ему значения «большинство жителей Мекки, являющихся многобожниками или неверующими», «большинство людей», «большинство жителей Египта» и «большинство людей Писания». На материале аятов, содержащих выражение *aktharu al-nās*, также исследовался вопрос о том, наблюдается ли аналогичное разнообразие в турецких переводах. Установлено, что в большинстве рассмотренных переводов предпочтение отдаётся значению «большинство людей» и именно эта интерпретация преобладает.

Цель настоящего исследования — определить значения и интерпретации, приписываемые в классических экзегетических источниках и турецких переводах выражению *aktharu al-nās*, которое представляет собой одну из используемых в Коране обобщённых форм обращения и передаётся на турецкий язык в значении «большинство людей».

Особого внимания заслуживает то обстоятельство, что данное выражение, неоднократно встречающееся в коранических аятах, приобретает различные смысловые оттенки в зависимости от контекста. В одних аятах оно обозначает неверующее большинство, тогда как в других характеризует

тех, кто не пользуется разумом или не способен постичь истину. Эта семантическая вариативность обусловила появление различных интерпретаций как в экзегетической традиции, так и в исследованиях перевода.

В работе применён качественный исследовательский подход, основанный на индуктивной процедуре, с использованием метода документального анализа. На первом этапе были выявлены двадцать аятов, содержащих выражение *aktharu al-nās*. Из них четыре аята были отобраны в качестве исследовательской выборки; затем на основе классических тафсиров были установлены и подробно рассмотрены соответствующие экзегетические значения. Исследование опирается прежде всего на следующие сочинения: *Tafsīr Muqātil b. Sulaymān*, *Jāmi‘ al-bayān*, *Bahr al-‘ulūm*, *al-Wasīf*, *Zād al-masīr*, *al-Muḥarrar al-wajīz* и *Mafātīḥ al-ghayb*. Толкования соответствующих аятов были сопоставлены с шестью турецкими переводами, отобранными в качестве примеров: Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli*; Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli*; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*; Altuntaş и Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*; Karaman и др., *Kur'an Yolu Meâli*; Özsoy и Güler, *Konularına Göre Kur'an*.

Девять отобранных переводов призваны обеспечить целенаправленное разнообразие с точки зрения исторического периода, институциональной и академической принадлежности, а также переводческого и интерпретационного подхода. В этих рамках выборка охватывает широкий временной диапазон — с 1930-х годов до настоящего времени. Она включает работы Çantay, представляющего ранний республиканский период, и Yazır, чей труд является одним из основополагающих текстов традиции Управления по делам религии Турции — Диянета, академические переводы Ateş и Akdemir, а также современные труды Bayraklı, Altuntaş и Şahin, Öztürk, Karaman и др., Özsoy и Güler. Это разнообразие не ограничивается историческими периодами: оно также объединяет официальную институциональную традицию, представленную переводами Altuntaş и Şahin, а также Karaman и др., связанными с Диянетом, и независимые академические интерпретации Bayraklı, Öztürk, Akdemir и Ateş. Одновременно выборка представляет различные переводческие стратегии, включая буквальный перевод, интерпретационно ориентированный перевод и подходы, основанные на упрощении изложения. Таким образом, выборка приобретает репрезентативность, соответствующую цели исследования, и позволяет проследить как устойчивость значения выражения *aktharu al-nās* в исторической перспективе, так и вариативность внутри интерпретационной традиции. Полученные данные были рассмотрены с использованием контент-анализа и сравнительного метода как способов качественного анализа.

Одной из стилистических особенностей Корана является передача послания посредством обобщённых риторических формул. Выражение *aktharu al-nās*, означающее «большинство людей», представляет собой одну из таких формул: оно встречается в двадцати аятах двенадцати сур и выступает важным риторическим средством обращения Корана к своим адресатам. Для установления подразумеваемого смысла этого выражения в исследовании подробно рассмотрены значения, приписываемые ему ранними экзегетами, а затем проведена сравнительная оценка соответствующих толкований на примерах, отобранных из турецких переводов. Мукатиль ибн Сулейман, ат-Табари, Абуль-Лайс ас-Самарканди, аль-Вахиди и Ибн аль-Джаузи интерпретировали *aktharu al-nās* в соответствии с контекстом и обстоятельствами ниспослания аятов, придавая ему значения «большинство жителей Мекки, являющихся многобожниками или неверующими», «большинство людей», «большинство жителей Египта» и «большинство людей Писания». Следовательно, в ранней экзегетической традиции это выражение понималось как обозначение адресатов, составляющих большинство по признаку их верований и поведения.

Если Мукатиль ибн Сулейман обычно толковал данное выражение как «большинство жителей Мекки, являющихся многобожниками или неверующими», то большинство экзегетов, прежде всего ат-Табари, придерживалось общего значения «большинство людей». Можно утверждать, что интерпретация большинства экзегетов отличается большей последовательностью, чем толкование Мукатили ибн Сулеймана. Даже если аяты указывают на мекканских многобожников, все люди, разделяющие подобные верования и придерживающиеся подобного поведения, независимо от своей принадлежности, остаются адресатами этих аятов вплоть до Судного дня. Данный подход выражен в принципе *al-‘ibra bi-‘umūm al-laḥẓ lā bi-khuṣūṣ al-sabab*, согласно которому «определяющее значение

имеет общий смысл формулировки, а не частный характер повода её ниспослания». Это один из основополагающих принципов теории исламского права (*uṣūl al-fiqh*) и основ коранической экзегезы (*uṣūl al-tafsīr*), регулирующих понимание аятов и религиозных текстов.

Что касается установления значения рассматриваемого выражения, языковые средства и переводческие решения варьируются в зависимости от знаний, усвоенных авторами из экзегетической традиции, и их собственных интерпретационных подходов. Вместе с тем выявлено, что в большинстве переводов сохраняется обобщённая форма обращения, а само выражение передаётся близко к буквальному смыслу оригинала. Выражение *aktharu al-nās* рассматривается как весьма репрезентативный элемент способа изложения, который в соответствии с характером коранического обращения подчёркивает критику большинства и исключительное положение истины.

В заключение следует отметить, что выражение *aktharu al-nās* в Коране содержит критику всех тех, кто не верует, не признаёт Коран истиной и реальностью, не благодарит Аллаха и пребывает в неведении относительно загробной жизни и воскресения. Следовательно, можно утверждать, что критика аятов направлена на тех, кто с самого начала божественного откровения оставался закрытым для истины и реальности и отрицал истину, даже если такие люди составляли большинство.

Ключевые слова: Кораническая экзегеза, турецкий перевод, *aktharu al-nās*, большинство людей, большинство многобожников.

संरचित सार:

कुरआन को ईश्वरीय मार्गदर्शन के रूप में समझने में शब्दों और अवधारणाओं का अत्यधिक महत्त्व है। कुछ अपवादों को छोड़कर, कुरआन सामान्यतः प्रत्यक्ष संबोधन की शैली अपनाता है। अधिकांश मामलों में संदेश प्रस्तुत करते समय न तो समय और स्थान का उल्लेख किया जाता है और न ही विवेच्य विषय की पृष्ठभूमि निर्मित करने वाले संदर्भ, अर्थात् अवतरण के प्रसंग, को स्पष्ट किया जाता है। इस पद्धति के माध्यम से कुरआन विशिष्ट व्यक्तियों पर ध्यान केंद्रित करने के बजाय उस मूल संदेश को प्राथमिकता देता है जिसे वह संप्रेषित करना चाहता है।

कुरआन में यह स्पष्ट रूप से नहीं बताया गया है कि *अक्थरु अल-नास* (*aktharu al-nās*), अर्थात् “अधिकांश लोग”, पदबंध से किन लोगों का अभिप्राय है। शास्त्रीय तफ़सीरों के अध्ययन से ज्ञात होता है कि इस पदबंध का अर्थ उन सभी आयतों में समान नहीं माना गया है जिनमें इसका प्रयोग हुआ है। मुक़ातिल इब्न सुलैमान, अबू अल-लैस अल-समरक़न्दी, अल-वाहिदी, अल-तबरी और इब्न अल-जौज़ी जैसे व्याख्याकारों ने संबंधित आयतों के संदर्भ और अवतरण-प्रसंग (*sabab al-nuzūl*) के अनुसार इसकी व्याख्या की है। उन्होंने इसे “मक्का के निवासियों में बहुसंख्यक बहुदेववादी अथवा अविश्वासी लोग”, “अधिकांश लोग”, “मिस्र के अधिकांश निवासी” और “अहल अल-किताब अर्थात् धर्मग्रंथ-प्राप्त समुदायों के अधिकांश लोग” जैसे अर्थों में ग्रहण किया है। इस पदबंध वाली आयतों के आधार पर यह भी जाँचा गया कि क्या तुर्की अनुवादों में इसी प्रकार की अर्थगत विविधता विद्यमान है। परीक्षण किए गए अधिकांश अनुवादों में “अधिकांश लोग” अर्थ को प्राथमिकता दी गई है और यही व्याख्या प्रमुख रूप से प्रचलित दिखाई देती है।

इस अध्ययन का उद्देश्य शास्त्रीय व्याख्यात्मक स्रोतों और तुर्की अनुवादों में *अक्थरु अल-नास* पदबंध को दिए गए अर्थों और व्याख्याओं का निर्धारण करना है। यह पदबंध कुरआन में प्रयुक्त सामान्य संबोधन-रूपों में से एक है और तुर्की में इसका अनुवाद “अधिकांश लोग” के अर्थ में किया जाता है।

कुरआन की अनेक आयतों में बार-बार आने वाला यह पदबंध संदर्भ के अनुसार अर्थ की विभिन्न परतें ग्रहण करता है; यह तथ्य विशेष ध्यान की अपेक्षा रखता है। कुछ आयतों में यह उन बहुसंख्यक लोगों को निरूपित करता है जो ईमान नहीं लाते, जबकि अन्य आयतों में यह उन लोगों का वर्णन करता है जो अपनी विवेक-बुद्धि का उपयोग नहीं करते अथवा सत्य को समझने में असमर्थ रहते हैं। इस विविधता ने तफ़सीर की परंपरा और अनुवाद-अध्ययन, दोनों में भिन्न-भिन्न व्याख्याओं को जन्म दिया है।

अध्ययन में आगमनात्मक प्रक्रिया पर आधारित गुणात्मक अनुसंधान-पद्धति अपनाई गई और दस्तावेज़ विश्लेषण तकनीक का उपयोग किया गया। सर्वप्रथम, उन बीस आयतों की पहचान की गई जिनमें *अक्थरु अल-नास* पदबंध आता है। इनमें से चार आयतों को अध्ययन के नमूने के रूप में चुना गया तथा शास्त्रीय तफ़सीर-ग्रंथों में प्रस्तुत उनके व्याख्यात्मक अर्थों की पहचान करके उनका विस्तृत विवेचन किया गया। अध्ययन मुख्यतः निम्नलिखित ग्रंथों पर आधारित है: *Tafsīr Muqātil b. Sulaymān*, *Jāmi' al-bayān*, *Bahr al-'ulūm*, *al-Wasīṭ*, *Zād al-masīr*, *al-Muḥarrar al-wajīz* और

Maḥāṭiḥ al-ghayb। संबंधित आयतों की व्याख्याओं की तुलना उदाहरणार्थ चयनित छह तुर्की अनुवादों से की गई: Yazır का *Hak Dîni Kur'ân Dili: Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli*; Ateş का *Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli*; Çantay का *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*; Bayraklı का *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*; Altuntaş और Şahin का *Kur'an-ı Kerim Meâli*; Akdemir का *Son Çağrı Kur'an*; Öztürk का *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*; Karaman और अन्य का *Kur'an Yolu Meâli*; तथा Özsoy और Güler का *Konularına Göre Kur'an*।

इन नौ अनुवादों का चयन ऐतिहासिक कालखंड, संस्थागत एवं अकादमिक पहचान तथा अनुवाद और व्याख्या के दृष्टिकोण की दृष्टि से उद्देश्यपूर्ण विविधता सुनिश्चित करने के लिए किया गया। इस रूपरेखा के अंतर्गत अध्ययन का नमूना 1930 के दशक से वर्तमान तक की व्यापक समयावधि को समेटता है। इसमें गणतांत्रिक युग के प्रारंभिक वर्षों का प्रतिनिधित्व करने वाले Çantay और तुर्की के धार्मिक मामलों के निदेशालय, दियानेत, की परंपरा के आधारभूत ग्रंथों में से एक के लेखक Yazır से लेकर Ateş तथा Akdemir के अकादमिक अनुवाद और अंततः Bayraklı, Altuntaş एवं Şahin, Öztürk, Karaman एवं अन्य तथा Özsoy एवं Güler की समकालीन कृतियाँ सम्मिलित हैं। यह विविधता केवल ऐतिहासिक कालखंडों तक सीमित नहीं है, बल्कि संस्थागत-आधिकारिक परंपरा और स्वतंत्र अकादमिक व्याख्याओं को भी एक साथ प्रस्तुत करती है। पहली परंपरा का प्रतिनिधित्व दियानेत से संबद्ध Altuntaş एवं Şahin तथा Karaman एवं अन्य के अनुवाद करते हैं, जबकि दूसरी में Bayraklı, Öztürk, Akdemir और Ateş की व्याख्याएँ आती हैं। साथ ही, इसमें शाब्दिक, व्याख्या-केंद्रित और सरलीकरणपरक अनुवाद जैसी विभिन्न रणनीतियाँ भी सम्मिलित हैं। इस प्रकार नमूने को अनुसंधान के उद्देश्य के अनुरूप प्रतिनिधित्वशील स्वरूप प्राप्त होता है, जिससे ऐतिहासिक प्रक्रिया में *अक्थरु अल-नास* पदबंध के अर्थ की स्थिरता और व्याख्यात्मक परंपरा के भीतर उसकी विविधताओं, दोनों का अवलोकन संभव होता है। प्राप्त सामग्री का विश्लेषण गुणात्मक डेटा-विश्लेषण की विधियों के अंतर्गत विषयवस्तु विश्लेषण और तुलनात्मक पद्धति द्वारा किया गया।

सामान्य आलंकारिक विन्यासों के माध्यम से अपना संदेश संप्रेषित करना कुरआन की शैलीगत विशेषताओं में से एक है। ऐसा ही एक विन्यास *अक्थरु अल-नास*, अर्थात् “अधिकांश लोग”, है, जो बारह सूरों की बीस आयतों में मिलता है और अपने संबोधित समुदाय तक संदेश पहुँचाने में कुरआन के एक महत्वपूर्ण आलंकारिक साधन के रूप में उभरता है। इस अध्ययन में पदबंध के अभिप्रेत अर्थ का निर्धारण करने के लिए आरंभिक व्याख्याकारों द्वारा उसे दिए गए अर्थों का गहन परीक्षण किया गया और तुर्की अनुवादों से चयनित उदाहरणों के आधार पर उन व्याख्याओं का तुलनात्मक मूल्यांकन किया गया। मुक़ातिल इब्न सुलैमान, अल-तबरी, अबू अल-लैस अल-समरकन्दी, अल-वाहिदी और इब्न अल-जौज़ी जैसे व्याख्याकारों ने संबंधित आयतों के संदर्भ और अवतरण-प्रसंग के अनुसार इसे “मक्का के निवासियों में बहुसंख्यक बहुदेववादी अथवा अविश्वासी लोग”, “अधिकांश लोग”, “मिस्र के अधिकांश निवासी” और “अहल अल-किताब के अधिकांश लोग” के अर्थ में समझा। तदनुसार, आरंभिक तफ़सीर-परंपरा में इस पदबंध की व्याख्या ऐसे संबोधित लोगों के रूप में की गई जो अपने विश्वासों और व्यवहार के आधार पर बहुसंख्यक समूह का गठन करते हैं।

जहाँ मुक़ातिल इब्न सुलैमान ने सामान्यतः इस पदबंध को “मक्का के निवासियों में बहुसंख्यक बहुदेववादी अथवा अविश्वासी लोग” के अर्थ में ग्रहण किया, वहीं अल-तबरी सहित अधिकांश व्याख्याकारों ने “अधिकांश लोग” के व्यापक अर्थ को स्वीकार किया। यह कहा जा सकता है कि अधिकांश व्याख्याकारों की व्याख्या मुक़ातिल इब्न सुलैमान की व्याख्या की अपेक्षा अधिक सुसंगत है। यद्यपि आयतों में मक्का के बहुदेववादियों की ओर संकेत किया गया हो, तथापि ऐसे विश्वास रखने वाले और ऐसा आचरण करने वाले सभी लोग, उनकी पहचान चाहे जो भी हो, क्रियामत के दिन तक इन आयतों के संबोधित जन बने रहते हैं। यह दृष्टिकोण *al-‘ibra bi-‘umūm al-lafẓ lā bi-khuṣūṣ al-sabab* सिद्धांत में व्यक्त होता है, जिसका आशय है कि “निर्णायक महत्त्व कथन की सामान्य व्याप्ति का है, न कि उसके अवतरण-प्रसंग की विशिष्टता का।” यह इस्लामी विधिशास्त्र के मूल सिद्धांतों (*uṣūl al-fiqh*) और कुरआनी व्याख्याशास्त्र के मूल सिद्धांतों (*uṣūl al-tafsīr*) में से एक है, जो आयतों तथा धार्मिक ग्रंथों को समझने की पद्धति निर्धारित करते हैं।

पदबंध के अर्थ-निर्धारण के संबंध में अनुवादों की भाषिक अभिव्यक्तियाँ और अनुवादगत विकल्प, लेखकों द्वारा तफ़सीर-परंपरा से अर्जित ज्ञान तथा उनके अपने व्याख्यात्मक दृष्टिकोणों के अनुसार भिन्न होते हैं। फिर भी, यह पाया गया कि अधिकांश अनुवादों में पदबंध के सामान्य संबोधन-रूप को बनाए रखा गया है और उसे मूल पाठ के शाब्दिक अर्थ के निकट प्रस्तुत किया गया है। *अक्थरु अल-नास* को ऐसी अभिव्यक्ति-शैली का अत्यंत प्रतिनिधि तत्त्व माना गया है जो कुरआन की संबोधन-शैली के अनुरूप बहुसंख्यक समूह की आलोचना और सत्य की अपवादात्मक स्थिति को प्रमुखता देती है।

निष्कर्षतः, कुरआन में *अक्थरु अल-नास* पदबंध उन सभी लोगों की आलोचना करता है जो ईमान नहीं लाते, कुरआन को सत्य और वास्तविकता के रूप में स्वीकार नहीं करते, अल्लाह के प्रति कृतज्ञता व्यक्त नहीं करते तथा परलोक और पुनरुत्थान से अनभिज्ञ रहते हैं। अतः यह कहा जा सकता है कि ईश्वरीय प्रकाशना के आरंभ से ही जिन्होंने स्वयं को

सत्य और वास्तविकता के प्रति बंद रखा तथा सत्य का निषेध किया, वे ही इन आयतों की आलोचना के लक्ष्य हैं, भले ही वे लोगों का बहुमत बनाते हों।

बीज शब्द: कुरआनी व्याख्याशास्त्र, तुर्की अनुवाद, *अक्थरु अल-नास*, अधिकांश लोग, अधिकांश बहुदेववादी।

Yapılandırılmış Özet:

İlâhî bir rehber olarak Kur'an'ın anlaşılmasında, kelime ve kavramlar son derece önemlidir. Kur'an'da sayılı istisnalar hariç genel müvacehe kalıpları kullanılmıştır. Çoğunlukla zaman ve mekân belirtilmeksizin ele alınan konunun arka planını oluşturan zemin (sebeb-i nüzul) zikredilmeksizin mesaj ifade edilmiştir. Kur'an bu yöntemiyle kişi ve şahısları öncelememiş, vermek istediği mesajı ön plana çıkarmıştır.

Kur'an'da ekserü'n-nâs yani insanların çoğu kalıp ifadesiyle kimlerin kastedildiği açıkça belirtilmemiştir. Klasik tefsirlerde söz konusu kalıp ifadenin her geçtiği âyette aynı anlamda anlaşılmadığı görülmüştür. Mukâtil b. Süleymân, Taberî, Ebü'l-Leys es-Semerkandî, Vâhidî ve İbnü'l-Cevzî gibi müfessirler ekserü'n-nâs ifadesini; geçtiği âyetlerin bağlamı ve sebeb-i nüzulü doğrultusunda "Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğu", "İnsanların çoğu", "Mısır halkının çoğunluğu" ve "Ehl-i Kitab'ın çoğunluğu" anlamlarında yorumlamışlardır. Türkçe meâllerde ise durumun benzer olup olmadığı ekserü'n-nâs ifadesinin nasıl aktarıldığı âyetler bağlamında incelenmiştir. İncelenen meâllerin genelinde, "Ekserü'n-nâs" müvacehe kalıbı için "İnsanların çoğu" anlamının tercih edildiği ve bu yönde bir yorumun hâkim olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Kur'an'da kullanılan genel hitap kalıplarından biri olan ve Türkçeye "İnsanların çoğu" şeklinde çevrilen "Ekserü'n-nâs" terkinin, klasik tefsir kaynaklarında ve Türkçe meâllerde hangi anlam ve yorumlarla ele alındığını tespit etmektir.

Kur'an'da pek çok âyette tekrarlanan bu terkinin, bağlama göre farklı anlamlar kazanması, üzerinde durulmayı gerektiren bir husustur. Zira ekserü'n-nâs ifadesi kimi âyetlerde iman etmeyen çoğunluğu, kimi âyetlerde ise aklını kullanmayan veya hakikati idrak edemeyen kimseleri nitelemektedir. Bu çeşitlilik hem tefsir geleneğinde hem de meâl çalışmalarında birbirinden farklı yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi takip edilmiş olup tümevarımsal (endüktif) süreç esas alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle ekserü'n-nâs kalıp ifadesinin geçtiği yirmi âyet tespit edilmiştir. Bu âyetlerden dört tanesi örneklem olarak seçilmiş ve takdir edilen anlamlar detaylandırılarak klasik tefsir kitaplarından tespit edilmiştir. Çalışmada çoğunlukla Tefsîr-u Mukâtil b. Süleymân, Câmiu'l-beyân, Bahru'l-'ulûm, Vâhidî el-Vasît, Zâdû'l-mesîr, el-Muharrerü'l-vecîz, Mefâtihu'l-gayb gibi klasik tefsir kaynaklarına başvurulmuştur. İlgili âyetlere verilen anlamlar Türkçe meâllerden örneklem olarak seçilen dokuz meâl karşılaştırılmıştır. Bu meâller şöyledir: Yazır, Hak Dîni Kur'an Dili: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli; Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli; Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim; Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli; Altuntaş ve Şahin, Kur'an-ı Kerim Meâli; Akdemir, Son Çağrı Kur'an; Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri; Karaman ve Arkadaşları, Kur'an Yolu Meâli; Özsoy ve Güler, Konularına Göre Kur'an. Seçilen dokuz meâl; tarihsel dönem, kurumsal-akademik kimlik ve çeviri-yorum yaklaşımı bakımından bilinçli bir çeşitlilik arz edecek şekilde belirlenmiştir. Bu çerçevede örneklem, 1930'lardan günümüze uzanan geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarını temsil eden Çantay ile Diyanet çizgisinin kurucu metinlerinden olan Yazır'dan başlayarak Ateş ve Akdemir'in akademik çevirilerine, nihayet Bayraklı, Altuntaş ve Şahin, Öztürk, Karaman vd., Özsoy ve Güler'in çağdaş çalışmalarına ulaşmaktadır. Söz konusu çeşitlilik yalnızca tarihle sınırlı kalmayıp aynı zamanda kurumsal-resmî çizgiyi (Diyanet kökenli Altuntaş ve Şahin, Karaman vd.) ile müstakil akademik yorumları (Bayraklı, Öztürk, Akdemir, Ateş) bir araya getirmekte; lafza sadık, yorum merkezli ve sadeleştirilmiş gibi farklı çeviri stratejilerini de aynı anda temsil etmektedir. Böylelikle örneklem, ekserü'n-nâs terkinin anlam alanının hem tarihsel süreçteki istikrarını hem de yorum geleneğindeki farklılaşmalarını gözlemlemeye imkân tanıyan, araştırmanın amacına uygun temsili bir mahiyet kazanmaktadır. Elde edilen veriler nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi ve karşılaştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Ekserü'n-nâs ifadesi Kur'an'da on iki sûrede yirmi defa geçmektedir. Yirmi âyetin on dokuzu Mekki, biri Medenî sûrelerdedir. Mukâtil b. Süleymân, Taberî, Ebü'l-Leys es-Semerkandî, Vâhidî ve İbnü'l-Cevzî gibi

müfessirler ekserü'n-nâs ifadesini; geçtiği âyetlerin bağlamı ve sebep-i nüzulü doğrultusunda “Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğu”, “İnsanların çoğu”, “Mısır halkının çoğunluğu” ve “Ehl-i Kitab'ın çoğunluğu” anlamlarında yorumlamışlardır. Ekserü'n-nâs kalıbı Yûsuf sûresinde beş âyette geçer ki, bu terkinin en fazla geçtiği sûredir. Bu sûrede de ekserü'n-nâs ile Hz. Yûsuf'un peygamber olarak gönderildiği, “Mısır halkının çoğunluğu” kastedilmiştir. Ekserü'n-nâs terkihiyle kimler kastedildiğini anlamak için nâs kelimesinin tekili olan insan kelimesinin medlûlleri de klasik tefsir kaynaklarından tespit edildi. Örneklem olarak seçilen dokuz meâlden sekizinde “Ekserü'n-nâs” müvacehe kalıbı için “İnsanların çoğu” anlamının tercih edildiği ve bu yönde bir yorumun hâkim olduğu görülmektedir. Mustafa Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri çalışmasında bazı âyetlerde doğrudan bazı âyetlerde parantez içerisinde, Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğunun ve Mısır halkının çoğunluğunun kastedildiği ifade edilmiştir.

Kur'an'ın üslûp özelliklerinden biri, mesajını genel müvahece kalıpları aracılığıyla iletmesidir. Bu kalıplardan biri olan “Ekserü'n-nâs” yani insanların çoğu terkihi, on iki sûrede yirmi âyette zikredilmekte ve Kur'an'ın muhataplarına yönelik beyânında önemli bir anlatım vasıtası olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, söz konusu terkinin medlûlünün tespitine yönelik olarak ilk dönem müfessirlerin söz konusu ifadeye yükledikleri anlamlar etraflıca ele alınmış ve bu yorumlar, Türkçe meâllerden seçilen örnekler üzerinden mukayeseli bir şekilde değerlendirilmiştir. Mukâtil b. Süleymân, Taberî, Ebü'l-Leys es-Semerkandî, Vâhidî ve İbnü'l-Cevzî gibi müfessirler ekserü'n-nâs ifadesini; geçtiği âyetlerin bağlamı ve sebep-i nüzulü doğrultusunda “Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğu”, “İnsanların çoğu”, “Mısır halkının çoğunluğu” ve “Ehl-i Kitab'ın çoğunluğu” anlamlarında yorumlamışlardır. Buna göre ilk dönem tefsir geleneğinde ekserü'n-nâs terkihinin, muhatap kitlenin inanç ve davranış bakımından çoğunluk teşkil etmesi şeklinde yorumlanmıştır. Mukâtil b. Süleymân bu ifadeyi çoğunlukla “Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğu” şeklinde yorumlarken Taberî başta olmak üzere çoğunluğu oluşturan müfessirler, “İnsanların çoğu” anlamını benimsemiştir. Cumhur'un tercihinin, Mukâtil b. Süleymân'dan daha tutarlı olduğunu söyleyebiliriz. Âyetlerde Mekke müşriklerine işaret edilmiş olsa dahi, o inanç ve davranışı yapan kim olursa olsun kıyamete kadar gelen tüm insanlar âyetlerin muhatabıdır. Nitekim bu bakış açısı, el-'ibretu bi umûmî'l-lafz lâ bi husûsî's-sebeb, yani itibar, sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğinedir, kaidesiyle ifade edilmiştir. Bu kural, âyetlerin ve şer'î nassların anlaşılmasında nasıl hareket edileceğini belirleyen, fıkıh ve tefsir usûlünün temel kaidelerinden biridir.

Terkinin medlûlünün tespiti noktasında meâllerde kullanılan dil ve tercihlerin, müelliflerin tefsir geleneğinden aldıkları birikime ve kendi yorum anlayışlarına göre farklılık gösterdiği; bununla birlikte çoğu meâlde ifadenin genel müvahece kalıbı olarak korunduğu ve lafza yakın bir tercümeyle karşılandığı görülmüştür. Ekserü'n-nâs ifadesi, Kur'an'ın hitap üslûbuna uygun olarak çoğunluk eleştirisi ve hakikatin istisnâ konumuna vurgu yapan anlatım tarzının temsil gücü yüksek bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Kur'an'da ekserü'n-nâs ifadesiyle, iman etmeyen, Kur'an'ın hak ve hakikat olduğuna inanmayan, Allah'a şükretmeyen, ahireti ve yeniden dirilişi bilmeyen tüm insanlar eleştirilmiştir. Dolayısıyla ilâhi vahiyden itibaren kendini hak ve hakikate kapatarak hakikati inkâr eden kimseler, insanların çoğunluğu olsalar da âyetlerin eleştirilerine muhatap oldukları ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Türkçe Meâl, Ekserü'n-Nâs, İnsanların Çoğu, Müşriklerin Çoğu.

The Reflection of the Phrase “Aktharu al-Nās” in Turkish Translations

Introduction

Determining the semantic scope of every word and concept in the Qur'an is of vital importance for arriving at an authentic understanding. It is a fact that certain words and concepts in the Qur'an do not carry the same meaning or content wherever they are mentioned. One of the first and most important issues concerning methodology in Qur'anic exegesis is to seek the answer to the question of what the Qur'an, as a divine address, actually said or intended at the time of its revelation (Ozturk, 2014, p. 124).

With a few exceptions, the Qur'an generally employs general forms of address; the subject matter is presented in the text without specifying time or place, and without mentioning the context (reason for revelation) that forms the background to the topic under discussion. The fact that the matters and addressees mentioned are not explicitly stated, but are mostly expressed through pronouns and relative pronouns, presents one of the difficulties in accessing the semantic world of the words, concepts and verses.

The aim of this study is to determine the meanings and interpretations attributed to the phrase 'Aktharu al-nās' one of the general forms of address used in the Qur'an and translated into Turkish as 'most people' in classical exegetical sources and Turkish translations. As it is not possible to present the body of work from all exegetical sources regarding the twenty verses in which the phrase 'Aktharu al-nās' appears, this study is specifically limited to the interpretations of early exegetes. Our study draws primarily on the works of Mukātil b. Sulaymān (d. 150/767), Tafsīr al-Mukātil b. Sulaymān; al-Tabarī (d. 310/923), Jāmi' al-Bayān; and Abū al-Layth al-Samarqandī (d. 373/983) Bahru'l-'ulūm, al-Wāhidī (d. 468/1076) al-Wāsit, Ibn 'Atiyyah al-Andalusī (d. 541/1147) al-Muharrer al-Wajiz, by Ibn al-Jawzi (d. 597/1201) Zād al-Masīr, by Fahreddin al-Rāzī (d. 606/1210) and Mefātīh al-Gayb, amongst other classical exegetical sources, will be consulted.

Within the framework of the interpretations given to the phrase 'Aktharu al-nās', nine Turkish translations were selected as examples. These translations are as follows: Yazır, Hak Dîni Kur'an Dili: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli; Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meâli; Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm; Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli; Altuntaş ve Şahin, Kur'an-ı Kerim Meâli; Akdemir, Son Çağrı Kur'an; Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, Karaman ve Arkadaşları, Kur'an Yolu Meâli, Özsoy ve Güler, Konularına Göre Kur'an. The nine selected translations have been chosen to reflect a deliberate diversity in terms of historical period, the authors' institutional and academic affiliations, and their approach to translation and interpretation. Within this framework, the sample covers a broad time span stretching from the 1930s to the present day. It ranges from Çantay, representing the early years of the Republican era, and Yazır one of the foundational texts of the Diyanet tradition through to the academic translations by Ateş and Akdemir, and finally to the contemporary works of Bayraklı,

Altuntaş and Şahin, Öztürk, Karaman and Colleagues, and Özsoy and Güler. This diversity is not limited to historical periods alone but also brings together the institutional-official tradition (Altuntaş and Şahin, and Karaman and Colleagues, all of Diyanet origin) with independent academic interpretations (Bayraklı, Öztürk, Akdemir, Ateş); and simultaneously represents different translation strategies, such as those faithful to the literal text, interpretation-centred and simplified approaches. Thus, the sample acquires a representative character appropriate to the research objective, enabling the observation of both the similarities in the meaning of the phrase ‘Aktharu al-nās’ within the recent historical process and the divergences within the interpretative tradition.

1. The Meaning of the Expressions ‘Nās’ and ‘Aktharu al-Nās’

The word ‘nās’, meaning ‘human’, is of Arabic origin and is derived from the word ‘ins’, which refers to each individual of the human species, whether male or female, and signifies ‘human being’ or ‘human community’ (al-Isfahanī, 1412/1991, p. 94). In the Holy Qur’an, the word ‘insan’ appears sixty-five times, ‘ins’ eighteen times, ‘insī’ and ‘enāsi’ once each, whilst the word ‘nās’ appears 230 times (al-Abdulgākī, 1364 AH, pp. 93–94). To understand the semantic framework of the word ‘nās’ in the Qur’an, one must take into account the instances where the word ‘insan’ the singular form of ‘nās’ is used. Of the sixty-five occurrences of the word ‘insan’, fifty-eight are preceded by the definite article ‘al-’ (indicating definiteness). ‘Al-insan’ appears six times in six Medinan sūrahs (see An-Nisa 4:28; Al-Hajj 22:66; Al-Ahzab 33:72; Al-Insan 76:1–2; Al-Zilzal 99:3) and 52 times in 50 Meccan sūrahs (For example verses, see An-Nisa 4:28; Yunus 10:12; Hud 11:9; Ibrahim 14:34; Al-Hijr 15:26; Al-Mu’minun 23:12; Ya Sin 36:77; Al-Ma’arij 70:19). In two verses, the phrase ‘O mankind’ appears in the form of a direct address ‘Ya ayyuhal insan’ (Al-Infitar 82:6; Al-Inshiqaq 84:6). It would be appropriate to provide a few examples from the verses describing ‘mankind’ in order to clarify the meaning of the phrase ‘Aktharu al-nās’. For example, in verse 14:34 of Sūrah Ibrahim, ‘Al-insan’ is described as ‘zalum kaffar’ (oppressive and disbelieving/ungrateful); in verses 17:11 of Sūrah al-Isra’ and 21:37 of Sūrah al-Anbiya’, as ‘acūl’ (extremely hasty and impulsive); in Sūrah Al-Isra’ 17:67 as ‘ungrateful’ (kafir), in Sūrah Al-Isra’ 17:100 as ‘stingy’ (katur), in Sūrah Al-Kahf 18:54 as ‘prone to argument’ (exsera shay’in cedel), in verse 33:72 of Al-Ahzab as ‘zalum cehul’ (extremely oppressive, crude and insolent), in verses 43:15 of Al-Zukhruf, 22:66 of Al-Hajj and 80:17 of Al-Abasa as ‘kefur’ (ungrateful), in verse 70:19 of Al-Mā’arij as ‘helu’ (grumpy and discontented), in verse 96:6 of Al-Alaq as ‘tāghī’ and ‘mustāgnī’ (rebellious and self-satisfied), and in verse 100:6 of Al-Adiyāt as ‘kenud’ (ungrateful).

In this context, it is worth noting Ibn al-Jawzi’s views on the meanings of the term ‘Al-insan’. According to him, the ‘man’ (Al-insan) referred to in verse 95:4 of Sūrah Tin refers to Walid b. Mugīrah or Hishām b. Mugīrah; the ‘man’ referred to in verse 100:6 of Sūrah Adiyāt refers to Kurt b. ‘Abdullāh; the term ‘Al-insan’ in verse 96:6 of Sūrah Al-Alaq refers to Abu Jahl ibn Hisham, and the term ‘Al-insan’ in verse 17:11 of Sūrah Al-Isra’ refers to Nadr ibn Haris. Consequently, according to Ibn al-Jawzi, the ‘people’ referred to in these verses are the polytheists of Mecca (Ibn al-Jawzi, 1404/1984, pp. 178–183).

The phrase ‘Aktharu al-nās’ appears twenty times in twelve sūrahs (Al-Baqarah 2:243; Al-A’raf 7:187; Hud 11:17; Yūsuf 12:21, 38, 40, 68, 103; Al-Ra’d 13:1; An-Nahl 16:38; Al-Isra’ 17:89; Al-Furqan 25:50; Al-Rum 30:6, 30; As-Saba’ 34:28, 36; Al-Mu’min 40:57, 59, 61; Al-Jathiya 45:26). The verses use the phrase ‘Aktharu al-nās’ to refer to the fact that the majority of people do not know, do not believe, do not give thanks, and are ungrateful or in denial. Nineteen of these verses were revealed in the Meccan sūrahs; only verse 2:243 of Al-Baqarah is a Medinan verse. Furthermore, there are six verses in which the word ‘nās’ appears in a similar construction. Two of these verses appear in the construction ‘ala-nnasi wa lakinna aktsarahum’ (Yunus 10:60; An-Naml 27:73), whilst four appear in the form ‘wa inna katheeran minan-naas’ (Al-Maidah 5:49; Yunus 10:92; Ibrahim 14:36; Al-Rum 30:8). Of the six verses mentioned, five are Meccan and one is

Medinan. The verses Yunus 10:60 and An-Naml 27:73, which appear in the first form, state that most people are ungrateful; verse Yunus 10:92, one of the four verses in the second form, states that most people are heedless; verse Al-Rum 30:8 speaks of their ingratitude and denial; in Sûrah Ibrahim 14:36, it is stated that idols are the cause of the straying of most people; and in the fourth verse, Sûrah Al-Maidah 5:49 which was revealed in Medina it is mentioned that most people are transgressors.

2. The Reflection of the Phrase ‘Aktharu al-Nās’ in Translations

In order to determine the various interpretations of the phrase ‘Aktharu al-nās’ in classical exegetical sources and Turkish translations, the verses 34:28 of Sûrah Saba’, 13:1 of Sûrah Al-Ra’d, 16:38 of Sûrah An-Nahl and 12:103 of Sûrah Yûsuf will be examined by comparing them.

Sûrah Saba’ 34:28

The verse states that the Prophet Muhammad was sent as a bringer of glad tidings and a warner to all people (kaffaten lin-nās), yet ‘the majority of people’ are unaware of this.

According to Raghib al-Isfahanî (d. first quarter of the 5th/11th century), the word kâffaten in the verse means to prevent (all) people from committing sin; whilst the ‘te/he’ at the end of the word is used for emphasis (al-Isfahanî, 1412/1991, p. 713). Ibn Manzur (d. 711/1311) stated that the word ‘kaffe’ carries the meanings of ‘cemeā’, ‘cemi and ‘ihāta’ (Ibn Manzur, 1414 AH, vol. 4, p. 305). Mukātil b. Sulaymān explained the aforementioned verse as follows: ‘O Muhammad! Although you were sent to all mankind as a bringer of glad tidings to those who accept your call and as a warner to the disobedient, the majority of the people of Mecca are unaware of this truth’ (Mukātil b. Sulaymān, AH 1423, vol. 3, p. 533). Al-Tabarî, on the other hand, stated: ‘O Muhammad! You were sent to all mankind specifically to warn the polytheists amongst your people. However, most people do not realise that you were sent to all mankind’ (al-Tabarî, 1420/2000, vol. 20, p. 405). One of the key arguments of this interpretation, based on Mukātil b. Sulaymān, is that the 29th verse, which begins with ‘and they say’ (ve-yekûlûne), refers to the Meccan polytheists who, as in many other verses, mocked by asking when the Day of Judgement and the punishment would take place (for other verses, Yûnus, 10:48; Al-Anbiyā’, 21:38; An-Naml, 27:71; Yâsîn, 36:48; Al-Mulk, 67:25). It is noteworthy that all these verses are Meccan in origin. Indeed, the verses refer to the Meccan polytheists who, during the Meccan period, mocked the belief in the Hereafter at every opportunity and defied Allah. From verse 22 through to verse 39, the repeated exchanges between the Prophet Muhammad and the polytheists, using the phrases ‘kul’ and ‘kālû’, resemble a dialogue. If this interpretation were accepted as absolute, it would imply that, since the verses were revealed concerning the Meccan polytheists and refer to them, they hold no meaning or substance relevant to the present day. Consequently, al-Tabarî’s view is the one to be preferred, both in terms of explaining the addressees during the period in which the verse was revealed and in emphasising the message the verse intends to convey.

According to some scholars of usûl, the individuals referred to by addresses in the Qur’an such as ‘Yā ayyuhan-nās’ and ‘Ya ulil albab’ are the first recipients of the revelation. For example, the addressees of the verses containing the phrase ‘Yā ayyuhan-nās’ are not all people indiscriminately. They have stated that the intended meaning of such direct addresses is deduced not from the literal wording of the texts, but from evidence such as analogy. Authors such as al-Ghazālî (d. 505/1111) and Seyfeddin al-Āmidî (d. 631/1233) have also assessed the matter in this way. Al-Ghazālî’s views on this matter are as follows (1413/1993, p. 242):

‘When an address is verbally directed specifically at an individual or a group, does it imply the general public? For example, the address in verse 34:28 of Saba’ ‘and We have not sent you except as a mercy to all people’ and the Prophet’s statements such as ‘I have been sent to all people’, ‘I have been sent to the red and the black (all of humanity)’, ‘A ruling I issue concerning one person

is a ruling issued concerning the community’, and Allah’s addresses such as ‘O people’, ‘O people of understanding’, and ‘O people of hearts’ do these indicate the general public?

No, such forms of address and expressions do not imply universality. The Companions understood, through various indications, that the ruling established in their own time remained fixed for all subsequent times. We understand this to be the case through the example of the Companions. The phrases mentioned do not, on their own, provide certainty regarding the intended universality. The Prophet was sent to free people, slaves, the impure, the pure, the sick, the healthy in short, to all of humanity; however, his being sent to all of humanity does not necessitate that all people are on an equal footing (as addressees) with regard to the rulings.”

However, it is not possible to say that this understanding is absolutely correct. For this perspective is of a nature that would undermine the universality and eternity of the Qur’an. We believe that this approach is incorrect. Indeed, the verse ‘We have sent you only as a Prophet to all mankind...’ is one of the verses serving as evidence that the Prophethood of the Prophet Muhammad encompasses all people, both Arab and non-Arab, in its entirety (Yazır, 1979, vol. 6, p. 3962).

Furthermore, in his book *Al-Ihkam*, Seyfeddin al-Āmidī explains that the verse ‘And We have not sent you except as a mercy to all people’ and the Prophet’s statement, ‘A ruling I issue concerning one person is a ruling issued concerning the whole community’, do not, in their literal sense, constitute an address directed at all people, as follows: ‘The fact that the Prophet was sent as a messenger to all humanity is proven not by the literal wording of these texts, but by other forms of evidence such as analogy’ (al-Āmidī, n.d., vol. 2, pp. 263–264; al-Rāzī, 1418/1997, vol. 2, p. 398). The majority of scholars of *usūl*, however, have argued that such verses and hadiths do indeed apply to the general public (Abu’l-Husayn al-Basri, 1403/1983, vol. 2, p. 176; al-Farra’, 1410/1990, vol. 1, p. 331; Ibn Hazm, n.d., vol. 5, p. 190; al-Serāhī, n.d., vol. 1, pp. 65, 324). Indeed, this perspective has been enshrined in our sources as a very important principle of *usūl*. That important principle is expressed by the maxim: ‘Al-ibratu bi-umumi’l-lafz la bi-hususi’s-sabab’, meaning that consideration is given to the generality of the wording, not to the particularity of the cause. This is one of the fundamental principles of the methodology of *fiqh* and *tafsir*, which determines how to proceed in understanding the verses of the Qur’an and the legal texts.

Scholars such as Alkame b. Kays (d. 62/682), Mujahid b. Jabr (d. 104/722) and Hasan al-Basrī (d. 110/728) developed a formula stating that all addresses in the form of ‘O People!’ were directed at the people of Mecca that is, the disbelievers of Mecca whilst the addresses beginning with ‘O you who believe!’ were directed at the people of Medina that is, the believers. (al-Wahidī, 1994, vol. 1, p. 97).

Although Ibn al-Jawzi generally interprets the word ‘nās’ in the phrase ‘Aktharu al-nās’ as referring to the polytheists of Mecca, he has quoted al-Zeccāc (d. 311/923), who interpreted the phrase ‘kaffeten lin-nās’ by reversing the word order, and explained it as meaning ‘to all humanity’. He also reports that there are those who maintain that the phrase ‘kaffeten lin-nās’ signifies the Prophet’s intention to steer the polytheists away from disbelief and sin (Ibn al-Jawzi, h. 1422, vol. 3, p. 499). Zamakhshari (d. 538/1144) stated that the inversion of word order in the phrase ‘kaffeten lin-nās’ would be grammatically incorrect (Zamakhshari, 1407/1987, vol. 3, p. 583). Zamakhshari’s assertion that conveying the meaning ‘all people’ through this method is incorrect is not intended to cast doubt on the universality of the Prophet Muhammad’s prophethood, but rather to emphasise that he was sent to prevent people from falling into disbelief, polytheism and sin. It should also be noted that the fact that the Prophet was sent to prevent the people of Mecca from disbelief, polytheism and sin does not preclude him from having been sent to all of humanity. Consequently, the Prophet Muhammad was sent to warn the disbelievers and polytheists among the people of Mecca, as his first addressees; and, in a general sense, to warn all of humanity. This involves a generalisation starting

from the specific. We would like to reiterate that al-Tabarī's explanations regarding this verse are of a similar nature.

In the majority of exegeses and Turkish translations, the prevailing view in the context of verse 34:28 of Sūrah Saba' is that the phrases "for all mankind / to all people" and 'Aktharu al-nās' refer to all humanity; this verse has been cited as evidence of the universal nature of the Prophet Muhammad's prophethood (al-Samarqandī, n.d., vol. 3, p. 91; al-Baghawī, 1420 AH, vol. 3, p. 681; Ibn 'Atiyyah, 1422 AH, vol. 4, p. 420; al-Rāzī, vol. 25, 1420/2000, p. 206; al-Baydawī, AH 1418, vol. 4, p. 247; Ibn Kathir, 1419/1998, vol. 6, p. 458; al-Nisaburi, 1416/1996, vol. 5, p. 457; Yazır, n.d.; Ateş, n.d.; Çantay, 1990; Esed, 2002; Bayraklı, 2007; Altuntaş & Şahin, 2009; Akdemir, 2009; İslâmoğlu, 2010; Eliaçık, 2014; Yüksel, 2014; Karaman et al., 2016; Özsoy & Güler, 2016).

The phrase 've-lakinne eksere'n-nâsi la yâlemûn' in verse 36 of Sûrat al-Saba' appears for the second time in this sûra. The verse instructs the Prophet to state the truth that Allah grants abundant provision to whom he wills and scant provision to whom he wills. However, it is mentioned that the majority of people are unaware of this truth. Mukâtil b. Sulaymân and Vâhidî have interpreted this verse as follows: "Say: 'My Lord grants abundant provision to whom he wills and reduces the provision of whom he wills. However, the disbelievers of Mecca are unaware of this truth' (Mukâtil b. Sulaymân, 1423 AH, vol. 3, p. 535; al-Vâhidî, 1994, vol. 3, p. 496). Although this view is accepted by only a small number of exegetes, the general consensus is that it applies to all people (al-Tabarī, 1420/2000, vol. 19, p. 294; Sa'lebî, 1422/2002, vol. 3, p. 90).

The rendering of verse 34:28 of Sūrah Saba' in the translations is as follows:

'We have sent you, not for any other purpose, but as a bearer of glad tidings of Our mercy and a warner of Our punishment to all mankind; yet most people do not know' (Yazır, n.d.).

"We have sent you only as a bringer of glad tidings and a warner to all mankind; yet most people do not know" (Ateş, n.d.).

"(O My Beloved) We have sent you as nothing other than a bringer of glad tidings (of Our mercy), a warner (of Our punishment) and a prophet to all mankind. Yet most people do not realise this" (Çantay, 1990).

"We have sent you to all mankind solely as a bringer of glad tidings and a warner. Yet most people do not realise this" (Bayraklı, 2007).

"We have sent you only to all mankind as a bringer of glad tidings and a warner. Yet most people do not realise this" (Altuntaş & Şahin, 2009).

"[As for you, O Muhammad]; We have sent you only to all mankind as a bringer of glad tidings and a warner. Nevertheless, most people do not understand this, and for this reason they ask you: 'If what you say is true, when will this threat [come to pass]?' (Akdemir, 2009).

"[O Prophet!] We have sent you as both a bringer of good news and a warner to turn the polytheist/unbelieving people away from polytheism and unbelief. But, alas, the polytheist majority of the people of Mecca do not understand this truth" (Öztürk, 2015).

"We have sent you to all people as nothing other than a bringer of good news and a warner; yet most people do not wish to know this" (Karaman et al., 2016).

"(O Muhammad!) We have sent you to all people as a bringer of good news and a warner; yet most people do not know this" (Özsoy & Güler, 2016).

In verse 34:28 of Saba', the term 'nās' appears in two phrases: 'kaffeten lin-nās' and 'Aktharu al-nās'. In classical exegeses, there is no disagreement that the first of these phrases refers to all people. However, differing interpretations have emerged regarding whom the second instance

of ‘nās’ refers to. According to the view pioneered by Mukātil b. Sulaymān, the phrase ‘Aktharu al-nās’ refers to the polytheistic majority of the people of Mecca. Some scholars of *usūl*, such as al-Ghazālī and al-Āmidī, also hold this view. According to the majority of exegetes including al-Tabarī, al-Samarqandī, al-Baghawī, Ibn Atiyyah, al-Rāzī, al-Baydawī and Ibn al-Jawzī the phrase refers to all people. It is observed that, with the exception of one of the nine translations included in the study, the view that the phrase addresses all people has been adopted. Similar interpretations have been offered for the phrase ‘and yet most people do not know’ (*ve-lâkinne eksere’n-nâsi lâ yâlemûn*) found in verse 36 of the same sûrah. Our view is also that the phrase in question addresses all human beings.

Sûrah Al-Ra’d 13:1

The verse states that the Qur’an is a truth (*haqq*) revealed from Allah and that its verses are of divine origin; nevertheless, it is stated that ‘the majority of people’ do not believe this.

Some exegetes state that the phrase ‘Aktharu al-nās’ in verse 13:1 of Sûrah Al-Ra’d refers to the majority of the Meccan disbelievers/polytheists (Mukātil b. Sulaymān, 1423 AH, vol. 2, pp. 365–366; al-Tabarī, 1420/2000, vol. 16, p. 322; al-Samarqandī, n.d., vol. 2, p. 215; al-Wahidī, 1994, vol. 3, p. 3; Ibn ‘Atiyyah, AH 1422, vol. 3, p. 291; al-Hāzin, 1415/1995, vol. 3, p. 3). Indeed, Ibn al-Jawzī has reported that Ibn ‘Abbas explained the verse in question by referring to ‘the people of Mecca’ (Ibn al-Jawzī, AH 1422, vol. 2, p. 480). According to another interpretation, most people have said, ‘The Qur’an is the word of the Prophet Muhammad’ (al-Nesefī, 1419/1999, vol. 2, p. 142). According to many exegetes, however, the meaning of the verse refers to all humanity (al-Rāzī, 1420/2000, vol. 18, p. 525; al-Baydawī, AH 1418, vol. 3, p. 182; Abu Hayyan, 1420/2000, vol. 6, p. 344; Ibn Kathir, 1419/1998, vol. 4, p. 367; al-Shawkani, 1414/1994, vol. 3, p. 77). Accordingly, the verse foretells that the majority of people, both during the Meccan period and in the present day, will not believe. There are those who regard this situation as a sign of the Qur’an’s miraculous nature (Zuhaylī, 1417/1997, vol. 13, p. 100). Abu al-Hasan al-Māwardī (d. 450/1058), however, has transmitted two views regarding the meaning of the verse. The first is that the phrase ‘Akthara al-nās’ refers to the Jews and Christians; the second is that it encompasses all the people living during the time of the Prophet (al-Māwardī, n.d., vol. 3, p. 91).

The first verse of Sûrah Al-Ra’d is rendered in the following translations:

“Alif, Lam, Mim, Ra. These are the verses of the Book, and what has been revealed to you from your Lord is the truth, yet most people do not believe” (Yazır, n.d.)

“Alif, Lam, Mim, Ra. These are the verses of the Book. It is the truth revealed to you from your Lord. Yet most people do not understand” (Bayraklı, 2007)

“Alif, Lam, Mim, Ra. These are the verses of the Book. It is the truth revealed to you from your Lord, yet most people do not believe” (Altuntaş & Şahin, 2009)

“Alif, Lam, Mim, Ra. These are the verses of the Book. What has been revealed to you by your Lord is the truth. Nevertheless, most people still do not believe in it” (Akdemir, 2009)

“Alif-Lam-Mim-Ra. These are the verses of the Qur’an. This Qur’an, revealed to you by your Lord, is the very truth and reality [not a fabrication]. Yet the majority of people [the polytheistic majority of the people of Mecca] do not believe in it” (Öztürk, 2015)

“Alif-Lâm-Mîm-Râ. These are the verses of the Book. That which has been revealed to you by your Lord is the very truth; yet most people do not believe” (Karaman et al., 2016)

“Alif, Lam, Mim, Ra. These are the verses of the Book. That which has been revealed to you by your Lord is the truth. Yet most people do not believe.” (Özsoy & Güler, 2016)

As mentioned above, although different interpretations have been put forward regarding the phrase ‘Aktharu al-nās’, the meanings ‘the majority of the Meccan polytheists/unbelievers’ or ‘the

disbelieving majority of all people' have predominantly been favoured. It is observed that the second view is more widely adopted in Turkish translations. Our opinion is also in this direction.

Sûrah An-Nahl 16:38

The verse refers to the disbelievers who swear with all their might (knowingly and deliberately) that Allah will not resurrect the dead, whereas Allah will certainly resurrect the dead, and that 'the majority of people' are unaware of this truth.

According to Mukātil b. Sulaymān, those who swore an oath to Allah that he would never resurrect the dead were the polytheist/unbelieving majority of the people of Mecca (Mukātil b. Sulaymān, h. 1423, vol. 2, p. 469). Similarly, al-Tabarī states that the majority of the Quraysh do not know that they will be resurrected after the Day of Judgement to live the life of the Hereafter. However, al-Tabarī also reports that Ibn Abbas adopted the view that those referred to by the phrase 'Aktharu al-nās' are the majority of all people (al-Tabarī, 1420/2000, vol. 17, p. 203).

According to some exegetes who have analysed the phrase 'Aktharu al-nās' in verse 16:38 of Sûrah An-Nahl, the 'majority of people' referred to are the disbelievers who do not know that the Resurrection is true (al-Samarqandī, n.d., vol. 2, p. 274) and who will be punished for opposing the Messenger (Ibn Kathir, 1419/1998, vol. 4, p. 490). Furthermore, whilst some interpreters suggest that the term referred to polytheists at the time the verse was revealed and to all unbelievers today (Ibn Āshūr, 1404/1984, vol. 14, p. 154), others maintain that it refers to those who deny the truth of the Resurrection, namely the lying unbelievers (Ibn 'Atiyyah, 1422 AH, vol. 3, p. 393). Although the view that 'those who deny the Resurrection are lying unbelievers' has been attributed to the Mu'tazilite (Abu Hayyan, 1420/2000, vol. 6, p. 536), it does not appear possible to limit this view to Mu'tazilite scholars alone.

The 38th verse of Sûrah An-Nahl is rendered in Turkish translations as follows:

"The disbelievers swore by Allah with their strongest oaths, saying, 'Allah does not bring the dead back to life.' No, bringing the dead back to life is a promise Allah has made to Himself. Yet most people do not know this" (Yazır, n.d.)

"(They) swore to Allah with the utmost vehemence, saying: 'Allah does not bring the dead back to life!' No (He will)! But most people do not know this" (Ateş, n.d.)

"They swore to Allah with all their oaths, saying, 'Allah will not bring back to life anyone who has died.' No, this is a true promise binding upon Him. Yet most people do not know this" (Çantay, 1990)

"They swore to Allah with all their might that He could not bring back to life anyone who had died. No, Allah has indeed promised this. But most people do not know this" (Bayraklı, 2007)

"They swore the strongest oaths in the name of Allah, saying, 'Allah does not bring back to life anyone who has died.' No, He will bring them back to life! This is a promise that Allah has undertaken to fulfil. But most people do not know this" (Altuntaş & Şahin, 2009)

"They swear by Allah with all their might, saying, 'Allah will not bring a dead person back to life.' No, no; the truth is that this is a promise whose fulfilment Allah Himself has undertaken. Yet most people are unaware of this truth" (Akdemir, 2009)

"Those polytheists swear solemn oaths, saying, 'Allah will never bring the dead back to life!' Yet the truth is that if Allah says, 'I will bring them back to life,' then He will. This is a promise that Allah has made it His duty to fulfil. However, most people [the polytheistic majority of the people of Mecca] do not understand or grasp the seriousness of this divine promise" (Öztürk, 2015)

“They have sworn the greatest of oaths that Allah will not resurrect anyone who has died. On the contrary, this is a true promise that Allah Himself has undertaken, yet most people do not know this” (Karaman et al., 2016)

“They have sworn by Allah with all their might that he will not resurrect anyone who has died. No, this is a true promise from Allah. Yet most people do not know” (Özsoy & Güler, 2016)

According to Mukātil b. Sulaymān, in order to determine the meaning of the phrase ‘Aktharu al-nās’, it is necessary to evaluate the group of verses in Sûrah An-Nahl, verses 37–39, as a whole. Accordingly, in verse 37, it is the Prophet Muhammad who is striving to guide his addressees to the truth. In this group of verses, the Prophet endeavours to guide the polytheists by explaining the matters they deny such as the Day of Judgement, the Resurrection and the Reckoning and by convincing them. The polytheists and disbelievers, however, swear oaths denying that they will be resurrected. If Allah has promised, ‘I shall resurrect you’, he will certainly fulfil His promise. However, the majority of the Meccan polytheists and disbelievers are unaware that the resurrection will take place (Mukātil b. Sulaymān, AH 1423, vol. 2, p. 462).

Whilst Mukātil b. Sulaymān interprets the phrase in verse 16:38 of Sûrah An-Nahl as referring to the polytheistic majority of the people of Mecca, al-Samarqandī applies it to all humanity. Tabarī mentions both views. It is also observed that different interpretations have been offered regarding this expression. In the majority of Turkish translations, however, the interpretation that it refers to the disbelievers amongst all people has been preferred. In our view, this is the correct interpretation.

Sûrah Yûsuf 12:103

The phrase ‘Aktharu al-nās’ appears in five verses of Sûrah Yûsuf. Consequently, Sûrah Yûsuf is the sûrah in which this phrase occurs most frequently. These are verses 21, 38, 40, 68 and 103. As evaluating all these verses by comparing translations with commentaries would exceed the scope of our study, we shall first present verse 103 along with its translations, and then examine the interpretations of the phrase ‘Aktharu al-nās’ found in classical commentaries. The Turkish translations of the verse are as follows:

“And no matter how eager you may be, most people are not believers” (Yazır, n.d.)

“But no matter how much you may wish it, most people will still not believe” (Ateş, n.d.)

“No matter how much zeal you show, most people are not believers” (Çantay, 1990)

“No matter how much effort you put in, most people will not believe” (Bayraklı, 2007)

“No matter how strongly you desire it, most people will not believe” (Altuntaş & Şahin, 2009)

“No matter how much you wish it, most people will still not believe [in this revelation]” (Akdemir, 2009)

“No matter how much effort you put in, most people [the polytheistic majority of the people of Mecca] will still not come to faith!” (Öztürk, 2015)

“No matter how much you wish for them to believe, most people will not believe” (Karaman et al., 2016)

“No matter how earnestly you wish for it, most people will not believe” (Özsoy & Güler, 2016)

The following incident, relating to the reason for the revelation of this sûrah and, in particular, verse 103, has been narrated by Ibn al-Anbari (d. 328/940): One day, some members of

the Quraysh and some Jews gathered together and asked the Prophet about the story of Joseph and his brothers. When the Prophet, upon him be peace, explained the story in full detail through the revelation he had received, he harboured the hope that they would thereby embrace Islam. However, as things did not turn out as the Prophet, upon him be peace, had expected, he was saddened, and verse 103 of Sûrah Yûsuf was revealed (al-Wahidî, 1994, vol. 2, p. 634; Ibn al-Jawzi, AH 1422, vol. 2, p. 475; al-Baghawi, AH 1420, vol. 2, p. 517).

According to a narration from Ibn ‘Abbas, those referred to in the verse are the disbelievers amongst the people of Mecca (Zamakhsharî, 1407/1987, vol. 2, p. 508). Indeed, exegetes such as Mukâtil b. Sulaymân, Al-Tabarî, Fahreddin al-Râzî, Abû al-Barakât al-Nesefî (d. 710/1310) and ‘Alî b. Muhammad al-Hâzin (d. 741/1341) have explained verse 103 of Sûrah Yûsuf as follows: “No matter how much effort you make, the disbelievers/polytheists of Mecca will not believe in you, nor will they confirm your message” (Mukâtil b. Sulaymân, AH 1423, vol. 2, p. 532; al-Tabarî, 1420/2000, vol. 16, p. 284; al-Râzî, 1420/2000, vol. 18, p. 519; al-Nesefî, 1419/1999, vol. 2, p. 137; al-Hazin, 1415/1995, vol. 2, p. 559). Accordingly, the meaning of ‘Aktharu al-nâs’ in the verse refers to the polytheist/unbelieving majority of the people of Mecca. Even though the Messenger of Allah had clearly revealed the verses to them, they would remain in a state of disbelief due to their obstinacy and their plans (al-Baghawi, 1420 AH, vol. 3, p. 178). Imam Al-Maturidî (d. 333/944), however, combined the two interpretations and stated that it refers to the people of Mecca and all other people who do not believe (al-Maturidî, 1426/2005, vol. 6, p. 294). Our view is also in this direction.

When verse 103 of Sûrah Yûsuf is considered alongside verse 106, which contains the phrase *ekseruhum* (‘most of them’), it is stated that, although the Prophet did not ask anyone for a fee in return for their faith, they turned away despite the many signs pointing to Allah’s greatness on earth and in the heavens. Verse 106 states that most of them did not believe without associating partners with Allah. It is stated that those from whom the Prophet did not demand any payment in return for their faith were the Meccan polytheists/disbelievers; that those who turned a blind eye to Allah’s signs in the universe were also people from the people of Mecca; and that the Meccan polytheists did not believe without associating partners with Allah. For this reason, the term ‘en-nâs’ in this group of verses refers to the people of Mecca, whilst ‘ekseruhum’ refers to the polytheistic majority among the people of Mecca (Mukâtil b. Sulaymân, 1423 AH, vol. 2, p. 352). We do not consider Mukâtil b. Sulaymân’s interpretation to be accurate. For if the subjects referred to in the verse are the polytheists of Mecca, we would be accepting that subsequent polytheists do not fall within the scope of this verse. As will be indicated in the following sûrah, despite the existence of so many signs whether internal, external, celestial or terrestrial pointing to God’s existence and oneness, His knowledge and power, and His infinite wisdom, these signs catch their eye every day; their observations, research, sciences and philosophies all revolve around these signs; they come across these proofs, yet they still turn a blind eye to them, refuse to see them, turn their faces away and move on, pursuing other aims; most do not believe in Allah, but practise polytheism. Although they do not entirely deny Allah’s existence, they do not believe in Allah without mixing in open or hidden polytheism (Yazır, 1979, vol. 4, p. 2932). In short, although the context deals with the deniers of that period, whoever commits these acts falls within the scope of this verse.

In verse 21 of Sûrah Yûsuf, after it is mentioned that the groundwork was laid for Prophet Yûsuf to attain a prominent position in Egypt and that he was granted the ability to interpret dreams, the phrase ‘ve-lâkinne ekseren-nâsi lâ ya‘lemûn’ (‘But most people do not know’) follows. According to al-Tabarî, this phrase indicates that the people of Egypt sold Prophet Joseph for a paltry sum without realising what he was destined to achieve (al-Tabarî, 1420/2000, vol. 15, p. 21). According to this interpretation, the meaning of ‘Aktharu al-nâs’ is ‘the majority of the people of Egypt’. Abu’l-Layth al-Samarqandî has transmitted two views regarding the phrase ‘Aktharu al-nâs’. One refers to the majority of the people of Egypt, whilst the other refers to the majority of the polytheists of Mecca who did not believe that Allah is capable of bringing about whatever He wills

(al-Samarqandī, n.d., vol. 2, p. 187). al-Wāhidī has adopted the second view (al-Wāhidī, 1994, vol. 2, p. 606). Some exegetes, however, refer to the events that befell Prophet Joseph during his childhood and time in prison, pointing out that whilst Allah is capable of doing all things, the phrase ‘most of them’ refers specifically to all disbelievers, indicating that the majority of them were unaware of this (Zamakhshari, 1407/1987, vol. 2, p. 454; al-Rāzī, 1420/2000, vol. 18, p. 436). It is evident from the context that this interpretation is more accurate.

As for verse 38 of Sūrah Yūsuf, before interpreting the dreams of his fellow prisoners, Prophet Yūsuf fulfilled his duty of conveying the message by following in the footsteps of his forefathers prophets Ibrahim, Ishaq and Ya’qub and speaks of how his forefathers and he himself had embraced the belief in the Oneness of God, associating no partner with Him. The belief in the Oneness of God is a favour from Allah bestowed upon both the prophets and the people alongside them. However, as most people are unaware of this favour, they do not give thanks to Allah. There have been several different interpretations regarding who is referred to by the phrase in the verse, ‘ve-lâkinne eksere’n-nâsi lâ yeşkürûn’ (‘Yet most people do not give thanks’). Abu’l-Layth al-Samarqandī has indicated that ‘Aktharu al-nās’ refers to the people of Egypt (al-Samarqandī, n.d., vol. 2, p. 193). Another interpretation, in more general terms, is that it refers to unbelievers or polytheists who do not give thanks for the blessings bestowed upon them by Allah’s grace (al-Tabarī, 1420/2000, vol. 16, p. 103; Rashid Rida, 1990, vol. 12, p. 253; Zuhaylī, 1417/1997, vol. 12, p. 261; Ibn Ashur, 1404/1984, vol. 12, p. 273). When Prophet Joseph invited the prison inmates to Islam, two of them affirmed his message, whilst the majority of the prison inmates did not accept Islam; there is also an interpretation to this effect (al-Salebī, 1422/2002, vol. 4, p. 224). Some exegetes, however, have interpreted the verse ‘but most people are ungrateful’ as applying to all humanity (al-Rāzī, 1420/2000, vol. 18, p. 457; Zamakhshari, vol. 2, 1407/1987, p. 470; al-Nisaburī, 1416/1996, vol. 9, p. 89; Hazin, 1415/1995, vol. 2, p. 529). We consider this interpretation to be more meaningful.

The phrase ‘ve-lâkinne eksere’n-nâsi lâ yâ’lemûn’ (‘But most people do not know’), which appears in verse 40 of Sūrat Yūsuf, was interpreted by Mukātil b. Sulaymān as referring to the people of Egypt (Mukātil b. Sulaymān, 1423 AH, vol. 2, p. 535). On the other hand, it has been stated that these are people who, through their ignorance, associate partners with Allah (al-Tabarī, 1420/2000, vol. 16, p. 106) and those who are unaware of the Islamic faith (al-Samarqandī, n.d., vol. 2, p. 193); these interpretations are accurate. The majority of polytheists do not understand the term ‘Din al-Qayyim’ mentioned in the verse (Ibn Kathir, 1419/1998, vol. 4, p. 334); that is to say, in a general sense, none of those who commit shirk understand it. According to a narration from Ibn ‘Abbas, the reference to ‘the majority of people’ means that the obedient do not know the rewards they will receive, nor do the disobedient know the punishment they will face (al-Wāhidī, 1994, vol. 2, p. 613). This interpretation reflects a general perspective and is an accurate assessment.

The phrase ‘ve-lâkinne eksere’n-nâsi lâ yâ’lemûn’ also appears in verse 68 of Sūrah Yūsuf. In the context of the exegesis of this verse, it is reported that Ibn ‘Abbas said, ‘The polytheists do not know what Allah will inspire in His friends (the prophets)’ (al-Wahidī, 1994, vol. 2, p. 622). Al-Tabarī used the same expression to explain that everything occurs in accordance with Allah’s will, and that most people (the people of Egypt), with the exception of Jacob, were unaware of this truth (al-Tabarī, 1420/2000, vol. 16, p. 168). The majority of exegetes, however, have listed the possible meanings intended by the aforementioned phrase together. Accordingly, it is implied that most people including Jacob cannot know God’s will, or that the majority of the polytheists of Mecca were unaware of the knowledge that God had bestowed upon Jacob (al-Rāzī, 1420/2000, vol. 18, p. 485; al-Qurtubī, 1384/1964, vol. 4, p. 229).

Consequently, in classical exegeses, the meaning of ‘Aktharu al-nās’ in the Sūrah of Yūsuf has been interpreted as ‘the people of Egypt’, ‘the polytheistic majority of the people of Mecca’, or

‘all people’. In Turkish translations, however, the expression has mostly been interpreted whilst adhering to both the context and the literal wording as ‘all people’, that is, those amongst humanity who are disbelievers. This is the correct interpretation.

3. Other Verses in Which the Phrase ‘Aktharu al-nās’ Appears

As examining all the verses in which the phrase ‘Aktharu al-nās’ appears, together with their translations, would exceed the scope of our study, we shall consider the following verses from the Meccan sūrahs: Al-A‘rāf 7:187, Hūd 11:17, Al-Isrā 17:89, Al-Furqān 25:50, Al-Rum 30:6–30, Al-Mu‘min 40:57–59–61, and Al-Jāsiyah 45:26 from the Meccan sūrahs, and verse 2:243 of Al-Baqarah from the Medinan sūrahs will be examined within the context of classical exegetical sources.

Regarding the phrase ‘ve-lakinne eksere’n-nāsi lâ ya’lemûn’ in verse 7:187 of Al-A‘rāf, whilst some interpret the intended meaning as referring to the polytheistic majority of the people of Mecca (Mukātil b. Sulaymān, 1423 AH, vol. 2, p. 78), the majority view holds that it refers to most people (al-Tabarī, 1420/2000, vol. 13, p. 301; al-Rāzī, 1420/2000, vol. 15, p. 425; Ibn ‘Atiyyah, AH 1422, vol. 2, p. 485); our view is also in this direction. Zemahshari, whilst adopting the view that those who asked the Prophet about the Hour of Judgement were from one of the Jewish tribes, also mentioned that they could have been a group of Meccan polytheists (Zemahshari, 1407/1987, vol. 2, p. 183). Accordingly, most of these people must have been Jews or Meccan polytheists; however, Zemahshari did not address this point whilst interpreting the final part of the verse. Ibn al-Jawzi dismissed as false the report cited as the reason for the revelation of the verse that it concerned one of the Jewish tribes, noting that Muhammad b. Abī Muhammad, a figure in the isnād of this report attributed to Ibn ‘Abbās, is unknown, and also citing the presence of the Jews’ question in Sūrah al-A‘rāf which was revealed during the Meccan period as a point of textual criticism. He also noted that Mukātil b. Sulaymān interpreted the phrase ‘Aktharu al-nās’ as referring to the polytheistic majority of the people of Mecca, whilst other scholars maintained that it referred to all people (Ibn al-Jawzi, AH 1422, vol. 2, p. 175).

It is of great importance to determine who constitutes the group referred to by the term ‘al-Ahzāb’ in verse 17 of Sūrat Hūd, and to ascertain the meaning of the phrase ‘but indeed, most people do not believe’. For after the passage stating, ‘Whoever amongst the groups denies it, the Fire will be his abode. Let there be no doubt about it. ‘Verily, it is the truth from your Lord...’ it is stated that the majority of people believe in this truth.

According to Mukātil b. Sulaymān, the term ‘al-Ahzāb’ refers to the group of polytheists comprising Ibn Umayyah, Ibn al-Mughīrah, Ibn ‘Abdullāh al-Mahzūmī, the family of Abī Talha and Ibn ‘Abd al-Uzzā (Mukātil b. Sulaymān, AH 1423, vol. 2, p. 276). Some exegetes, however, have referred to the term ‘al-Ahzāb’ without specifying a name, describing it as ‘the majority of the people of Mecca’ (Zamakhsharī, 1407/1987, vol. 2, p. 385; al-Baydāwī, AH 1418, vol. 3, p. 131). According to Abu Hayyan al-Andalusi (d. 745/1344), whilst Ibn Jubayr (d. 614/1217) adopted the view that it referred to all people, Qatada ibn Dī‘ama stated that it referred to Jews and Christians (Abu Hayyan, 1420/2000, vol. 6, p. 135). There are exegetes who argue that the phrase ‘But most of the people do not believe’ in the verse refers to the polytheistic majority of the people of Mecca (Mukātil b. Sulaymān, 1423 AH, vol. 2, p. 277; al-Wāhidī, 1994, vol. 2, p. 568; Zamakhshari, 1407/1987, vol. 2, p. 385). Whilst those relying on the narration of Ibn ‘Abbas interpret the phrase as referring to the majority of the people of Mecca, many other scholars have applied this expression to all humanity (Rashid Rida, 1990, vol. 12, p. 45). This is the correct approach.

According to Mukātil b. Sulaymān, the explanation of the verse is as follows: Whosoever amongst the leading polytheists of Mecca denies the Qur’an, their destination is Hell. O disbelievers of Quraysh who say that the Qur’an is not the revelation of Allah, have no doubt that you will enter Hell. However, the majority of the people of Mecca do not believe in or affirm the Qur’an. Consequently, all those who believe and behave like the polytheists of Mecca are also subject to the

same ruling (Mukātil b. Sulaymān, 1423 AH, vol. 2, pp. 266–267). Mukātil b. Sulaymān’s restriction of the verse’s scope to only certain Meccan polytheists is a rather restrictive interpretation of the verse’s meaning.

As in the other verses mentioned above, in his exegesis of verse 17:89 of Sûrah al-Isra’, Mukātil b. Sulaymān, whilst not directly referring to the term ‘en-nās’ as the Meccan polytheists or disbelievers, describes them as ‘those who deny the Qur’an’. Furthermore, in verse 90, the phrase “on the soil of Mecca” is used to explain the statement “You must cause springs to gush forth from the earth so that we may believe in what you say”, making it clear that the addressees are the disbelievers amongst the people of Mecca (Mukātil b. Sulaymān, 1423 AH, vol. 2, p. 549). The people who made various demands of the Prophet in verse 90 were the polytheists of Mecca; in other words, those whose disbelief was established (al-Tabarī, 1420/2000, vol. 17, p. 548; Samarqandī, n.d., vol. 2, p. 328). Although there is debate as to whether ‘en-nās’ refers to the polytheists of the Prophet’s time or to the People of the Book, it is clearly understood from the following verse that ‘en-nās’ refers to the people of Mecca/the disbelievers (Ibn al-Jawzī, 1422 AH, vol. 3, p. 53; al-Rāzī, 1420/2000, vol. 21, p. 407).

Although it is reported by Ibn ‘Abbas that this verse was revealed concerning a group of Jews, it is understood from the fact that the sûrah is a Meccan revelation and that the Quraysh are mentioned earlier in the text that it refers to the polytheists of the Quraysh (Ibn Kathir, 1419/1998, vol. 5, p. 107). Consequently, the term ‘en-nās’ in the verse refers to the disbelievers and polytheists amongst the people of Mecca (al-Shawkanī, 1414/1994, vol. 3, p. 305). According to these interpretations, the meaning of verse 17:89 of Sûrah al-Isra’ should be as follows: “We have set forth parables in this Qur’an in various forms so that they might understand the truth. Yet, instead of reflecting upon this, the majority of the polytheists among the people of Mecca merely rejected it.”

A small number of exegetes, however, have stated that the term ‘en-nās’ refers to all people (Derveze, 1964, vol. 3, p. 428). Furthermore, whilst some maintain that all people to whom the Qur’an has reached fall within the scope of the verse, others have argued that it implies there will always be those amongst humanity who deny the Qur’anic parables or show ingratitude for the blessings bestowed by Allah (al-Maturidī, 1426/2005, vol. 7, p. 117). Our view is that, although the internal and external context of the verse relates to the Meccan polytheists, all disbelievers who share the same actions and beliefs are within the scope of the verse’s address. Consequently, we consider Al-Maturidī’s approach to be more accurate.

Verses 45 to 50 of Sûrah al-Furqān speak of the blessings bestowed upon humanity such as shade, the sun, night, day, sleep and rain which have been placed at humanity’s disposal. At the end of verse 50, it is noted that ‘the majority of people continue to be ungrateful’, despite these truths having been explained repeatedly in various ways. Accordingly, those who continue to be ungrateful for Allah’s blessings are the Meccan disbelievers (Ibn al-Jawzī, AH 1422, vol. 3, p. 323). Many exegetes, however, have adopted a more comprehensive interpretation, emphasising that only the disbelievers and polytheists would show ingratitude towards the blessings bestowed by Allah (Mukātil b. Sulaymān, AH 1423, vol. 3, p. 237; al-Tabarī, 1420/2000, vol. 19, p. 279; al-Samarqandī, n.d., vol. 2, p. 541; al-Wahidī, 1994, vol. 3, p. 343; al-Baghawī, AH 1420, vol. 3, p. 452; al-Maturidī, 1426/2005, vol. 8, p. 32). We may say that this perspective is more accurate.

In the Sûrat al-Rûm, the phrase ‘ve-lâkinne eksere’n-nâs’ appears twice, in the 6th and 30th verses, whilst the similar phrase ‘and indeed, many of the people’ (for similar verses, see Mâide 5:49; Yûnus 10:92; Ibrâhîm 14:36). Some exegetes discuss, in verse 30:6 of Sûrah Al-Rum, Allah’s promise that the Byzantines would achieve victory over the Persians and that Allah would not go back on this promise; however, they note that the majority of the people of Mecca who were polytheists or disbelievers or polytheists in general, were unaware of this truth (Mukātil b. Sulaymān, AH 1423, vol. 3, p. 407; Yahyâ b. Sallām, 1424/2004, vol. 2, p. 645; Ibn al-Jawzī, AH 1422, vol. 3,

p. 417). However, there have also been those who have adopted the interpretation that the phrase ‘ve-lâkinne eksere’n-nâs’ means ‘most people do not know this truth’ (al-Bagawî, AH 1420, vol. 3, p. 571). Our view is also in this direction. Furthermore, it has also been interpreted that most people do not know what the Quraysh and the Arab disbelievers wanted (Ibn ‘Atiyyah, AH 1422, vol. 4, p. 379).

The phrase ‘most people’ (nâssın çoğu), which appears in the 8th verse of the same sûrah ‘and indeed, many of the people do not hope to meet their Lord’ refers to the polytheistic majority of the people of Mecca (Mukâtil b. Sulaymân, 1423 AH, vol. 3, p. 408; al-Samarqandî, n.d., vol. 3, p. 6; al-Vahidi, 1994, vol. 3, p. 429; Ibn al-Jawzî, AH 1422, vol. 3, p. 417) or the unbelievers (Ibn ‘Atiyyah, AH 1422, vol. 4, p. 329) or all of humanity (al-Bagawî, AH 1420, vol. 3, p. 571). In verse 30, the phrase ‘ve-lâkinne eksere’n-nâs’ is intended to convey that the disbelievers of Mecca do not know the Oneness of Allah (Mukâtil b. Sulaymân, AH 1423, vol. 3, p. 413; al-Samarqandî, n.d., vol. 3, p. 12; Ibn al-Jawzî, AH 1422, vol. 3, p. 423). Some exegetes, however, have interpreted this to mean that most people do not know the ‘Din al-Qayyim’, the upright religion (al-Râzî, 1420/2000, vol. 25, p. 99; al-Baydawi, AH 1418, vol. 4, p. 206; Ibn Kathir, 1419/1998, vol. 6, p. 284). According to another interpretation, which is supported by the majority view, these are people who do not know their Creator or the One who is to be worshipped (Qurtubî, 1384/1964, vol. 14, p. 31). It is evident from all these interpretations that the standard phrases in the Sûrah Al-Rum were understood by the majority of early exegetes to refer to the polytheist/unbelieving majority of the people of Mecca. However, this perspective contradicts the fact that the Qur’an contains addresses directed at all people and all times. In other words, if we consider every verse solely within the context of the time, place and circumstances of its revelation, we would have no right to claim that the Qur’an addresses later generations.

In verses 57 and 59 of Sûrah al-Mu’min, the phrase ‘Ve-lâkinne ekseren-nâsi lâ yu’mînûn’ ‘But most people do not believe’ appears, and in verse 61, the phrase ‘Ve-lâkinne ekseren-nâsi lâ yashkurun’ ‘But most people are ungrateful’ is found. According to Mukâtil b. Sulaymân, the phrase ‘Aktharu al-nâs’ in verse 57 refers to the Jews (Mukâtil b. Sulaymân, AH 1423, vol. 3, p. 718). According to some exegetes, it refers to all people (al-Tabarî, 1420/2000, vol. 21, p. 405; al-Samarqandî, n.d., vol. 3, p. 211). Verse 59 addresses the fact that the Day of Resurrection will certainly take place, that there is no doubt about this, yet the majority of the people of Mecca who were disbelievers and polytheists did not believe that the Resurrection would occur (Mukâtil b. Sulaymân, 1423 AH, vol. 3, p. 718). It has also been reported that, referring to all people, the majority of humanity deny the Resurrection and the Gathering (al-Râzî, 1420/2000, vol. 27, p. 526; Ibn Kathir, 1419/1998, vol. 7, p. 138). Al-Tabarî (1420/2000, vol. 21, p. 406), whilst mentioning both views, adopted the second one. According to Mukâtil b. Sulaymân, the meaning of ‘Aktharu al-nâs’ in verse 61 again refers to the polytheistic majority of the people of Mecca (Mukâtil b. Sulaymân, 1423 AH, vol. 3, p. 719). Zemahshari, in his analysis of the two occurrences of the word ‘en-nâs’ in verse 61, states that this is not a mere repetition, but that the second occurrence of ‘nâs’ specifically refers to those who deny the blessings (Zemahshari, 1407/1987, vol. 4, p. 176). Some have argued that ‘Aktharu al-nâs’ denotes the general public (Ibn Kathir, 1419/1998, vol. 7, p. 141; al-Baydawi, 1418 AH, vol. 5, p. 62). In this context, we are of the opinion that the interpretation that the phrase ‘Aktharu al-nâs’, as it appears in verses 57, 59 and 61 of Sûrah al-Mu’min, refers to all human beings is more consistent.

In verse 26 of Sûrah al-Jâsiyah, the phrase ‘Ve-lâkinne ekseren-nâsi lâ ya’lemun’ (‘But most people do not know’) appears. Mukâtil b. Sulaymân interpreted the verse as referring to the disbelievers who deny the Hereafter and the resurrection of their bodies (Mukâtil b. Sulaymân, AH 1423, vol. 3, p. 841). The majority of scholars hold the view that this refers to those who deny the general resurrection and do not believe in this truth (al-Tabarî, 1420/2000, vol. 22, p. 81; al-

Samarkandī, n.d., vol. 3, p. 280; al-Rāzī, 1420/2000, vol. 27, p. 680). The correct interpretation is the one made in this vein.

In the Medinan sūrahs, the phrase ‘Aktharu al-nās’ appears in verse 2:243 of Sūrah al-Baqarah. According to the majority, the phrase ‘Aktharu al-nās’ in this verse refers to all people (Wāhidī, 1994, vol. 1, p. 335; Ibn al-Jawzī, AH 1422, vol. 1, p. 220; Baydawi, AH 1418, vol. 1, p. 149; Ibn Kathir, 1419/1998, vol. 1, p. 503). In his exegesis of the verse ‘Ve-lākinne ekseren-nāsi lā yashkurun’, al-Tabarī interpreted it as referring to those who ascribe divinity to things other than Allah which possess no power to bring benefit or harm, and are therefore incapable of giving life, causing death, or resurrecting and who fail to give thanks to Allah for the blessings he bestows out of His grace (al-Tabarī, 1420/2000, vol. 5, p. 279). We are of the opinion that this interpretation is correct.

Conclusion

One of the stylistic features of the Qur’an is that it conveys its message through general rhetorical patterns. One such pattern, the phrase ‘Aktharu al-nās’ meaning ‘most people’ is mentioned in twenty verses across twelve sūrahs and stands out as an important narrative device in the Qur’an’s address to its audience. In this study, with a view to determining the meaning of the aforementioned phrase, the interpretations attributed to it by early exegetes have been examined in detail, and these interpretations have been evaluated comparatively using examples selected from Turkish translations. Exegetes such as Mukātil b. Sulaymān, al-Tabarī, Abu’l-Layth al-Samarqandī, al-Wāhidī and Ibn al-Jawzī have interpreted the phrase ‘Aktharu al-nās’ in accordance with the context and reason for revelation (sabab al-nuzul) of the verses in which it appears as ‘the majority of the polytheists/unbelievers among the people of Mecca’, ‘the majority of people’, ‘the majority of the people of Egypt’ and ‘the majority of the People of the Book’. Accordingly, in the early tradition of exegesis, the phrase ‘Aktharu al-nās’ was interpreted to mean that the addressees constituted a majority in terms of their beliefs and behaviour. Whilst Mukātil b. Sulaymān generally interpreted this expression as ‘the majority of the people of Mecca who were polytheists or unbelievers’, the majority of exegetes, led by al-Tabarī, adopted the meaning ‘the majority of people’. We may say that the preference of the majority (al-Jumhūr) is more accurate than that of Mukātil b. Sulaymān. Although the verses refer to the polytheists of Mecca, all people who adopt that belief and behaviour, whoever they may be, are the addressees of the verses until the Day of Judgement. Indeed, this perspective is expressed by the principle: ‘Al-ibratu bi-umumi’l-lafz la bi-hususi’s-sabab’ that is, consideration is given to the generality of the wording, not to the specificity of the cause. This highly significant principle is one of the fundamental rules of the principles of Islamic jurisprudence (usul al-fiqh) and the principles of exegesis (usul al-tafsīr), determining how the verses and legal texts are to be understood.

With regard to determining the meaning of the phrase, it has been observed that the language and choices used in translations vary according to the authors’ accumulated knowledge drawn from the tradition of exegesis and their own interpretative approaches; nevertheless, in most translations, the expression is preserved in its general conversational form and rendered with a translation that remains close to the original wording. The phrase ‘Aktharu al-nās’ has been assessed as a highly representative element of a narrative style that, in keeping with the Qur’an’s mode of address, emphasises the criticism of the majority and the exceptional status of the truth. Consequently, in the Qur’an, the phrase ‘Aktharu al-nās’ is used to criticise all those who do not believe, who do not accept the Qur’an as the truth, who do not give thanks to Allah, and who are unaware of the Hereafter and the Resurrection. Consequently, it can be stated that those who, from the very outset of divine revelation, have closed themselves off from truth and reality and denied the truth even if they constitute the majority of people are the subject of the verses’ criticism.

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

“Ekserü’n-Nâs” İfadesinin Türkçe Meâllere Yansıması

Giriş

Kur’ân’da yer alan her bir kelime ve kavramın anlam alanını belirlemek sahih anlama ulaşmak açısından hayati bir öneme sahiptir. Kur’ân’da yer alan bazı kelime ve kavramların zikredildiği her yerde aynı mana ve muhtevaya sahip olmadığı bir vakıadır. Kur’ân tefsirinde usûle ilişkin ilk ve en önemli konulardan biri, Kur’ân’ın bir hitap olarak kendi nüzul tarihinde ne dediği veya kastının ne olduğu sorusunun cevabını aramaktır (Öztürk, 2014, s. 124).

Kur’ân’da sayılı istisnalar hariç genel müvacehe kalıpları kullanıldığı, zaman ve mekân belirtmeksizin ele alınan konunun arka planını oluşturan zemin (sebeb-i nüzul) zikredilmeksizin metinde yer aldığı görülür. Zikredilen hususların ve muhatapların açıkça belirtilmeyerek çoğunlukla zamirler ve ism-i mevsullerle ifade edilmesi, kelime, kavram ve âyetlerin anlam dünyasına ulaşmanın önündeki zorluklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Kur’ân’da kullanılan genel hitap kalıplarından biri olan ve Türkçeye “İnsanların çoğu” şeklinde çevrilen “Ekserü’n-nâs” terkinin, klasik tefsir kaynaklarında ve Türkçe meâllerde hangi anlam ve yorumlarla ele alındığını tespit etmektir. Çalışmada, ekserü’n-nâs ifadesinin geçtiği yirmi âyete dair, tüm tefsirlerdeki müktesebatı sunmak mümkün olmadığından araştırma özellikle ilk dönem müfessir yorumlarıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmamızda ağırlıklı olarak Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) *Tefsîr-u Mukâtil b. Süleymân*, Taberî (ö. 310/923) *Câmiu’l-beyân*, Ebû’l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983) *Bahru’l-‘ulûm*, Vâhidî (ö. 468/1076) *el-Vasît*, İbn Atıyye el-Endelüsî (ö. 541/1147) *el-Muharrerü’l-vecîz*, İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) *Zâdü’l-mesîr*, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) *Mefâtihu’l-gayb* gibi klasik tefsir kaynaklarına başvurulacaktır.

Ekserü’n-nâs ifadesine verilen anlamlar çerçevesinde Türkçe meâllerden örneklem olarak dokuz meâl seçildi. Bu meâller şöyledir: Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili: Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli*; Ateş, *Kur’an-ı Kerîm ve Cümle Meâli*; Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Meâli*; Altuntaş ve Şahin, *Kur’an-ı Kerîm Meâli*; Akdemir, *Son Çağrı Kur’an*; Öztürk, *Kur’an-ı Kerîm Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, Özsoy ve Güler, *Konularına Göre Kur’an*. Seçilen dokuz meâl; tarihsel dönem, yazarların kurumsal-akademik kimlik ve çeviri-yorum yaklaşımı bakımından bilinçli bir çeşitlilik arz edecek şekilde belirlenmiştir. Bu çerçevede örneklem, 1930’lardan günümüze uzanan geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarını temsil eden Çantay ile Diyanet çizgisinin kurucu metinlerinden olan Yazır’dan başlayarak Ateş ve Akdemir’in akademik çevirilerine, nihayet Bayraklı, Altuntaş ve Şahin, Öztürk, Karaman vd. ve Özsoy ve Güler’in çağdaş çalışmalarına ulaşmaktadır. Söz konusu çeşitlilik yalnızca tarihle sınırlı kalmayıp aynı zamanda kurumsal-resmî çizgiyi (Diyanet kökenli Altuntaş ve Şahin ve Karaman vd.) ile müstakil akademik yorumları (Bayraklı, Öztürk, Akdemir, Ateş) bir araya getirmekte; lafza sadık, yorum merkezli ve sadeleştirilmiş gibi farklı çeviri stratejilerini de aynı anda temsil etmektedir. Böylelikle örneklem,

ekserü'n-nās terkinin medlûlünün hem yakın dönem tarihsel süreçteki benzerliklerini hem de yorum geleneğindeki farklılaşmalarını gözlemlemeye imkân tanıyan, araştırmanın amacına uygun temsili bir mahiyet kazanmaktadır.

1. “Nās” ve “Ekserü'n-Nās” İfadesinin Medlûlü

Nās “insan” kelimesi, Arapça kökenli olup erkek ya da dişi insan türünün her birini ifade etmek için kullanılan, beşer ya da insan topluluğu anlamına gelen *ins* kelimesinden türetilmiştir (İsfahânî, 1412/1991, s. 94). Kur'ân-ı Kerim'de *insan* kelimesi altmış beş yerde, *ins* on sekiz yerde, *insî* ve *enâsî* bir yerde, *nās* kelimesi ise 230 yerde geçmektedir (Abdübâkî, h. 1364, ss. 93-94). Kur'ân'da *nās* kelimesinin anlam çerçevesini anlamak için *nâssın* tekili olan *insan* kelimesinin kullanım yerlerini göz önünde bulundurmak gerekir. Altmış beş yerde geçen insan kelimesi elli sekiz yerde *el-takısı* (marifelik) almıştır. *el-insan* 6 Medenî sûrede 6 defa (Bkz. Nisa 4/28; Hac 22/66; Ahzâb 33/72; İnsan 76/1-2; Zilzâl 99/3) ve 50 Mekkî sûrede 52 defa geçmektedir (Örnek âyetler için bkz. Nisâ 4/28; Yûnus 10/12; Hûd 11/9; İbrahim 14/34; Hicr 15/26; Mü'minûn 23/12; Yâsîn 36/77; Me'âric 70/19). İki âyette *yâ eyyühe'l-insan* müvacehe hitap şekliyle gelmiştir (İnfîtâr 82/6; İnşikâk 84/6). *Ekserü'n-nās* terkinin delaletini belirlemek üzere *el-insan* anlatan âyetlerden birkaç örnek verilmesi yerinde olacaktır. Örneğin, *el-İnsan*, İbrâhîm 14/34. âyette *zalûm keffâr* (zalim ve kâfir/nankör), İsrâ 17/11. ve Enbiyâ 21/37. âyetlerde *acûl* (son derece aceleci ve tez canlı), İsrâ 17/67. âyette *kefûr* (nankör/kâfir), İsrâ 17/100. âyette *katûr* (cimri), Kehf 18/54. âyette *eksera şey'in cedel* (söz dalaşı yapmaya düşkün), Ahzâb 33/72. âyette *zalûm cehûl* (son derece zalim, kaba ve küstah), Zuhruf 43/15, Hac, 22/66 ve Abese 80/17. âyetlerinde *kefûr* (nankör), Meâric 70/19. âyette *helû'* (huysuz ve memnuniyetsiz), Alak 96/6. âyette *tagî* ve *müstağnî* (azgın ve kendini beğenmiş), Adiyât 100/6. âyette *kenûd* (nankör) sıfatlarıyla zikredilmiştir.

Bu bağlamda İbnü'l-Cevzî'nin *el-insan*ın medlûlleri konusundaki görüşleri zikre değerdir. Ona göre Tîn 95/4. âyetteki *el-insan*dan maksat Velid b. Muğire veya Hişam b. Muğire, Adiyât 100/6. âyetteki *el-insan*dan maksat, Kurt b. Abdillâh, Alak 96/6. âyetteki *el-insan*dan maksat Ebû Cehl b. Hişam, İsrâ 17/11. âyetteki *el-insan*dan maksat Nadr b. Haris'dir. Dolayısıyla İbnü'l-Cevzî'ye göre âyetlerde kastedilen insanlardan maksat Mekke ahalisinin müşrik kimseleridir (İbnü'l-Cevzî, 1404/1984, ss. 178-183).

Ekserü'n-nās ifadesi on iki sûrede yirmi kere geçmektedir (Bakara 2/243; A'râf 7/187; Hûd 11/17; Yûsuf 12/21, 38, 40, 68, 103; Râd 13/1; Nahl 16/38; İsrâ 17/89; Furkân 25/50; Rûm 30/6, 30; Sebe' 34/28, 36; Mü'min 40/57, 59, 61; Câsiye 45/26). Âyetlerde *ekserü'n-nās* ifadesiyle *nâssın* çoğunun bilmediğinden, inanmadığından, şükretmediğinden ve nankörlük/inkâr ettiklerinden bahsedilir. Âyetlerin on dokuzu Mekkî sûrelerde nazil olup sadece Bakara 2/243. âyeti Medenî'dir. Ayrıca içerisinde *nās* kelimesi geçip benzer formda gelen altı âyet vardır. Bu âyetlerin ikisi *ale'n-nâsî ve-lâkinne ekserahüm* (Yûnus 10/60; Neml 27/73) terkinde gelmiş olup dördü *ve-inne kesîran mine'n-nâs* (Mâide 5/49; Yûnus 10/92; İbrâhîm 14/36; Rûm 30/8) kalıbında nazil olmuştur. Zikredilen altı âyetten beşi Mekkî olup biri Medenîdir. İlk formda gelen Yûnus 10/60 ve Neml 27/73. âyetlerinde insanların çoğunun şükretmediğinden, ikinci formda gelen dört âyetten biri olan Yûnus 10/92'de insanların çoğunun gafil olduklarından, Rûm 30/8. âyetinde nankörlük/inkâr ettiklerinden, İbrâhîm 14/36. âyetinde insanların çoğunun sapmasına putların sebep olduklarından, dördüncü ve Medine'de nazil olan Mâide 5/49. âyette insanların çoğunun fâsık olduğundan bahsedilir.

2. “Ekserü'n-Nās” İfadesinin Meâllere Yansıması

Ekserü'n-nās ifadesinin klasik tefsir kaynaklarda ve Türkçe meâllerde hangi anlamlarda yorumlandığının tespit edilebilmesi için Sebe' sûresi 34/28, Ra'd sûresi 13/1, Nahl sûresi 16/38 ve Yûsuf sûresi 12/103. âyetleri karşılaştırılarak incelenecektir.

Sebe' Sûresi 34/28

Âyet, Hz. Muhammed'in bütün insanlara (*kâffeten li'n-nâs*) müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiğinden, ancak "*nâssın çoğunun*" bunu bilmediğinden bahseder.

Rağıb el-İsfahânî'ye (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) göre âyetteki *kâffeten*, (bütün) insanları ma'siyetten alıkoymak manasına gelir; kelimenin sonundaki te/he harfi ise mübalağa içindir (İsfahânî, 1412/1991, s. 713). İbn Manzûr (ö. 711/1311) *kâffe* kelimesinin *cemea'*, *cemi'* ve *ihâta* manalarını taşıdığını söylemiştir (İbn Manzûr, h. 1414, cilt 4, s. 305). Mukâtil b. Süleymân mezkûr âyeti, "Ey Muhammed! Davetini kabul edenlere müjdeleyici ve asilere uyarıcı olarak tüm insanlığa gönderilmene rağmen, Mekke ahalisinin çoğunluğu bu gerçeği bilmiyor" diyerek izah etmiştir (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 533). Taberî ise, "Ey Muhammed! Özellikle kavmindeki müşrikleri uyarman için tüm insanlığa gönderildin. Ne var ki insanların çoğu, tüm beşere gönderildiğini bilmez" demiştir (Taberî, 1420/2000, cilt 20, s. 405). Mukâtil b. Süleymân'a dayanan bu yorumun temel argümanlarından biri *ve-yekûlûne* diye başlayan 29. âyette, diğer birçok âyette olduğu gibi kıyamet ve azap ne zaman gerçekleşecek diyerek alay eden Mekkeli müşriklerdir (Diğer âyetler için bkz. Yûnus, 10/48; Enbiyâ, 21/38; Neml, 27/71; Yâsîn 36/48; Mülk 67/25). Bu âyetlerin hepsinin de Mekkî olması dikkat çekicidir. Nitekim âyetlerde, Mekke döneminde ahiret inancını her fırsatta alaya alan ve Allah'a meydan okuyan Mekkeli müşriklerle işaret edilmektedir. 22. âyetten başlayarak 39. âyete kadar defalarca *kul* ve *kâlû* şeklinde Hz. Muhammed ile müşrikler arasında geçen konuşmalar, karşılıklı diyalogu andırmaktadır. Bu yorum mutlak olarak kabul edildiğinde âyetlerin Mekkeli müşrikler hakkında nazil olduğu ve onlardan bahsettiği için bugüne söyleyecek hiçbir anlam ve muhtevası yoktur gibi bir anlam çıkmaktadır. Dolayısıyla hem âyetin nâzil olduğu dönemdeki muhatapları açıklaması hem de âyetin vermek istediği mesajı vurgulaması açısından Taberî'nin görüşü tercihe şayan olmalıdır.

Usûlcülerin bir kısmına göre Kur'ân'da yer alan *yâ eyyühe'n-nâs*, *yâ uli'l-elbâb* gibi hitapların delalet ettiği kimseler, vahyin ilk muhataplarıdır. Örneğin *yâ eyyühe'n-nâs* ifadesi geçen âyetlerin muhatapları kayıtsız bütün insanlar değildir. Bu gibi müvacehe hitaplarının medlûlleri nasların lafızlarından değil, kıyas gibi delillerden istinbat edilir, demişlerdir. Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Seyfeddîn el-Âmidî (ö. 631/1233) gibi müellifler de konuyu bu şekilde değerlendirmişlerdir. Gazzâlî'nin bu konudaki görüşleri şöyledir (1413/1993, s. 242):

"Hitap, şifahi olarak bir kişiye veya gruba özel olduğunda umuma delalet eder mi? Örneğin Sebe' 34/28. âyetindeki *ve-mâ erselnâke illâ kâffeten li'n-nâs* hitabı ile Hz. Peygamber'in "Ben bütün insanlara gönderildim", "Ben kızıl ve siyaha (tüm insanlığa) gönderildim", "Bir kişi hakkında verdiğim hüküm, topluluk hakkında verilmiş bir hükümdür" gibi sözleri ile yine Allah'ın *yâ eyyühe'n-nâs*, *yâ uli'l elbâb*, *yâ uli'l-elsâr* hitapları umuma delalet eder mi?

Hayır, bu tür hitaplar ve ifadeler umuma delalet etmez. Sahabe kendi zamanında sabit olan hükmün sonraki tüm zamanlar için de sabit olduğunu farklı karineler yoluyla anlamıştır. Biz bunun böyle olduğunu sahabe üzerinden anlıyoruz. Zikredilen lafızlar tek başına (umum mananın kastedildiği konusunda) kesinlik arz etmez. Hz. Peygamber hür, köle, kirli, temiz, hasta, sağlıklı kısacası tüm insanlığa gönderilmiştir, ancak tüm insanlığa gönderilmesi hükümler konusunda bütün insanların eşit düzeyde (muhatap) olmasını gerektirmez."

Ne var ki bu anlayışın mutlak doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü bu bakış açısı, Kur'ân'ın evrenselliğine ve ebediliğine zarar verecek mahiyettedir. Bu yaklaşımın doğru olmadığı inancındayız. Nitekim, "*Biz seni ancak bütün insanlara peygamber olarak gönderdik...*" âyeti, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin Arap ve Arap olmayan bütün insanları topyekûn içine aldığına delil olan âyetlerdendir (Yazır, 1979, cilt 6, s. 3962)

Ayrıca Seyfeddîn el-Âmidî *el-İhkâm* kitabında *ve-mâ erselnâke illâ kâffeten li'n-nâs* âyeti ile Hz. Peygamber'in "Benim bir kişi hakkında verdiğim hüküm, topluluk hakkında verilmiş bir

hükümdür.” sözünün, lafzen bütün insanlara yönelik bir hitap olmadığını şöyle ifade etmiştir: “Hz. Peygamberin tüm insanlığa gönderilen bir peygamber oluşu bu nasların lafzıyla değil, kıyas gibi başka delillerden ispatlanır” (Âmidî, t.y., cilt 2. ss., 263-264; Râzî, 1418/1997, cilt 2, s. 398). Usûlcülerin çoğunluğu ise bu tür âyet ve hadislerin umuma delalet ettiğini savunmuşlardır (Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, 1403/1983, cilt 2, s. 176; el-Ferrâ', 1410/1990, cilt 1, s. 331; İbn Hazm, t.y., cilt 5, s. 190; Serahsî, t.y., cilt 1, s. 65, 324). Nitekim bu bakış açısı çok önemli bir usul kuralı olarak kaynaklarımızda yer almıştır. O önemli kural; *el-‘ibretu bi umûmi'l-lafz lâ bi husûsi's-sebeb*, yani itibar, sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğinedir, kaidesiyle ifade edilmiştir. Bu, âyetlerin ve şer'î nassların anlaşılmasında nasıl hareket edileceğini belirleyen, fıkıh ve tefsir usûlünün temel kaidelerinden biridir.

Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mücahid b. Cebr (ö. 104/722) ve Hasan el-Basrî (ö. 110/728) gibi isimler, *Ey İnsanlar!* şeklindeki tüm hitapların Mekke halkına, yani Mekke'nin inkârcılarına; *Ey İman edenler!* hitaplarının Medine halkına yani Mü'minlere yönelik olduğu şeklinde bir formül geliştirmişlerdir. (Vâhidî, 1994, cilt 1, s. 97).

İbnü'l-Cevzî, *ekserü'n-nâs* ifadesinde geçen *nâs* kelimesini çoğunlukla Mekkeli müşriklere merci kılmasına rağmen *kâffeten li'n-nâs* terkiibini takdim-tehir yaparak anlayan Zeccâc'dan (ö. 311/923) aktarmış ve *tüm insanlığa* diyerek açıklamıştır. Ayrıca *kâffeten li'n-nâs* ifadesini, Hz. Peygamberin müşrikleri, küfürden, ma'siyetten uzaklaştırmak manasına geldiğini söyleyenlerin olduğunu da nakletmiştir (İbnü'l-Cevzî, h. 1422, cilt 3, s. 499). Zemahşerî (ö. 538/1144) *kâffeten li'n-nâs* ifadesinde takdim-tehir yapmanın dil kuralları açısından hatalı olacağını söylemiştir (Zemahşerî, 1407/1987, cilt 3, s. 583). Zemahşerî'nin bu yöntemle tüm insanlar manasının verilmesinin yanlış olacağını söylemesi, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin evrenselliğini itham etmek amacıyla değil, insanları küfürden, şirkten ve ma'siyetten alıkoymak için gönderildiğine dikkat çekmek içindir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, Hz. Peygamber'in Mekke ahalisini küfürden, şirkten ve ma'siyetten alıkoymak için gönderilmiş olması, tüm insanlığa gönderilmiş olmasına engel değildir. Dolayısıyla Hz. Muhammed, ilk muhataplar açısından Mekke halkının inkârcı ve müşrik kimselerini uyarmak; genel anlamda ise tüm insanları uyarmak için gönderilmiştir. Burada merkezden başlayarak bir genelleme yapılması söz konusudur. Taberî'nin bu âyet hakkındaki açıklamalarının benzer mahiyette olduğunu tekrar ifade etmek isteriz.

Tefsir ve Türkçe meâllerin ekseriyetinde Sebe' Sûresi 34/28. âyeti bağlamında *kâffeten li'n-nâs* ve *ekserü'n-nâs* terkipleri ile tüm insanların kastedildiği görüşü hâkimdir ve bu âyet Hz. Muhammed'in peygamberliğinin evrensel olduğuna kanıt olarak dile getirilmiştir (Semerkandî, t.y., cilt 3, s. 91; Begavî, h. 1420, cilt 3, s. 681; İbn Atıyye, h. 1422, cilt 4, s. 420; Râzî, cilt 25, 1420/2000, s. 206; Beyzâvî, h. 1418, cilt 4, s. 247; İbn Kesîr, 1419/1998, cilt 6, s. 458; Nisâbü'rî, 1416/1996, cilt 5, s. 457; Yazır, t.y.; Ateş, t.y.; Çantay, 1990; Esed, 2002; Bayraklı, 2007; Altuntaş & Şahin, 2009; Akdemir, 2009; İslâmoğlu, 2010; Eliaçık, 2014; Yüksel, 2014; Karaman vd., 2016; Özsoy & Güler, 2016).

Sebe' sûresi 36. âyetindeki *ve-lâkinne ekserü'n-nâsi lâ yâlemûn* ifadesi bu sûrede ikinci kez geçmektedir. Âyette Hz. Peygamber'den, Allah'ın dilediğine rızık bol verdiği dilediğine az verdiği hakikati söylenmesi istenir. Ancak *nâs*'ların çoğunluğu bu gerçeği bilmediklerinden bahsedilir. Mukâtil b. Süleymân ve Vâhidî bu âyeti, “De ki: Rabbim dilediğine bol rızık verir, dilediğinin rızıkını azaltır. Ancak Mekkeli kâfirler bu gerçeği bilmiyorlar” şeklinde açıklamıştır (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 535; Vâhidî, 1994, cilt 3, s. 496). Bu görüşü az sayıda müfessir kabul etmesine karşın genel kanaat tüm insanları kapsadığı yönündedir (Taberî, 1420/2000, cilt 19, s. 294; Sa'lebî, 1422/2002, cilt 3, s. 90).

Sebe' 34/28. âyetin meâllere yansımaları şöyledir:

“Seni de başka değil, ancak bütün insanlara şamil bir risaletle rahmetimizin müjdecisi, azâbımızın habercisi gönderdik ve lâkin insanların ekserisi bilmezler” (Yazır, t.y.).

“Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bilmezler” (Ateş, t.y.).

“(Habîbim) seni (rahmetimizin) müjdeci (si, azabımızın) haberci (si ve) bütün insanların peygamberi olmakdan başka (bir sıfatla) göndermedik. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler” (Çantay, 1990).

“Biz, seni bütün insanlara sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler” (Bayraklı, 2007).

“Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler” (Altuntaş & Şahin, 2009).

“[Sana gelince, ey Muhammed]; Biz, seni ancak bütün insanlara, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Bununla birlikte insanların çoğu bunu anlamamakta ve bu yüz den de [sana]: “Söyledikleriniz doğru ise, bu tehdit ne zaman [gerçekleşecektir]?” diye sormaktadırlar” (Akdemir, 2009).

“[Ey Peygamber!] Biz seni müşrik/kâfir halkı şirkten, küfürden alıkoymak üzere hem müjdeleyici hem de uyarıcı olarak gönderdik. Ama ne yazık ki Mekke halkının müşrik çoğunluğu bu gerçeği anlamıyor” (Öztürk, 2015).

“Biz seni başka değil, ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmek istemiyorlar” (Karaman vd., 2016).

“(Ey Muhammed!) Biz seni bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bilmiyorlar” (Özsoy & Güler, 2016).

Sebe’ 34/28. âyetinde, *kâffeten li’n-nâs* ve *ekserü’n-nâs* şeklinde iki terkipte *nâs* geçmektedir. Klasik tefsirlerde bu ifadelerin ilkinden tüm insanların kastedildiği konusunda görüş ayrılığı yoktur. İkinci *nâs*ın kime delâlet ettiği konusunda ise farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Mukâtil b. Süleymân’ın öncü olduğu görüşe göre *ekserü’n-nâs* ifadesiyle kastedilenler, Mekke halkının müşrik çoğunluğudur. Gazzâlî ve Âmidî gibi bazı usûlcüler de bu görüştedir. Taberî, Semerkendî, Begavî, İbn Atiyye, Râzî, Beyzâvî, İbnü’l-Cevzî gibi çoğunluğu teşkil eden müfessirlere göre ise kastedilenler tüm insanlardır. Araştırmaya dahil edilen dokuz meâlden biri hariç, ifadenin tüm insanlara hitap ettiği görüşünün benimsendiği görülmüştür. Aynı sûrenin 36. âyetinde geçen *ve-lâkinne eksere’n-nâsi lâ yâlemûn* ifadesine de benzer yorumlar getirilmiştir. Bizim kanaatimiz de sözkonusu ayetteki ifadenin tüm insanlara hitap ettiği yönündedir.

Ra’d Sûresi 13/1

Âyette, Kur’ân’ın Allah katından indirilmiş bir gerçek (hakikat) ve âyetlerinin ilâhî kaynaklı olduğu, buna rağmen “*nassın çoğunun*” inanmadığı ifade edilmektedir.

Ra’d 13/1. âyetinde geçen *ekserü’n-nâs* terkiibi ile Mekkeli kâfirlerin/müşriklerin çoğunun kastedildiğini söyleyen müfessirler vardır (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, ss. 365-366; Taberî, 1420/2000, cilt 16, s. 322; Semerkandî, t.y., cilt 2, s. 215; Vâhidî, 1994, cilt 3, s. 3; İbn Atiyye, h. 1422, cilt 3, s. 291; Hâzin, 1415/1995, cilt 3, s. 3). Nitekim İbnü’l-Cevzî İbn Abbas’ın söz konusu âyeti “Mekke halkı” diyerek açıkladığını nakletmiştir (İbnü’l-Cevzî, h. 1422, cilt 2, s. 480). Başka bir yoruma göre insanların çoğu, “Kur’ân, Hz. Muhammed’in sözü demişlerdir” (Nesefî, 1419/1999, cilt 2, s. 142). Bir çok müfessire göre ise âyetin medlûlü tüm insanlardır (Râzî, 1420/2000, cilt 18, s. 525; Beyzâvî, h. 1418, cilt 3, s. 182; Ebû Hayyân, 1420/2000, cilt 6, s. 344; İbn Kesîr, 1419/1998, cilt 4, s. 367; Şevkânî, 1414/1994, cilt 3, s. 77). Buna göre âyet hem Mekke döneminde hem de günümüzde insanların çoğunluğunun iman etmeyeceğini haber vermiştir. Bu durumu Kur’ân’ın mucize oluşuna işaret olarak görenler vardır (Zühaylî, 1417/1997, cilt 13, s. 100). Ebü’l-Hasen el-Mâverî (ö. 450/1058) ise âyetin anlamı kapsamında iki görüş nakletmiştir. İlki, *ekseren nâs* ifadesi

Yahudi ve Hristiyanlara işaret eder, ikicisi Hz. Peygamber’in zamanındaki insanların tamamını kapsar (Mâverdî, t.y., cilt 3, s. 91).

Ra’d sûresi 1. âyeti meâllere şöyle aktarılmıştır:

“Elif, Lam, Mim, Ra. İşte bunlar sana o kitabın âyetleri ve sana rabbından indirilen haktır, ve nasın ekserisi iymân etmezler” (Yazır, t.y.)

“Elif, lâm, mîm, râ. Bunlar, kitabın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen haktır. Fakat insanların çoğu anlamazlar” (Bayraklı, 2007)

“ElifLâm Mîm Râ. İşte bunlar Kitab’ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen gerçektir, fakat insanların çoğu inanmazlar” (Altuntaş & Şahin, 2009)

“Elif, Lâm, Mim, Râ. Bunlar, kitabın âyetleridir. Sana Rabbin'den indirilen gerçektir. Buna rağmen insanların çoğu yine de (ona) inanmamaktadırlar” (Akdemir, 2009)

“Elif-Lâm-Mîm-Râ. İşte bunlar Kur’ân’ın âyetleridir. Sana rabbın tarafından indirilen bu Kur’ân [uydurma değil] hak ve hakikatin ta kendisidir. Ne var ki insanların çoğunluğu [Mekke halkının müşrik çoğunluğu] buna inanmaz” (Öztürk, 2015)

“Elif-lâm-mîm-râ. İşte kitabın âyetleri. Rabbinden sana indirilen, gerçeğin ta kendisidir; fakat insanları çoğu inanmaz” (Karaman vd., 2016)

“Elif, Lâm, Mîm, Râ. İşte Kitab’ın âyetleridir. Rabbinden sana indirilen gerçektir. Fakat insanları çoğu inanmazlar.” (Özsoy & Güler, 2016)

Yukarıda zikredildiği üzere *ekseren’nâs* terkihi hakkında farklı yorumlar ortaya konulmuş olsa da ağırlıklı olarak Mekkeli müşrikler/kâfirlerin çoğu veya tüm insanların inkârcı çoğunluğu anlamları tercih edilmiştir. Türkçe meâllerde ikinci görüşün daha çok benimsendiği görülmektedir. Bizim kanaatimiz de bu yöndedir.

Nahl Sûresi 16/38

Âyette kâfirlerin, Allah’ın ölen bir kimseyi diriltmeyeceğine dair olanca güçleriyle (bilerek ve kasten) yemin ettiklerinden, halbuki Allah’ın ölüleri mutlaka dirilteceğinden, “*nâsın çoğunun*” ise bu hakikati bilmediğinden bahsedilir.

Mukâtil b. Süleymân’a göre, ölüleri asla diriltemeyecek diyerek Allah’a yemin edenler, Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğudur (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, s. 469). Taberî de benzer şekilde, Kureyş’in çoğunluğu kıyametten sonra yeniden dirilerek ahiret hayatını yaşayacaklarını bilmiyorlar demiştir. Bununla birlikte Taberî, İbn Abbas’ın *ekseren’nâs* ile kastedilenlerin tüm insanların çoğu olduğu görüşünü benimsediğini de rivâyet etmiştir (Taberî, 1420/2000, cilt 17, s. 203).

Nahl 16/38. âyetindeki *ekserü’n-nâs* ifadesini değerlendiren bir kısım müfessirlere göre, insanların çoğundan maksat, ba’sın hak olduğunu bilmeyen (Semerkandî, t.y., cilt 2, s. 274) ve resûle karşı çıktıklarından cezalandırılacak olan inkârcılardır (İbn Kesîr, 1419/1998, cilt 4, s. 490). Ayrıca, âyet nazil olduğu dönemde müşrikler, bugün ise tüm inkârcı insanlardır (İbn Âşûr, 1404/1984, cilt 14, s. 154) yorumunu yapanlar olduğu gibi, ba’sın hak olduğunu inkâr edenler, yalancı kâfirler kastedilmiştir (İbn Atıyye, h. 1422, cilt 3, s. 393) diyenler de vardır. Ba’sı yalanlayanlar yalancı kâfirlerdir görüşü her ne kadar Mu’tezile’ye nispet edilmişse de (Ebû Hayyân, 1420/2000, cilt 6, s. 536) bu görüşü Mu’tezili âlimlerle sınırlandırmak mümkün gözükmemektedir.

Nahl sûresinin 38. âyetinin Türkçe meâllere yansımaları şöyledir:

“Kafirler, “Allah ölen kimseyi diriltmez.” diye en kuvvetli yeminleriyle Allah’a yemin ettiler. Hayır, bu ölüleri diriltmek, Allah’ın kendisine karşı bir vaadidir. Ancak insanların çoğu bunu bilmezler” (Yazır, t.y.)

“(Onlar,) yeminlerinin bütün şiddetiyle Allah’a şöyle yemin ettiler: “Allah ölen kimseyi diriltmez!” Hayır (diriltecektir)! Ama insanların çoğu bilmezler” (Ateş, t.y.)

“Onlar: «Ölecek kimseyi Allah diriltmez» diye olanca yeminleriyle Allaha andetdiler. Hayır, bu Onun üzerinde hak bir vad'dir. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler” (Çantay, 1990)

“Ölen kimseyi Allah’ın diriltemeyeceği üzerine bütün güçleriyle Allah’a yemin ettiler. Hayır, Allah buna gerçekten söz vermiştir. Fakat insanların çoğu bilmezler” (Bayraklı, 2007)

“Onlar, ‘Allah, ölen bir kimseyi diriltmez’ diye Allah adını anarak en kuvvetli yeminlerini ettiler. Hayır, diriltecek! Bu, yerine getirilmesini Allah’ın üzerine aldığı bir vaaddir. Fakat insanların çoğu bilmezler” (Altuntaş & Şahin, 2009)

“Onlar: ‘Allah ölen bir kimseyi diriltmeyecektir.’ diye olanca güçleriyle Allah adına and içmektedirler. Hayır, hayır, gerçek şudur ki, bu, Allah’ın gerçekleşmesini bizzat kendisinin üstlendiği bir sözdür. Ancak insanların çoğu, bu gerçeği bilmemektedir” (Akdemir, 2009)

“O müşrikler büyük yeminler ederek, ‘Allah ölüleri asla diriltmeyecek!’ diyorlar. Oysa gerçek şu ki Allah dirilteceğim diyorsa diriltecektir. Bu vaat Allah’ın yerine getirmeyi kendine borç bildiği bir vaattir. Ne var ki insanların çoğu [Mekke halkının müşrik çoğunluğu] bu ilahî vaadin ciddiyetini anlayıp kavramaz” (Öztürk, 2015)

“Onlar, Allah’ın ölen birini diriltmeyeceğine dair en büyük yeminleri ettiler. Aksine bu, Allah’ın bizzat üstlendiği gerçek bir vaadidir, fakat insanların çoğu bilmez” (Karaman vd., 2016)

“Allah ölen kimseyi diriltmez diye, bütün güçleriyle Allah’a yemin ettiler. Hayır (bu) Allah’ın verdiği gerçek bir sözdür. Fakat insanların çoğu bilmezler” (Özsoy & Güler, 2016)

Mukâtil b. Süleymân’a göre ekserü’n-nâs ifadesinin medlûlünü tespit edebilmek için Nahl 37-39. âyet grubunu bir arada değerlendirmek gerekir. Buna göre 37. âyette muhataplarının hidayete ermesi için çaba gösteren Hz. Muhammed’dir. Bu âyet grubunda, Hz. Peygamber müşriklerin kıyamet, ba’s, hesap gibi inkâr ettikleri konuları açıklayarak, onları ikna ederek hidayete ermeleri için çaba gösterir. Müşrik/kâfir kimseler ise yeminler ederek yeniden dirileceklerini inkâr ederler. Allah dirilteceğim diyerek söz verditse muhakkak sözünü yerine getirecektir. Ne var ki yeniden dirilmenin gerçekleşeceğini Mekkeli müşrik/inkârcı insanların çoğunluğu bilmezler (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, s. 462).

Mukâtil b. Süleymân Nahl Sûresi 16/38. âyetindeki terkibi Mekke halkının müşrik çoğunluğu olarak yorumlarken, Semerkandî tüm insanlara şamil kılmıştır. Taberî, her iki görüşü zikretmiştir. İfadeye farklı yorumlar yapıldığı da görülmüştür. Türkçe meâllerin çoğunluğunda ise tüm insanların inkârcı olanları yorumu tercih edilmiştir. Bizim kanaatimize göre doğrusu da budur.

Yûsuf Sûresi 12/103

Ekserü’n-nâs kalıbı Yûsuf sûresinde beş âyette geçer. Dolayısıyla terkinin en fazla geçtiği sûre, Yûsuf sûresidir. Bunlar, 21, 38, 40, 68 ve 103. âyetleridir. Tüm bu âyetleri meâl-tefsir karşılaştırması yaparak değerlendirmek çalışmamızın sınırlarını aşacağından önce 103. âyeti meâllerle birlikte sunulacak daha sonra klasik tefsirlerde *ekserü’n-nâs* ifadesine getirilen yorumlar incelenecektir. Âyetin Türkçe meâlleri şöyledir:

“Ve insanların ekserisi sen ne kadar hırslınsan mü'min değildirlen” (Yazır, t.y.)

“Ama sen, ne kadar istesen de, yine insanların çoğu inanacak değillerdir” (Ateş, t.y.)

- “*Sen ne kadar hırs göstersen yine insanların çoğu îman ediciler değildir*” (Çantay, 1990)
- “*Sen ne kadar üstüne düşsen de insanların çoğu iman edecek değildirler*” (Bayraklı, 2007)
- “*Sen ne kadar şiddetle arzu etsen de insanların çoğu inanacak değildir*” (Altuntaş & Şahin, 2009)
- “*Sen ne kadar istersen iste, yine de insanların çoğu [bu vahye] inanmayacaklardır*” (Akdemir, 2009)
- “*Sen ne kadar çaba harcansan harca, insanların çoğu [Mekke halkının müşrik çoğunluğu] yine de imana gelmez!*” (Öztürk, 2015)
- “*Sen ne kadar inanmalarını istesen de insanların çoğu inanmaz*” (Karaman vd., 2016)
- “*Sen ne kadar yürekten istesen de insanların çoğu inanmazlar*” (Özsoy & Güler, 2016)

Bu sûrenin ve özellikle 103. âyetin sebab-i nüzulü ile ilgili İbnü'l-Enbârî'den (ö. 328/940) şu olay aktarılmıştır: Bir gün Kureyşli ve Yahudi kimseler bir araya gelip Hz. Peygamber'e Hz. Yûsuf ve kardeşleri hakkındaki kıssayı sordular. Hz. Peygamber, gelen vahiyle kıssayı tüm ayrıntılarıyla eksiksiz açıklayınca bu sayede onların İslâm'ı kabul edeceklerine dair ümit besledi. Ancak Hz. Muhammed'in beklediği gibi olmayınca üzüldü ve Yûsuf sûresinin 103. âyeti nazil oldu (Vâhidî, 1994, cilt 2, s. 634; İbnü'l-Cevzî, h. 1422, cilt 2, s. 475; Begavî, h. 1420, cilt 2, s. 517).

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre âyette kastedilenler Mekke halkının inkârcılarıdır (Zemahşerî, 1407/1987, cilt 2, s. 508). Nitekim Mukâtil b. Süleymân, Taberî, Fahreddin er-Râzî, Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) ve Ali b. Muhammed el-Hâzin (ö. 741/1341) gibi müfessirler Yûsuf sûresi 103. âyetini, “Mekkeli kâfirler/müşrikler sen ne kadar çaba göstersen de sana inanmayacaklar, seni tasdik etmeyecekler” ifadeleriyle açıklamışlardır (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, s. 532; Taberî, 1420/2000, cilt 16, s. 284; Râzî, 1420/2000, cilt 18, s. 519; Nesefî, 1419/1999, cilt 2, s. 137; Hâzin, 1415/1995, cilt 2, s. 559). Buna göre âyette geçen *ekserü'n-nâs*ın medlûlü Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğudur. Allah Resulü âyetleri onlara açıkça izhar etmiş olsa dahi inatlarından ve planlarından dolayı küfür üzere olacaktırlar (Begavî, h. 1420, cilt 3, s. 178). İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) ise iki yorumu cemederek Mekke ahalisi ve diğer bütün insanların iman etmeyenleridir demiştir (Mâtürîdî, 1426/2005, cilt 6, s. 294). Bizim kanaatimiz de bu yöndedir.

Yûsuf sûresinin 103. âyeti, *ekserühüm* “onların çoğu” ifadesi geçen 106. âyetle bir arada değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in, iman etmelerine karşılık kimseden bir ücret istemediğinden, yerde ve gökte Allah'ın yüceliğine işaret eden birçok delil olmasına rağmen yüz çevirdiklerinden bahsedilir. 106. âyette, onların çoğunun Allah'a şirk koşmadan iman etmedikleri dile getirilir. Hz. Peygamber'in iman etmeleri karşılığında bir ücret istemediği kimselerin Mekkeli müşrikler/inkârcılar olduğu, Allah'ın kâinattaki delillerini görmezden gelenlerin yine Mekke halkından kimseler olduğu ve Mekkeli müşriklerin Allah'a şirk koşmaksızın iman etmediklerinden bahsedildiği ifade edilmiştir. Bundan dolayı bu âyet grubunda geçen *en-nâstan* maksat Mekke halkı, *ekserühüm*den maksat Mekke halkının müşrik çoğunluğudur (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, s. 352). Mukâtil b. Süleymân'ın bu tefsirinin isabetli olmadığını düşünmekteyiz. Şöyleki âyette konu edilenler Mekke'nin müşrikleri ise sonraki müşriklerin bu âyetin anlam alanına girmediğini kabul etmiş oluruz. Bundan sonraki sûrede de işaret olunacağı üzere Allah'ın varlığına ve birliğine, ilim ve kudretine ve sonsuz hikmetine delalet eden gerek enfüsî, gerek afâkî, gerek semavî, gerek arzî bu kadar çok delil olmasına rağmen, bunlar her gün onların gözüne çarpar; gözlemleri, araştırmaları, fenleri, felsefeleri hep bunların etrafında-dolaşır durur, bu delillerin üstüne uğrarlar da onlar yine de bu delilleri görmezlikten gelirler, görmek istemezler, yüzlerini başka tarafa çevirir geçerler, başka maksatlar peşinde koşarlar çoğu Allah'a iman etmez, ancak müşrik olarak ederler. Allah'ın varlığını büsbütün inkâr etmeseler de açık veya gizli bir şirk karıştırmadan Allah'a da inanmazlar (Yazır,

1979, cilt 4. s. 2932). Kısaca bağlam her ne kadar o dönemdeki inkarcıları konu edinmiş olsa da bu fiilleri yapanlardan kim olursa olsun bu âyetin kapsam alanına girmektedir.

Yûsuf sûresi 21. âyetinde, Hz. Yûsuf'un Mısır'da iyi bir konuma gelmesine zemin hazırlandığından ve rüyaları yorumlama kabiliyeti verildiğinden bahsedildikten sonra *ve-lâkinne eksere'n-nâsi lâ ya'lemûn* "Ancak nâsın çoğu bilmiyor" ifadesi gelmektedir. Taberî'ye göre bu ifade ile Mısır halkının Hz. Yûsuf'un yapacaklarını bilmeden ucuz bir menfaate sattıklarına işaret edilir (Taberî, 1420/2000, cilt 15, s. 21). Bu yoruma göre *ekserü'n-nâs* medlûlü Mısır halkının çoğudur. Ebû'l-Leys es-Semerkandî *ekserü'n-nâs* ifadesiyle ilgili iki görüş nakletmiştir. Biri Mısır halkının çoğu, diğeri Allah'ın dilediği her şeyi gerçekleştirmeye muktedir olduğuna inanmayan Mekke müşriklerinin çoğudur (Semerkandî, t.y., cilt 2, s. 187). Vâhidî, ikinci görüşü benimsemiştir (Vâhidî, 1994, cilt 2, s. 606). Bazı müfessirler ise Hz. Yûsuf'un çocukluk ve zindan döneminde başından geçenlere değinerek, Allah'ın her şeye yapmaya kâdir olduğundan ancak tüm inkârcı insanlar kastedilerek çoğunun bunu bilmediklerine işaret ederler (Zemahşerî, 1407/1987, cilt 2, s. 454; Râzî, 1420/2000, cilt 18, s. 436). Bu yorumun daha isabetli olduğu bağlamdan görülmektedir.

Yûsuf sûresi 38. âyete gelince, Hz. Yûsuf zindan arkadaşlarına rüyalarını yorumlamadan önce tebliğ vazifesini yerine getirerek ataları olan Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Ya'kûb'un yolunu tuttuğundan, ataları ve kendisinin Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayarak tevhit inancını benimsediklerinden bahseder. Tevhid inancı ise Allah'ın hem peygamberlere hem de onlarla birlikte insanlara lütfudur. Ancak insanların çoğu bu lütfu bilmediğinden Allah'a şükretmiyorlar. Âyette geçen *ve-lâkinne eksere'n-nâsi lâ yeşkürûn* "Ancak insanların çoğu şükretmiyorlar" ifadesiyle kastedilenlerin kimler olduğu hakkında birkaç farklı yorum yapılmıştır. Ebû'l-Leys es-Semerkandî *ekserü'n-nâs*'tan kastın Mısır halkı olduğuna işaret etmiştir (Semerkandî, t.y., cilt 2, s. 193). Diğer bir yorum daha genel bir ifadeyle, Allah'ın lütfuyla kendilerine verdiği nimetlere şükretmeyen kâfir/müşrik kimselerdir (Taberî, 1420/2000, cilt 16, s. 103; Reşîd Rızâ, 1990, cilt 12, s. 253; Zühaylî, 1417/1997, cilt 12, s. 261; İbn Âşûr, 1404/1984, cilt 12, s. 273). Hz. Yûsuf hapisane halkını İslâm'a davet ettiğinde iki kişi onu doğruladı, hapisane halkının çoğu ise İslâm'ı kabul etmedi, yorumu da mevcuttur (Sa'lebî, 1422/2002, cilt 4, s. 224). Müfessirlerin bir kısmı ise *ve-lâkinne eksere'n-nâsi lâ yeşkürûn* âyetini tüm insanlara şamil kılmıştır (Râzî, 1420/2000, cilt 18, s. 457; Zemahşerî, cilt 2, 1407/1987, s. 470; Nisâbü'rî, 1416/1996, cilt 9, s. 89; Hâzin, 1415/1995, cilt 2, s. 529). Bu yorumun daha anlamlı olduğunu düşünmekteyiz.

Yûsuf sûresi 40. âyette geçen *ve-lâkinne eksere'n-nâsi lâ ya'lemûn* "Fakat insanların çoğu bilmezler" ifadesini Mukâtil b. Süleymân Mısır halkı olarak anlamıştır (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, s. 535). Diğer yandan hakikati bilmeyen, cahillikleriyle Allah'a şirk koşan insanlar (Taberî, 1420/2000, cilt 16, s. 106), İslâm dinini bilmeyenler (Semerkandî, t.y., cilt 2, s. 193) denilmiştir ki bu yorumlar isabetlidir. Âyette geçen "*Dinü'l-kayyim*"i müşriklerin çoğunluğu anlamazlar (İbn Kesîr, 1419/1998, cilt 4, s. 334) yani genel anlamda şirk koşanların tümü bunu anlamazlar. İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre insanların çoğundan maksat, itaat kullar elde edecekleri sevapları, asiler de karşılaştıkları cezayı bilmezler (Vâhidî, 1994, cilt 2, s. 613). Bu yorumda genel bir bakış açısı söz konusudur ve isabetli bir değerlendirmedir.

Yûsuf sûresi 68. âyetinde de *ve-lâkinne eksere'n-nâsi lâ ya'lemûn* kalıbı geçmektedir. Âyetin tefsiri bağlamında İbn Abbas'ın, "Müşrikler Allah'ın dostlarına (peygamberlere) neyi ilham edeceğini bilmiyorlar" dediği rivâyet edilmiştir (Vâhidî, 1994, cilt 2, s. 622). Taberî aynı ifadeyi, her şeyin Allah'ın iradesine uygun şekilde gerçekleşeceğini, bu hakikati Hz. Ya'kûb'un dışında insanların (Mısır halkının) çoğunun bilmediğinden bahsetmiştir (Taberî, 1420/2000, cilt 16, s. 168). Müfessirlerin büyük bir kısmı ise mezkûr terkiple kastedilen muhtemel manaları bir arada zikretmiştir. Buna göre Hz. Ya'kûb dâhil Allah'ın iradesini insanların çoğunun bilemeyeceğinden ve yahut (Mekkeli) müşrik çoğunluğun Allah'ın Hz. Ya'kûb'a verdiği ilmi bilmemeleri kastedilir (Râzî, 1420/2000, cilt 18, s. 485; Kurtubî, 1384/1964, cilt 4, s. 229).

Sonuç olarak klasik tefsirlerde, Yûsuf sûresinde geçen *ekserü'n-nâs*ın medlûlü hakkında “Mısır halkı, Mekke halkının müşrik çoğunluğu, tüm insanlar” yorumları yapılmıştır. Türkçe meâller de ise ifade çoğunlukla hem bağlama ve hem de lafza bağlı kalınarak tüm insanlar yani insanların inkârcı olanları olarak yorumlanmıştır. Doğru olan yorum da budur.

3. “Ekserü'n-Nâs” İfadesinin Geçtiği Diğer Âyetler

Ekserü'n-nâs terkinin geçtiği tüm âyetleri meâlleriyle birlikte ele almak çalışmamızın kapsamını aşacağından, Mekkî sûrelerden A'râf 7/187, Hûd 11/17, İsrâ 17/89, Furkân 25/50, Rûm 30/6-30, Mü'min 40/57-59-61, Câsiye 45/26 ile Medenî sûrelerden Bakara 2/243. âyetleri klasik tefsir kaynakları bağlamında değerlendirilecektir.

A'râf 7/187. âyetinde geçen *ve-lakinne eksere'n-nâsi lâ ya'lemûn* ifadesinin medlûlünü Mekke halkının müşrik çoğunluğu (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, s. 78) olarak düşünenler olduğu gibi cumhura göre insanların çoğu kastedilmektedir (Taberî, 1420/2000, cilt 13, s. 301; Râzî, 1420/2000, cilt 15, s. 425; İbn Atıyye, h. 1422, cilt 2, s. 485), bizim kanaatimiz de bu yöndedir. Zemahşerî, Hz. Peygamber'e kıyametin saatini soranların Yahudi kavimlerinden bir tanesi olduğu görüşünü benimsemekle beraber Mekkeli müşriklerden bir grup olabileceğini de zikretmiştir (Zemahşerî, 1407/1987, cilt 2, s. 183). Buna göre insanlardan çoğu Yahudilerden veya Mekkeli müşriklerden olmalıdır, ancak Zemahşerî âyetin son kısmını tefsir ederken buna değinmemiştir. İbnü'l-Cevzî, âyetin nüzul sebebi olarak gösterilen, Yahudi kavimlerden bir tanesi haberini bâtil olarak değerlendirmiş, İbn Abbas'tan rivâyet edilen bu haberin isnadındaki Muhammed b. Ebî Muhammed'in meçhul olduğunu, ayrıca Mekke döneminde nazil olan A'râf sûresinde Yahudilerin sorusunun bulunmasını da metin tenkidi olarak zikretmiştir. Ayrıca *ekserü'n-nâs* ifadesini Mukâtil b. Süleymân'ın Mekke ahalisinin müşrik çoğunluğu olarak anladığını, diğer ulemanın ise tüm insanların kastedildiğini belirtmiştir (İbnü'l-Cevzî, h. 1422, cilt 2, s. 175).

Hûd sûresi 17. âyette geçen *el-Ahzâb* kelimesinin kapsamındaki grubun kimler olduğu *ve-lâkinne eksere'n-nâsi lâ yû'minûn* ifadesinin anlamının tespit edilebilmesi oldukça önemlidir. Çünkü “Gruplardan her kim onu inkâr ederse, ateş onun varacağı yerdir. Ondan hiç şüphelen olmasın. Şüphesiz o, Rabbin tarafından (bildirilmiş) gerçektir...” pasajından sonra *ekserü'n-nâs*ın bu gerçeğe inandıklarından bahsedilir.

el-Ahzâb kelimesi Mukâtil b. Süleymân'a göre İbn Ümeyye, İbnü'l-Muğire, İbn Abdullah el-Mahzûmî, Âlû Ebî Talha ve İbn Abdiluzâ gibi müşrikler zümresine işaret eder (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, s. 276). Bazı müfessirler ise *el-Ahzâb* kelimesine isim vermeden Mekke halkının çoğunluğu demişlerdir (Zemahşerî, 1407/1987, cilt 2, s. 385; Beyzâvî, h. 1418, cilt 3, s. 131). Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344) aktardığına göre İbn Cübeyr (ö. 614/1217) tüm insanlar görüşünü benimserken, Katâde b. Diâme Yahudi ve Hristiyanlardır, demiştir (Ebû Hayyân, 1420/2000, cilt 6, s. 135). Âyette geçen “*Fakat nâssın çoğu inanmazlar*” ifadesinden Mekke halkının müşrik çoğunluğu kastedildiğini savunan müfessirler mevcuttur (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, s. 277; Vâhidî, 1994, cilt 2, s. 568; Zemahşerî, 1407/1987, cilt 2, s. 385). İbn Abbas rivâyetine dayananlar Mekke halkının çoğunluğu yorumunu yaparken diğer birçok ulema bu ifadeyi tüm insanlara şamil kılmıştır (Reşîd Rızâ, 1990, cilt 12, s. 45). İsaetli olan yaklaşım da budur.

Mukâtil b. Süleymân'a göre âyetin açıklaması şöyledir: Mekke'nin ileri gelen müşriklerinden kim Kur'an'ı inkâr ederse, onun varacağı yer cehennemdir. Kur'an Allah'ın vahyi değildir diyen Kureys'li kâfirler, cehenneme gireceğinizden şüpheleniz olmasın. Ne var ki, Mekke ahalisinin müşrik çoğunluğu Kur'an'a iman edip tasdik etmezler. Dolayısıyla müşrik Mekkeliler gibi inanıp davranışlarının tümü de aynı hükmün kapsamındadırlar (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, ss. 266-267). Mukâtil b. Süleymân'ın âyetin anlam alanını sadece Mekkeli müşriklerden bazılarıyla sınırlaması âyetin anlam dünyasını oldukça sınırlayıcı bir yorumdur.

Mukâtil b. Süleymân yukarıda zikredilen diğer âyetlerde olduğu gibi İsrâ 17/89. âyetinin tefsirinde *en-nâs* kelimesine doğrudan Mekkeli müşrik/kâfirler demese de “*Kur’ân’ı inkâr edenler*” demiştir. Ayrıca 90. âyette geçen “*Söylediklerine inanmamız için bize yerden gözeler/pınarlar fışkırtmalısın.*” diyenlerin “Mekke toprağı üstünde” ifadesiyle açıklayarak muhatapların Mekke ahalisinin kâfirleri olduğu anlaşılmaktadır (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 2, s. 549). 90. âyette Hz. Peygamber’den çeşitli isteklerde bulunan kimseler Mekkeli müşrikler, başka bir ifadeyle küfrü sabit olan kimselerdir (Taberî, 1420/2000, cilt 17, s. 548; Semerkandî, t.y., cilt 2, s. 328). *En-nâstan* kastedilenlerin kimler olduğu konusunda Hz. Peygamber zamanındaki müşrikler ve yahut Ehl-i kitab diyenler olmasına rağmen bir sonraki âyetten açıkça anlaşıldığı üzere *en-nâs*’tan maksat Mekke ahalisi/kâfirleridir (İbnü’l-Cevzî, h. 1422, cilt 3, s. 53; Râzî, 1420/2000, cilt 21, s. 407). İbn Abbas tarafından bu âyetin Yahudi bir grup hakkında indiği rivâyet edilse de sûrenin Mekki olmasından ve öncesinde Kureyşlilerden bahsedilmesinden Kureyşli müşrikler kastedildiği anlaşılmaktadır (İbn Kesîr, 1419/1998, cilt 5, s. 107). Sonuç olarak âyette geçen *en-nâs*’ın medlûlü Mekke ahalisinden inkârcı/müşrik kimselerdir (Şevkânî, 1414/1994, cilt 3, s. 305). Bu yorumlara göre, İsrâ 17/89. âyetinin meâli şöyle olmalıdır: “*Biz bu Kur’ân’da, hakikati anlamaları için misalleri çeşitli şekillerde anlattık. Ancak bunun yerine Mekke halkının müşrik çoğunluğu bunun üzerine düşünecekleri yerde sadece inkâr ettiler.*”

Az sayıda müfessir ise *en-nâstan* maksadın tüm insanlar olduğunu dile getirmiştir (Derveze, 1964, cilt 3, s. 428). Ayrıca Kur’ân’ın ulaştığı tüm insanlar âyetin anlam alanına girer diyenler olduğu gibi her zaman insanlar arasında Kur’ân misallerini inkâr edenlerin ya da Allah’ın verdiği nimetlere nankörlük edenlerin var olacağı manasına gelir (Mâtürîdî, 1426/2005, cilt 7, s. 117) diyenler de olmuştur. Bizim kanaatimiz âyetin iç ve dış bağlamı her ne kadar Mekkeli müşriklerle ilgili olsa da aynı eylem ve inançta olan tüm kâfirler âyetin hitab alanındadır. Dolayısıyla Mâtürîdî’nin yaklaşımının daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz.

Furkân sûresi 45. âyetten 50. âyete kadar insanın emrine sunulan gölge, güneş, gece, gündüz, uyku ve yağmur gibi insanlığa sunulan nimetlerden bahsedilmektedir. 50. âyetin sonunda, bu gerçekler farklı şekillerde defalarca anlatılmasına rağmen “*Nâssın çoğunun nankörlük etmeye devam ettiğine*” değinilmektedir. Buna göre Allah’ın nimetlerine nankörlük etmeye devam edenler Mekkeli kâfirlerdir (İbnü’l-Cevzî, h. 1422, cilt 3, s. 323). Birçok müfessir ise Allah’ın lütfettiği nimetlere ancak kâfir/müşriklerin nankörlük edeceğini vurgulayarak daha kapsamlı bir yorumu benimsemiştir (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 237; Taberî, 1420/2000, cilt 19, s. 279; Semerkandî, t.y., cilt 2, s. 541; Vâhidî, 1994, cilt 3, s. 343; Begavî, h. 1420, cilt 3, s. 452; Mâtürîdî, 1426/2005, cilt 8, s. 32). Bu bakış açısının daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

Rûm sûresinde *ve-lâkinne eksere’n-nâs* kalıbı 6. ve 30. âyetlerde olmak üzere iki kere, benzer bir formda gelen *ve-inne kesîran mine’n-nâs* (Benzer âyetler için bkz. Mâide 5/49; Yûnus 10/92; İbrâhîm 14/36) terkihi ise bir kere geçmektedir. Müfessirlerin bir kısmı Rûm 30/6. âyetinde, Allah’ın, Perslere karşı Bizanslıların zafer elde edeceklerine dair sözünden ve Allah’ın verdiği bu sözden dönmeyeceğinden, ancak Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğunun ve yahut mutlak olarak müşriklerin bu gerçeği bilmediklerinden bahsederler (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 407; Yahyâ b. Sellâm, 1424/2004, cilt 2, s. 645; İbnü’l-Cevzî, h. 1422, cilt 3, s. 417). *Ve-lâkinne eksere’n-nâs* kalıbıyla, insanların çoğu bu hakikati bilmiyor yorumunu benimseyenler de olmuştur (Begavî, h. 1420, cilt 3, s. 571). Bizim kanaatimiz de bu yöndedir. Ayrıca, insanların çoğu, Kureyşli ve Arap kâfirlerin ne istediklerini bilmiyorlar yorumu da yapılmıştır (İbn Atıyye, h. 1422, cilt 4 s. 379).

Aynı sûrenin 8. âyetinde geçen *ve-inne kesîran mine’n-nâs* rablerine kavuşmayı ummayan “*nâssın çoğu*” ifadesiyle kastedilenler, Mekke ahalisinin müşrik çoğunluğu (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 408; Semerkandî, t.y., cilt 3, s. 6; Vâhidî, 1994, cilt 3, s. 429; İbnü’l-Cevzî, h. 1422, cilt 3, s. 417) ya da kâfirlerdir (İbn Atıyye, h. 1422, cilt 4, s. 329) ve yahut tüm insanlardır (Begavî, h. 1420, cilt 3, s. 571). 30. âyette ise *ve-lâkinne eksere’n-nâs* ile ifade edilmek istenen Mekkeli

inkârcıların Allah’ın birliğini bilmediğidir (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 413; Semerkandî, t.y., cilt 3, s. 12; İbnü’l-Cevzî, h. 1422, cilt 3, s. 423). Müfessirlerden bir kısmı ise, insanların çoğu “*Dinü’l-kayyim*”i, müstakim dini bilmiyorlar yorumunu aktarmıştır (Râzî, 1420/2000, cilt 25, s. 99; Beyzâvî, h. 1418, cilt 4, s. 206; İbn Kesîr, 1419/1998, cilt 6, s. 284). İnsanların çoğu görüşünü savunan başka bir yoruma göre, yaratıcısını ve ibadet edilmesi gerekeni bilmeyen insanlardır (Kurtubî, 1384/1964, cilt 14, s. 31). Tüm bu yorumlardan anlaşılıyor ki Rûm sûresinde geçen kalıp ifadeler ilk dönem müfessirlerin büyük bir kısmı tarafından Mekke ahalisinin müşrik/kâfir çoğunluğu şeklinde anlaşılmıştır. Ancak bu bakış açısı, Kur’ân’ın tüm insanlar ve zamanlara yönelik hitablar taşıdığı gerçeğine aykırıdır. Yani her âyeti indiği zaman, mekân ve bağlam içinde ele alırsak Kur’ân’ın sonraki insanlara hitap ettiğini söyleme hakkımız da olmaz.

el-Mü’min sûresi 57. ve 59. âyetlerde *ve-lâkinne eksere’n-nâsi lâ yû’minûn* “*Fakat insanların çoğu iman etmezler*” ve 61. âyetinde *ve-lâkinne eksere’n-nâsi lâ yeşkürûn* “*Fakat insanların çoğu şükretmezler*” kalıpları geçmektedir. Mukâtil b. Süleymân’a göre 57. âyette geçen *ekserü’n-nâs* ifadesiyle kastedilenler Yahudilerdir (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 718). Bazı müfessirlere göre tüm insanlardır (Taberî, 1420/2000, cilt 21, s. 405; Semerkandî, t.y., cilt 3, s. 211). 59. âyette, kıyametin mutlaka gerçekleşeceğinden, bunda şüphe olmadığından, ancak Mekke halkının kâfir/müşrik çoğunluğu ba’sın gerçekleşeceğine inanmadıkları konu edinilir (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 718). Tüm insanlar kastedilerek insanların çoğu haşri ve neşri inkâr ediyorlar (Râzî, 1420/2000, cilt 27, s. 526; İbn Kesîr, 1419/1998, cilt 7, s. 138) görüşü de nakledilmiştir. Taberî (1420/2000, cilt 21, s. 406) her iki görüşü zikrederek ikinci görüşü benimsemiştir. 61. âyette geçen *ekserü’n-nâs*ın medlûlü Mukâtil b. Süleymân’a göre yine Mekke halkının müşrik çoğunluğudur (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 719). 61. âyette *en-nâs* kelimesinin iki kere geçişini değerlendiren Zemâhşerî, bunun bir tekrar olmadığından, ikinci geçen *nâs*’ın nimetleri inkâr edenleri tahsis ettiğinden bahseder (Zemâhşerî, 1407/1987, cilt 4, s. 176). *Ekserü’n-nâs*ın umum ifade ettiğini savunanlar olmuştur (İbn Kesîr, 1419/1998, cilt 7, s. 141; Beyzâvî, h. 1418, cilt 5, s. 62). Bu bağlamda el-Mü’min sûresi 57. 59. ve 61. âyetlerde geçen *ekserü’n-nâs* ifadesiyle kastedilenler tüm insanlardır yorumunun daha tutarlı olduğu kanaatindeyiz.

Câsiye sûresi 26. âyette *ve-lâkinne eksere’n-nâsi lâ ya’lemûn* “*Fakat insanların çoğu bilmezler*” kalıbı geçmektedir. Mukâtil b. Süleymân âyeti, ahireti ve bedenlerinin kalkacağını inkâr eden kâfirlerdir, diyerek tefsir etmiştir (Mukâtil b. Süleymân, h. 1423, cilt 3, s. 841). Tüm insanları kapsayarak yeniden dirilmeyi yalanlayan ve bu hakikate inanmayan insanlar görüşünü savunanlar çoğunluktadır (Taberî, 1420/2000, cilt 22, s. 81; Semerkandî, t.y., cilt 3, s. 280; Râzî, 1420/2000, cilt 27, s. 680). İsabetli olan yorum bu yönde yapılmış olmalıdır.

Medenî sûrelerde *ekserü’n-nâs* kalıbı Bakara 2/243. âyetinde geçmektedir. Cumhura göre bu âyette geçen *ekserü’n-nâs* ifadesiyle tüm insanlar kastedilmektedir (Vâhidî, 1994, cilt 1, s. 335; İbnü’l-Cevzî, h. 1422, cilt 1, s. 220; Beyzâvî, h. 1418, cilt 1, s. 149; İbn Kesîr, 1419/1998, cilt 1, s. 503). Taberî, *ve-lâkinne eksere’n-nâsi lâ yeşkürûn* âyetinin tefsirinde, hiçbir fayda ve zarar vermeye mâlik olmayan, dolayısıyla diriltme, öldürme ve yeniden diriltmeye muktedir olmayan, Allah’ın dışındaki şeylere ulûhiyet atfeden ve Allah’ın lütfundan verdiği nimetlere karşılık ona şükretmeyenler yorumunu yapmıştır (Taberî, 1420/2000, cilt 5, s. 279). Bu yorumun isabetli olduğu kanaatindeyiz.

Sonuç

Kur’ân’ın uslûp özelliklerinden biri de, mesajını genel müvahece kalıpları aracılığıyla iletmesidir. Bu kalıplardan biri olan “*Ekserü’n-nâs*” yani insanların çoğu terkihi, on iki sûrede yirmi âyette zikredilmekte ve Kur’ân’ın muhataplarına yönelik beyânında önemli bir anlatım vasıtası olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, söz konusu terkihin medlûlünün tespitine yönelik olarak ilk dönem müfessirlerin söz konusu ifadeye yükledikleri anlamlar etraflıca ele alınmış ve bu yorumlar, Türkçe meâllerden seçilen örnekler üzerinden mukayeseli bir şekilde değerlendirilmiştir.

Mukâtil b. Süleymân, Taberî, Ebü'l-Leys es-Semerkandî, Vâhidî ve İbnü'l-Cevzî gibi müfessirler ekserü'n-nâs ifadesini; geçtiği âyetlerin bağlamı ve sebab-i nüzulü doğrultusunda “Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğu”, “İnsanların çoğu”, “Mısır halkının çoğunluğu” ve “Ehl-i Kitab'ın çoğunluğu” anlamlarında yorumlamışlardır. Buna göre ilk dönem tefsir geleneğinde ekserü'n-nâs terkinin, muhatap kitlenin inanç ve davranış bakımından çoğunluk teşkil etmesi şeklinde yorumlanmıştır. Mukâtil b. Süleymân bu ifadeyi çoğunlukla “Mekke halkının müşrik/kâfir çoğunluğu” şeklinde yorumlarken Taberî başta olmak üzere çoğunluğu oluşturan müfessirler, “İnsanların çoğu” anlamını benimsemiştir. Cumhur'un tercihinin, Mukâtil b. Süleymân'dan daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Âyetlerde Mekke müşriklerine işaret edilmiş olsa dahi, o inanç ve davranışı yapan kim olursa olsun kıyamete kadar gelen tüm insanlar âyetlerin muhatabıdır. Nitekim bu bakış açısı, *el- 'ibretu bi umûmi 'l-lafz lâ bi husûsi 's-sebeb*, yani itibar, sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğinedir, kaidesiyle ifade edilmiştir. Bu çok önemli kural, âyetlerin ve şer'î nassların anlaşılmasında nasıl hareket edileceğini belirleyen, fıkıh usûlünün ve tefsir usûlünün temel kaidelerinden biridir.

Terkibin medlûlünün tespiti noktasında meâllerde kullanılan dil ve tercihlerin, müelliflerin tefsir geleneğinden aldıkları birikime ve kendi yorum anlayışlarına göre farklılık gösterdiği; bununla birlikte çoğu meâlde ifadenin genel müvahece kalıbı olarak korunduğu ve lafza yakın bir tercümeyle karşılandığı görülmüştür. Ekserü'n-nâs ifadesi, Kur'ân'ın hitap üslûbuna uygun olarak çoğunluk eleştirisi ve hakikatin istisnâ konumuna vurgu yapan anlatım tarzının temsil gücü yüksek bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Kur'ân'da ekserü'n-nâs ifadesiyle, iman etmeyen, Kur'ân'ın hak ve hakikat olduğuna inanmayan, Allah'a şükretmeyen, ahireti ve yeniden dirilişi bilmeyen tüm insanlar eleştirilmiştir. Dolayısıyla ilâhi vahiyden itibaren kendini hak ve hakikate kapatarak hakikati inkâr eden kimseler, insanların çoğunluğu olsalar da âyetlerin eleştirilerine muhatap oldukları ifade edilebilir.

References

- Abdulgâkî, M. F. (h. 1364). *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dâru'l-Kütübi'l-Mısri.
- Akdemir, S. (Çev.). (2009) *Son çağrı Kur'an* (2. bs.). Ankara Okulu Yayınları.
- Altuntaş, H. & Şahin, M. (Çev.). (2009). *Kur'an-ı Kerim meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Âmidî, S. (t.y.). *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Mektebetü'l-İslâmî.
- Ateş, S. (Çev.). (t.y.). *Kur'an-ı Kerim ve cümle meâli*. Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Bayraklı, B. (Çev.). (2013). *Yeni bir anlayışın ışığında Kur'an meali*. Bayraklı Yayınları.
- Çantay, H. B. (Çev.). (1990). *Kur'an-ı Hakîm ve meâl-i Kerîm*. (Cilt 1-3). Elif Ofset.
- Derveze, M. İ. (1964). *et-Tefsîru'l-hadîs* (Cilt 1-10). Dâru İhyâu'l-Kütübi'l-Arabî.
- Ebû Hayyân el-Endülûsî. (1420/2000). *el-Bahrü'l-muhît* (Cilt 1-5). Dâru'l-Fikr.
- Ebü'l-Hüseyn el-Basrî. (1403/1983). *el-Mu'temed fî usûli'l-fikh*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Begavî, F. (h. 1420). *Meâlimü't-tenzîl fî tefsiri'l-Kurân* (Cilt 1-5). Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî.
- Beyzâvî, N. (h. 1418). *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Cilt 1-5). Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî.
- Ferrâ', E. Y. (1410/1990). *el-'Udde fî usûli'l-fikh* (2. bs.). y.y.
- Gazzâlî, H. (1413/1993). *el-Müstasfâ*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Hâzin, A. (1415/1995). *Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl* (Cilt 1-4). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İsfahânî, R. (1412/1991). *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Dâru'l-Kalem-Dâru's-Şâmiye.
- Kurtubî, M. (1384/1964). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (3. bs., Cilt 1-20). Dâru'l-Kütübi'l-Mısri.
- Mâtürîdî, E. M. (1426/2005). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Cilt 1-10). Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Mâverdî, A. (t.y.). *en-Nüket ve'l-'uyûn* (Cilt 1-6). Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Vâhidî, E. (1994). *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Cilt 1-4). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nesefî, H. (1419/1999). *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl* (Cilt 1-3). Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Nisâbü'rî, N. (1416/1996). *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-Furkân*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Râzî, F. (1418/1997). *el-Mahsûl*. Müessetü'r-Risâle.
- Râzî, F. (1420/2000). *Mefâtihu'l-gayb* (3. bs.). Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî.
- Esed, M. (2002). *Kur'an mesajı: Meal tefsir* (C. Koytak & A. Ertürk, Çev.). İşaret Yayınları.
- Sa'lebî, E. (1422/2002). *el-Keşfü ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî.
- Semerkindî, E. (t.y.). *Bahrü'l-'ulûm* (Cilt 1-3). b.y.
- Serahsî, Ş. (t.y.). *Usûlü's-Serâhsi*. Dâru'l-Mâ'rife.
- Şevkânî, M. (1414/1994). *Fethu'l-kadîr* (Cilt 1-6). Dârû İbn Kesîr-Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Taberî, E. (1420/2000). *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* (Cilt 1-24). Müessetü'r-Risâle.
- Zemahşerî, E. (1407/1987). *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl* (3. bs., Cilt 1-4). Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Zühaylî, M. V. (1417/1997). *et-Tefsîru'l-münîr*. Dâru'l-Fikr.

- İbn Âşûr, M. T. (1404/1984). *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Cilt 1-30). Dâru't-Tûnusî.
- İbn Atıyye el-Endülûsî. (h. 1422). *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Cilt 1-6). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hazm, E. (t.y.). *El-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* (Cilt 1-8). Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.
- İbn Kesîr, E. (1419/1998). *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm* (Cilt 1-8). Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- İbn Manzûr, C. (1414). *Lisânü'l-'Arab* (3. bs., Cilt 1-15). Dâru Sâdır.
- İbnü'l-Cevzî, E. (h. 1422). *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Dâru'l-Kütübi'l-Arabî.
- İbnü'l-Cevzî, E. (1404/1984). *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzır fî 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâ'ir*. Müessesetü'r-Risâle.
- İslâmoğlu, M. (2010). *Hayat kitabı Kur'an* (2. bs.). Düşün Yayıncılık.
- Karaman, H., Çağrıç, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S. (Çev.). (2016). *Kur'an Yolu Meâli* (5. bs.). DİB Yayınları.
- Mukâtil b. Süleymân. (h. 1423). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Cilt 1-5). Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî.
- Eliaçık, R. İ. (Çev.). (2014). *Nuzûl sırasına göre yaşayan Kur'an türkçe meal-tefsir* (5. bs.). İnşa Yayınları.
- Özsoy, Ö., & Güler, İ. (Çev.). (2016). *Konularına göre Kur'an (Sistematik Kur'an fihristi)* (20. bs.). Fecr Yayınevi.
- Öztürk, M. (2014). *Kur'an, tefsir ve usûl üzerine -Problemler, tespitler, teklifler-*. Ankara Okulu Yayınları.
- Öztürk, M. (Çev.). (2015). *Kur'an-ı Kerim meâli anlam ve yorum merkezli çeviri* (3. bs.). Ankara Okulu Yayınları.
- Reşîd Rızâ, M. (1990). *Tefsîrü'l-menâr*. el-Hey'etü'l-Mısırî.
- Yahyâ b. Sellâm. (1424/2004). *Tefsîru Yahya b. Sellâm*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Yazır, E. H. (1979). *Hak dini Kur'ân dili* (3. bs.). Eser Neşritay ve Dağıtım.
- Yazır, E. H. (Çev.). (t.y.). *Hak dini Kur'ân dili: Kur'ân-ı Kerîm'in türkçe meâli*. <https://www.kuranvemeali.com>.
- Yüksel, E. (Çev.). (2014). *Mesaj: Kuran çevirisi* (11. bs.). Ozan Yayınları.

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

The author(s) declare that this manuscript is an original work prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The manuscript has not been previously published and is not currently under consideration for publication elsewhere.

All sources used in the preparation of this study have been properly cited and referenced. The author(s) confirm that the work contains no plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data. The research findings are presented honestly and transparently in accordance with the principles of academic integrity.

Author Contributions

All authors have significantly contributed to the conception, design, analysis, and preparation of the manuscript. All authors have read and approved the final version of the manuscript and agree to its submission and publication.

Conflict of Interest

The author(s) declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by the author(s). Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with the author(s).

Copyright and Permissions

The author(s) confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

All authors confirm that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Yazar(lar), bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan eder. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Yazar(lar), çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan eder.

Yazar Katkısı

Tüm yazarlar çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin hazırlanmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Tüm yazarlar makalenin son hâlini okuyup onaylamış ve yayımlanmasını kabul etmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar), bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmış olabilir. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri yazar(lar) tarafından dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk yazar(lar)a aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Yazar(lar), telif hakkı gerektiren materyaller kullanmamıştır.

Yazar Onayı

Tüm yazarlar makalenin son hâlini okuduklarını, onayladıklarını ve yayımlanmasını kabul ettiklerini beyan eder.

Authors' Contribution Statement / Yazarların Katkı Oranı Beyanı

The researchers' contribution statement is as follows / Araştırmacıların katkı oranı beyanı şu şekildedir:

First author / 1. Yazar %50,

Second author / 2. Yazar %50.